

Aleksander D. Skorobohaty
DIARIUSZ

Wydawnictwo DiG

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Dyktando udostępnione w ramach Systemu do
oceny jakości (DOI: 10.2478/2543-0242.2024.00001) w ramach Systemu
Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczony do
działalności promocyjnej i edukacyjnej.

Pamiętniki
z czasów «Trylogii»
pod redakcją
Rafała Karpińskiego
i Tadeusza Wasilewskiego

Aleksander D. Skorobohaty

DIARIUSZ

Opracował
Tadeusz Wasilewski

Warszawa 2004

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Digitalizacja sfinansowana ze środków Departamentu w ramach umowy 714/P-BN/08/2004 ze Instytutu Nauki i Edukacji Wyższej realizowanej za środków Europejskiego Funduszu

CIP — Biblioteka Narodowa
Skorobohaty, Aleksander D.
Diariusz / Aleksander D. Skorobohaty;
oprac. Tadeusz Wasilewski; — Warszawa: „DiG”, 2004

Opracowanie redakcyjne:
Paweł Ceranka, Jolanta Rudzińska

Projekt okładki:
Sławomir Górzyński

Rysunek na okładce:
Michaił Miedwiediew

© Copyright by Wydawnictwo DiG, 1999

ISBN 83-7181-112-8

Skład i łamanie:

PL 01-524 Warszawa, al. Wojska Polskiego 4
tel./fax 8390838 (7 linii)
e-mail biuro@dig.com.pl; <http://www.dig.com.pl>

Druk cyfrowy SOWA

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Digitalizacja realizowana w ramach Działania 4.1
oprac. umowy 2116-00/03/0000 na zadanie Ministerstwa
Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na
działalność opornczkowocna

PRZEDMOWA DO SERII

Habent sua fata libelli... To powiedzenie, aczkolwiek ostatnio nadużywane i zdevaluowane pasuje tu jednak „jak ulał”. Bo jakżeż inaczej skwitować inicjatywę wydawniczą sformułowaną przed ponad dwudziestu laty, która może teraz nareszcie zdobędzie szansę prawdziwej realizacji.

Niżej podpisani, jesienią 1978 r. po wcześniejszych konsultacjach złożyli w wydawnictwie „Czytelnik”, na ręce Prezesa tej Spółdzielni, propozycję uruchomienia serii wydawniczej „Pamiętniki z czasów *Trylogii*”. Proponowaliśmy „Czytelnikowi”, by w związku ze stałym, również i wówczas zainteresowaniem *Trylogią* (mało kto już pewnie pamięta, że wówczas Sienkiewiczowskie arcydzieło kupowało się w najlepszym razie spod lady) stworzyć serię pamiętników opisujących te czasy. Zamiarem naszym było przybliżenie tej epoki miłośnikom *Trylogii* i hobbystom, których przecież w naszym kraju nadal nie brakuje poprzez oryginalne teksty, wartościowe pod względem historycznym a także i literackim. Chcieliśmy tym samym stworzyć możliwość konfrontacji literackiego dzieła z autentycznymi przekazami których twórcami, niejednokrotnie, byli bohaterowie sienkiewiczowskiej epopei, a tym samym dostarczyć materiału do wzbogacenia oglądu epoki. Zamysł wydał się tym bardziej szczęśliwy, że Sienkiewicz tworząc niektóre partie swego dzieła tak dalece posiłkował się siedemnastowiecznym pamiętnikarstwem, że jego za-

leżność od tych tekstów, zwłaszcza w sferze faktograficzno–wydarzeniowej i obyczajowej jest uderzająca nawet dla niespecjalisty. Niewątpliwe zainteresowanie literaturą, staropolską, a zwłaszcza pamiętnikami należącymi do chętnie czytanej literatury faktu, stwarzało nadzieję na powodzenie serii. Utwory te umożliwiają bowiem wniknięcie w klimat epoki, poznanie przeszłości bezpośrednio ze źródeł, dają szansę otarcia się o konkret historyczny, niejednokrotnie barwny i jędrny. Potencjalnego odbiorcę serii upatrywaliśmy więc w wielbicielach staropolszczyzny, zwłaszcza języka, ale mieliśmy też na uwadze profesjonalistów i popularyzatorów historii. Im to zamierzaliśmy dostarczyć rzetelnej edycji tekstów (nieobciążonych warsztatem naukowym zniechęcającym przeciętnego odbiorcę) wyposażonych jednak w niezbędny przy pracy naukowej aparat. Przyjęliśmy, że wszystkie te zabytki będą publikowane wedle zasad przyjętych dla edycji popularnonaukowych. Edycja tekstów pozostających dotąd w rękopisach, a także reedycja pamiętników (czasami w oparciu o nową, nieznaną naszym poprzednikom podstawę) publikowanych przed ponad stu laty, głównie w złotym dla edytorstwa staropolskiego okresie między powstaniem listopadowym a styczniowym, a więc dostępnych jedynie w największych bibliotekach kraju wydawała nam się „skazana” na sukces edytorski.

Zamierzaliśmy zamieszczać w serii pamiętniki znane Sienkiewiczowi i przezeń wykorzystane jak i takie, których nie znał, czy o istnieniu nawet nie wiedział. Pojęcie „pamiętnik” traktowaliśmy szeroko: poza memuarystyką *sensu stricto* miały się tu mieścić diariusze, relacje, kroniki i historie, a także pozostająca ma po-

graniczu tych gatunków epistolografia w najcenniejszych i najwybitniejszych literacko przykładach. Przyjęliśmy jako zasadę, że utwory te będą w serii drukowane *in extenso*, bez skrótów, nawet w przypadku gdyby wykraczały poza szeroko rozumiane czasy *Trylogii*, które umownie zakreślaliśmy na lata 1646–1683. Utwory pisane po łacinie, i relacje w językach rodzimych ich autorów zamierzaliśmy udostępniać w przekładzie na język polski. Założyliśmy, że seria będzie miała charakter otwarty, zwłaszcza wobec mnogości utworów pozostających w rękopisie, wartych udostępnienia szerszemu gronu czytelnictwu.

Składając w „Czytelniku” zarys serii proponowaliśmy jednocześnie ponad dwadzieścia utworów, podając ich krótką charakterystykę. Na decyzję, pozytywną, przyszło czekać lat dwa, kiedy to złożono konspekty edycji pierwszych pamiętników. Przygotowane do druku maszynopisy zaczęły wpływać do Wydawcy z początkiem 1982 r. Po ponad sześciu latach i leżakowaniu w drukarni od 1983 do 1987 r. pierwszy tytuł: Jana Władysława Poczobut Odlanickiego, *Pamiętnik (1640–1658)* dotarł do księgarń. Dwudziestotysięczny (sic!) nakład został wyczerpany, na co pewnie wpływ miała inflacja, a więc względny spadek ceny książki i nieumiejętność jej rewaloryzacji. Nie sądzę jednak by Wydawnictwo straciło na tym przedsięwzięciu i to mimo tego, że zrobiło wszystko by książka o *tempora...* sprzedawała się jak najgorzej! Oto bowiem inicjując serię z uporem tłumaczyliśmy, że jej powodzenie zależy od dobrej reklamy, a w tym przypadku chodziło nam o bardzo niewiele: potencjalny czytelnik powinien od razu dostrzec, że bierze do ręki książkę należącą do serii, która grupuje

pamiętniki z czasów *Trylogii*. To nazwa serii powinna przyciągać, ba klucz wzrok nabywcy, a nie nazwisko autora pamiętnika. Komuż bowiem, poza wąskimi specjalistami, powie cokolwiek nazwisko Wł. Poczebut Odlanickiego, J. Łosia, G. Krasieńskiego, D. Woyszko Skorobohatego, J. Jerlicza, St. Makowieckiego czy M. Jemiołowskiego! I mimo tłumaczenia, objaśniania, przekonywania, a probowanego zresztą przez „czytelnikowskich” Redaktorów, cóż udało się wywojować? Ano tyle, że nazwę serii umieszczono w miejscu naprawdę kuriozalnym: na spodniej stronie okładki! A chciano ją w ogóle pominąć. Uwzględniono ją jedynie, powiedzmy to otwarcie, wobec kategorycznie sformułowanej naszej zapowiedzi: pominięcie nazwy serii pociągnie ze strony inicjatorów wycofanie tego przedsięwzięcia z „Czytelnika”.

Wydawnictwo opracowało redakcyjnie, ponosząc koszt, pięć dalszych tytułów. Dwa z nich były już w „Czytelniku” na etapie czystopisowej, korektorskiej odbitki. A jaką podjęto decyzję? Oto stopniowo „Czytelnik”, począwszy do roku 1991 zaczął się z serii wycofywać, by rozwiązać ostatnie, zawarte umowy (i opłacone już honoraria) w roku 1994. Zadecydowała oczywiście transformacja i nieumiejętność odnalezienia się w nowych warunkach ekonomicznych.

Kilku Kolegów, których zaangażowaliśmy do serii, zapraszając do opracowania edytorskiego bliskiego Im tytułu, po rezygnacji „Czytelnika” poszukała na własną już rękę możliwości druku. I tak w opracowaniu M. Korolki ukazał się G. K r a s i ń s k i e g o, *Taniec Rzeczypospolitej Polskiej* (Wydawnictwo Naukowe „Semper”, Warszawa 1966), Ł. Częścik, H. de Terlona, *Pamiętniki ambasadora*

Ludwika XIV przy królu Szwecji Karolu Gustawie. 1656–1660 (tłum. z franc., Towarzystwo Przyjaciół Ossolineum, Wrocław 1999), M. Nagielskiego, *Diariusze wojenne. Od Żółtych Wód do Białej Cerkwi* (Wydawnictwo „Viking”, 1999). Inne przygotowane (ba jeden tytuł po złamanej korekcie) nadal czekają na druk. A jest to „Pamiętnik” J. Łosia który zawiera najlepszy opis przeprawy Czarnieckiego na wyspę Olsen, fakt dla naszej przeszłości niebłahy ze względu na jego miejsce w hymnie narodowym. Inny zaś „Pamiętnik” M. Jemiołowskiego jest bodaj najlepszym, pod względem literackim, polskim memuarem siedemnastowiecznym, powszechnie znanym dziełku J. Ch. Paska. To od Jemiołowskiego najpewniej przejął Sienkiewicz tytuł do pierwszego tomu *Trylogii*, trawestując lekko sformułowanie „ogniem i szablą” pamiętnikarza.

Po wycofywaniu się „Czytelnika” pomysłodawcy serii z pewnym opóźnieniem podjęli starania o jej wznowienie. Nieobecność jednego z nas w kraju (prof. T. Wasilewski do końca 1995 r. był ambasadorem Rzeczypospolitej w Bułgarii) spowodowało zwłokę. Jednak gdy pojawiła się możliwość współpracy podjęliśmy na nowo zabiegi wokół serii.

Oto kolejno próbowaliśmy zainteresować serią Wydawnictwo Sejmowe, Wydawnictwo „Rytm”, pośrednio dzięki czynności wysokiego urzędnika państwowego krakowskie Wydawnictwo Literackie, „Książkę i Wiedzę”, a także za wstawiennictwem dyrektora Departamentu Książki Ministerstwa Kultury i Sztuki Wydawnictwo „Śląsk”. Jak widać zabiegaliśmy u wydawców o rozmaitych profilach i różnorodnych orientacjach. Mieliśmy nadzieję, że rok 1996, rok Sienkiewiczowski stworzy

jakieś szanse dla serii. Wszystko to daremnie. Wydawcy, którzy byli nawet zainteresowani pomysłem (Wydawnictwo „Rytm”) nie podjęli wyzwania: w nowej sytuacji gospodarczej brak dofinansowania, a takiego w Komitecie Badań Naukowych nie udało się uzyskać, przekreślał serię. Ostatnie nasze zabiegi objęły publiczną Telewizję Polską, jeden ze sponsorów Hofmanowskiego „Ogniem i Mieczem” i rychłego już przecież nadawcy serialu stworzonego przy okazji filmu. Czas płynął a na decyzję trzeba było czekać więcej niż pół roku, by otrzymać wreszcie negatywną.

Zaiste nie miała ta seria szczęścia i pewnie jakieś złe duszki uwzięły się na nią. A wszystko to przecież ze szkodą dla kultury i edukacji narodowej.

Zyskaliśmy jednak w końcu zyczliwość. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego, prof. Andrzej Zakrzewski zgodził się wesprzeć finansowo serię. Dziękujemy mu serdecznie. Wydawnictwo „DiG” przy niewielkiej stosunkowo dotacji zaryzykowało jej publikację. Mamy nadzieję, że nie poniesie ono uszczerbku, choć czasy są inne, a biedniejszą stale inteligencja coraz mniej grosza może poświęcać na drożące stale książki. Czytelnicy jednak zadecydują.

Tadeusz Wasilewski,
Rafał Karpiński

WSTĘP

Pochodzenie i dzieje rodziny

Skorobohaci byli w XVII w. rodziną nową. Stwierdzenie to odnosi się z wszelką pewnością do tej rodziny, która nosiła przydomek Wojszko i używała herbu Radwan.

Jeszcze w 1590 r. nie należeli oni do pełnoprawnej szlachty powiatowej zależnej od hospodara (wielkiego księcia) i podległej tylko szlacheckiemu sądownictwu samorządowemu, lecz jako ziemianie dóbr prywatnych Hanuszyszki, położonych w województwie trockim i należących do Naruszewiczów, zobowiązani byli do służby wojskowej w ich pocztach zbrojnych i do stawiania w hanuszyskim sądzie patrymonialnym, wspólnym dla ziemian, bojarów i chłopów naruszewiczowskich. 15 listopada 1590 r. ziemianinem dóbr podskarbinskiej wielkiej litewskiej Barbary z Kuncewiczów Naruszewiczowej, wdowy po zmarłym w 1575 r. Mikołaju Naruszewiczu¹, był Jan Skorobohaty osiedlony we wsi Woszkowicze². Nazwę temu siólu nadano od zamieszkałych tamże potomków eponima Wojszka (Woszka), któ-

¹ S. Alexandrowicz, *Naruszewicz Mikołaj Jan b. Wadwicz*, w: PSB, t. XXII, 1977, s. 567–569.

² AWAK t. XVII, s. 87, nr 105.

rego imię nosił jako przydomek, obok nazwiska Skorobohaty, nasz pamiętnikarz³. Być może potomkami tego Wojszka byli również pozostali mieszkańcy tej wsi: „Maciek szto wdowu poniał” i kilku innych, lecz nazwisko Skorobohaty utworzone od przezwiska ruskiego określającego „nowobogackiego” otrzymał tylko jeden mieszkaniec siola Wo(j)szkowicze i przekazał je swej rodzinie reprezentowanej w 1590 r. przez Jana Skorobohatego. Do tego samego typu należało nazwisko Borzobohaty nadawane jako przezwisko „bardzo bogatym”.

Powtórnie odnajdujemy Skorobohatych w 1621 r., w rejestrze popisu wojskowego zawierającym wykaz szlachty trockiej, która stawiła się na przegląd wojskowy przed pospolitym ruszeniem 9 października 1621 r. w polu pod Zośłami już jako pełnoprawna szlachta, obywatele powiatu trockiego: „pan Jerzy Skorobohaty z uczestnikami swemi, panem Dawidem Skorobohatym, z panem Kacprem i z panem Janem Mikutowiczami stawili konia”⁴.

Swój awans społeczny zawdzięczali Skorobohaci służbie na rzecz skarbu litewskiego. Pierwszy dobrze nam znany przedstawiciel tej rodziny, rodzony brat pamiętnikarza Aleksandra Dionizego, Andrzej Kazimierz Franciszek Wojszko Skorobohaty, całe życie spędził w służbie na rzecz skarbu, początkowo jako zwykły

³ Było to imię litewskie, od którego powstało nazwisko jednej z rodzin szlachty kowieńskiej, Wojszko h. Łabędź odm., Koj. Comp., s. 130.

⁴ Biblioteka im. Sałtykowa Szczedrina w St. Petersburgu, rkps: Autografy Dubrowskiego 138, k. 81 — Rejestr popisu... obywatelów województwa i powiatu trockiego... 1621 miesiąca octobra 9 dnia... pod Zośłami.

„sługa skarbu”. Awansując, zdobył wysoki i odpowiedzialny urząd skarbnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Używał pieczęci z herbem Radwan⁵. Do służby w skarbie litewskim wciągnął Skorobohatych, jako swych ziemian, jeden z ich patronów–dziedziców Hanuszy-szek Mikołaj Naruszewicz, podskarbi wielki litewski w latach 1566–1575, lub raczej jego syn Krzysztof, od 1615 r. podskarbi nadworny litewski, a od 1618 r. do śmierci w 1630 r. podskarbi wielki litewski⁶.

Nazwisko utworzone z przezwiska nadawanego karierowiczom, powtarzało się na Rusi nie tylko wśród ludzi aspirujących do przedostania się do stanu szlacheckiego, lecz także należących do innych stanów społecznych. 14 października 1578 r. występuje w Mohylowie jako zamożna mieszczańska Hryszkowa Skorobohata⁷. Co najmniej dwukrotnie nazwisko to nadano rodzinom kozackim. Kozakiem pułku czehryńskiego był niejaki Iwan Skorobohatko⁸, a w początkach XVIII w. trzech kozacy o tym nazwisku należeli do pułku starodubowskiego. Fedor Skorobohaty był w 1680 r. chorążym pułkowym starodubowskim, a jednocześnie sotnikiem topalskim, a następnie atamanem gorodowym starodubowskim⁹. Wasilij Skorobohaty był asaumą

⁵ Pieczęci z napisem w otoku.

⁶ T. Wasilewski, *Naruszewicz Krzysztof h. Wadwicz*, PSB, t. XXII, 1977, s. 565–567.

⁷ AWAK t. XXXVII, s. 331–332, nr 349 i 354.

⁸ Samoił Wieliczko, *Litopis sobytej jugo-zapadnoj Rossii w XVII wiekie sostawił 1720 r....*, t. I, Kijów 1848, s. 363, 365. 10 Ukrain'skij Archiv, t. I, Kiiv 1929, s. 20–21, 61–62, 78, 191–193, 396, 484–485.

⁹ Ukrain'skij Archiv, t. I, Kiiv 1929, s. 20–21, 61–62, 78, 191–193,

sotni poharskiej w tymże pułku¹⁰, a Nikita Skorobohaty tylko Kozakiem „znaczkowym”, to jest w poczcie sztandarowym pułku¹¹.

Znacznie trudniej określić przynależność rodzinną Skorobohatych należących do stanu szlacheckiego, lecz nie używających przydomku Wojszko i herbu Radwan.

Herbem Nałęcz pieczętował się Adam Skorobohaty, ekonom księcia Krzysztofa Radziwiłła, hetmana polnego litewskiego w latach 1630–1632, zarządzający Rudzicą należącą do radziwiłłowskich dóbr Bielica lub pobierający należne księciu czynsze z traktu kojdanowskiego¹². Syn jego, rewizor dóbr księcia Bogusława Radziwiłła, zmarł na przełomie czerwca i lipca 1665 r., zapewne w Słucku¹³. Do tej samej rodziny należał być może „niejaki szlachcic, jakoby ziemianin województwa mińskiego”, Krzysztof Skorobohaty, oskarżony 6 marca 1607 r. na sądzie kopnym (gminnym) przez Marynę Stefanównę Dostojewską o zabójstwo pana Stanisława Karłowicza¹⁴, oraz żołnierz wojska litewskiego Ławryn Skorobohaty, który 29 lutego 1662 r. podpisał alfabetem cyrylicy atestację wystawioną współwięźniowi w niewoli moskiewskiej w „horodzie” Świajsk¹⁵. Byli to

396, 484–485.

¹⁰ Tamże, s. 398–403.

¹¹ Tamże, s. 409–410.

¹² AGAD AR dz. V, teka 359, nr 1446, trzy listy oryg. do ks. Krzysztofa Radziwiłła z pieczętką lakową z herbem Nałęcz i literami A. S.

¹³ Jan Pękalski do ks. Bogusława Radziwiłła, Słuck 28 VI i 18 VII 1665 r., oryg., tamże, teka 263 nr 11560.

¹⁴ AWAK t. XVIII, s. 215, nr 198.

¹⁵ Tamże, t. XXXIV, s. 227, nr 540.

zapewne ziemianie dóbr radziwiłłowskich, a ich potomków odnajdujemy w 1662 r. w księstwie słuckim w Urzeczcu¹⁶ i w 1747 r. w hrabstwie Mir¹⁷.

Spotykamy również Skorobohatych na wschodniej Białorusi. Około 1590 r. zatwierdzono Hryhorego Skorobohatego i jego synów w posiadaniu w ekonomii mohylowskiej sześciu włók na konnej służbie na prawach szlachty powiatu orszańskiego: „pospołu z drugimi panami szlachtą powiatu swego konia jednego, gdy służba ziemska nakaze stawić powinni”. Do potomków jego należeli w 1667 r. czterej Skorobohaci o nieokreślonym herbie. Trzej z nich: Jan, Mikołaj i Gabriel Skorobohaci złożyli jurament (zaprzysiężone oświadczenie) o posiadaniu po I dymie w majątności Wysoki Borek, a czwarty Rafał „z kondycji połowice Hołowieńczy z dymów 2”¹⁸. Tenże Rafał Skorobohaty, łowczy smoleński, był 15 marca 1682 r. właścicielem Chociatowa w powiecie orszańskim¹⁹, a Michał Kazimierz Skorobohaty został mianowany 16 marca 1695 r. w Warszawie stolnikiem orszańskim *post fata* (po śmierci) Michała Łyszkiewicza²⁰.

Dokładnie w pół wieku później, 17 marca 1717 r., podobny jurament złożyli z posiadłości w tym powiecie z dymu I w Poczatowie pani Katarzyna Skoroboha-

¹⁶ AGAD AR dz. XXIII, teka 160.

¹⁷ Tamże, dz. XXV, 2455/1.

¹⁸ Litewskie Centralne Państwowe Archiwum 3236, K 4, 4 v., 8 od 1584 do 1627 r.

¹⁹ IJM XXVI, s. 387, nr 94.

²⁰ ML Wp. 150, fol. 42–43 oraz 145, fol. 236 (wcześniejsza nominacja z lat 1693–1694). Stolnik orszański być może jest tożsamy z synem skarbnego lit. tegoż imienia, zob. tablicę I.

cina, z dymu I z Wysokiego Borku Jakub Skorobohaty, a z Chociatowa i Wysokiego Borku, także z I dymu pan Skorobohaty²¹. Do następnego pokolenia rodziny należy Hrehory Józef Skorobohaty, mianowany 17 października 1732 r. strażnikiem orszańskim po śmierci Michała Choncewicza, posiadacz majątku w powiecie rzeczyckim, który w 1733 r. podpisał jako poseł rzeczycycki elekcję króla Stanisława Leszczyńskiego²². Jego synem lub wnukiem był Antoni Skorobohaty, elektor Stanisława Augusta w 1764 r. z powiatem orszańskim²³, który jako oboźny rzeczycycki, wspólnie z bratem rodzonym Wincentym, chorążym wojsk koronnych, sprzedał 24 lipca 1769 r. Tadeuszowi i Wiktorii ze Skorobohatych Wasilewskim, wojskim orszańskim, trzecią część dóbr Żurawiec w powiecie orszańskim²⁴. Zwracamy uwagę na nieużywanie przez tę orszańsko-rzeczycką szlachtę przydomku Wojszko, noszonego stale przez trockich Skorobohatych.

Nasz pamiętnikarz Aleksander Dionizy Wojszko Skorobohaty miał liczne rodzeństwo — czterech braci i trzy lub cztery siostry. Nie znamy jego matki — ojcem był Teodor Jan, ziemianin powiatu trockiego w 1621 r.

Najstarszą siostrą pamiętnikarza była bez wątpienia Krystyna Zofia, urodzona najpóźniej około 1620 r., gdyż dwaj jej synowie Stanisław i Maciej Politalscy byli

²¹ AGAD AR dział II, teka 17, nr 2364.

²² AGAD AR dział II, księga 69/11, s. 193, BW, s. 206, por. AGAD A Tyzenhauzów G. 471. Był posłem rzeczycyckim również w 1736 r. Vol. Leg. VI, f. 619.

²³ Pietruski, s. 330.

²⁴ IJM XXX, s. 333, 334.

rówieśnikami swego wuja, pamiętnikarza i wspólnie z nim podjęli w domu naukę 1 lipca 1645 r. Mężem jej był Fabian Politalski, wiceekonom grodzieński od około 1650 r., nabywca Miłkowszczyzny w powiecie grodzieńskim. Zgon wpływowego szwagra i być może, po śmierci ojca, opiekuna, w dniu 17 października 1671 r. w Warszawie, a siostry, wdowy po nim, 22 czerwca 1682 r. w Skorobowszczyźnie, zanotował Aleksander Dionizy w swym pamiętniku.

Najstarszym bratem pamiętnikarza był Andrzej Kazimierz Skorobohaty lub może Stanisław Skorobohaty, zmarły według Jana Poszakowskiego 7 stycznia 1668 r. w Mińsku, „w swojej ojczyźnie”, w wieku lat 43, w zakonie jezuitów lat 27. Urodził się zatem w 1625 r., do nowicjatu jezuickiego w Wilnie wstąpił 21 lipca 1641 r., a od lipca 1667 r. do śmierci był przełożonym misji jezuickiej w Mińsku²⁵.

Najbliższy wiekiem jezucicie był inny brat pamiętnikarza, Andrzej Kazimierz Skorobohaty, „sługa skarbu W. Ks. Litewskiego” już 12 czerwca 1655 r., który otrzymał tego dnia, wspólnie z żoną Zofią Gubilujciówną (zwaną także Ginwił Kubilojciówną), folwark Rudawka i wioskę Borowszczyzna, łącznie włók 14, morgów 10 w ekonomii olickiej na mocy konsensu

²⁵ Archiwum Romanum Societatis Jesu, Lithuanica, 12 fol. 65 nr 5. Catalogus primus (triennalis) Novitiatus Vilmensis anni 1665 stwierdza, że miał wówczas lat 40, a więc urodził się w 1625 r., a do nowicjatu jezuickiego wstąpił w Wilnie 21 lipca 1641 r. Datę zgonu 7 stycznia 1668 r. podał Jan Poszakowski, De viris illustribus Provinciae Lituanae S. I., rkps 1536 w Archiwum Prowincji Małopolskiej T. J. Kraków, Mały Rynek 9. Według innego źródła zmarł 2 stycznia 1668 r. w Mińsku, Biblioteka KUL, rkps 206.

królewskiego wydanego Jerzemu Kazimierzowi Łokickiemu, komornikowi JKM i jego żonie Helenie Pileckiej. Oprócz części ekonomicznych dóbr królewskich posiadał Andrzej Kazimierz również dobra dziedziczne. Główną jego posiadłością były Zubiszki nad rzeką Ławikistą, dla których uzyskał 13 kwietnia 1676 r. w Krakowie, już jako skarbnik W. Ks. Litewskiego i pisarz grodzki trocki, prawo pobierania myta mostowego przez tę rzekę²⁶.

W czasie zawieruchy wojennej, „potopu”, Andrzej Kazimierz, wzorem swego zwierzchnika Wincentego Gosiewskiego, podskarbiego wielkiego litewskiego i hetmana polnego litewskiego, dochował wierności królowi Janowi Kazimierzowi i 1 czerwca 1656 r. znalazł się u boku króla pod obleganą przez wojska koronne i litewskie Warszawą. Za swe zasługi, „poglądając na straty i szkody jego, które on od nieprzyjaciół naszych przez spalenie i *funditus* (doszczętnie) zrujnowanie dóbr swoich poniósł”, otrzymał dnia tego w Ujazdowie dobra Nowe Włóki w kluczu żuwińskim ekonomii olickiej w dożywocie na czynszu jako wakujące po śmierci Doroty ze Starzyńskich Bychowcowej, wojskiej trockiej²⁷. Zapewne te same cztery włóki położone we wsi Nowe Włóki uzyskał 10 października 1657 r. po zgonie Trojana Bychowca w dożywocie, tym razem wspólnie z żoną Zofią Ginwił Kubilojciówną²⁸. W dwa lata później, 16 maja 1659 r., Stanisław Dubicki, zapewne brat cioteczny Skorobohatych, przekazał Andrzejowi

²⁶ ML Wp 130, f. 4–4 v. oraz ML Wp 139, s. 48–49.

²⁷ ML Wp 130, f. 70–70 v.

²⁸ ML Wp 130, f. 83.

Kazimierzowi, na mocy konsensu królewskiego, dobra lenne Widukle w księstwie żmudzki²⁹. W 1667 r. posiadał w Nowych Włókach i Oborowszczyźnie 26 dymów, a w innej królewsczyźnie Pryga 5 dymów³⁰. Nadania powyższe stanowiły nagrodę za nieustanną służbę na rzecz skarbu. Na Trybunale Skarbowym 1659 r. sporządzał Andrzej Kazimierz rachunki³¹. W tym czasie, przed 1662 r., otrzymał urząd pisarza skarbu litewskiego. Cieszył się poparciem podskarbiego litewskiego Wincentego Gosiewskiego, który w listopadzie t.r. ubiegał się o urząd ziemski podstolego trockiego dla nowo mianowanego pisarza skarbu³². W czasie bezkrólewia 1669 r. obrany został sędzią w kapturze, czyli sądzie konfederackim województwa trockiego³³. Nowa godność, tym razem w sądownictwie, przygotowała go do objęcia urzędu pisarza grodzkiego trockiego, który otrzymał od nowo mianowanego wojewody trockiego Marcjana Ogińskiego, po objęciu przez niego województwa w 1670 r.³⁴

Wkrótce też rozluźnił Andrzej Kazimierz swe związki ze stronnictwem pacowskim, z którym łączyła go

²⁹ ML Wp 130, f 393 v–394.

³⁰ Rejestr podymnego woj. trockiego 1667 r., Centralne Historyczne Archiwum Państwowe, Wilno.

³¹ AWAK XXXIV, 540.

³² Wincenty Gosiewski, podskarbi lit. do Krzysztofa Paca kanclerza lit., Wilno 19 XI 1662 r., w: S. F. Medeksza, *Księga pamiątnicza wydarzeń zaszyłych na Litwie 1654–1668*, wyd. W. Seredyński, Kraków 1875, s. 315.

³³ BW, s. 206.

³⁴ Pisarzem grodzkim trockim tytułowany jest w lipcu 1671 r., AGAD AR dział II, teka 12, nr 1578 (akta komisji skarbowo-wojskowej).

nadał osoba Marcjana Ogińskiego, i wstąpił na służbę do braci Sapiehów: Kazimierza Jana i Benedykta, od 1670 r. podskarbiego nadwornego litewskiego. Odkupił on w 1676 r. urząd podskarbiego wielkiego litewskiego od Hieronima Kryszpina. Przypuszczamy, że dzięki poparciu braci Sapiehów, z których najstarszy Kazimierz Jan był szwagrem Marcybelli z Hlebowiczów Marcjanowej Ogińskiej, uzyskał Andrzej Kazimierz Skorobohaty, najpóźniej w 1673 r., urząd skarbnego Wielkiego Księstwa Litewskiego³⁵. W związku z objęciem tego urzędu zakupił od Sapiehów kamienicę w Wilnie na ulicy Sawicz³⁶. Zgromadził w swych rękach poważną sumę pieniędzy, dzięki której za 30 038 złotych polskich, wypłaconych w 1675 r. z góry, wziął na trzy lata w dzierżawę starostwo borysowskie od Kazimierza Jana Sapiehy i jego żony Krystyny Hlebowiczówny³⁷.

Pierworodnym synem skarbnego był Teodor, którego jezuita Wojciech Wijuk Kojalowicz w powstałym w 1658 r. herbarzu „Nomenclatorze” wymienił jako syna Andrzeja³⁸. Nie wiemy natomiast, kiedy Teodor zmarł.

Stanisława Jana oddał ojciec na dwór biskupa łuckiego Stanisława z Lubrańca Dąbskiego. 10 sierpnia 1681 r. dotknął go bolesny cios, zmarł niespodziewanie najstarszy żyjący syn Stanisław Jan Skorobohaty, urodzony 4 października 1658 r. Pochowano go uro-

³⁵ Jako skarbnik lit. kwituje w 1674 r. wpłacenie przez Piotra Paca, rotmistrza JKM, podymnego, AGAD A Tyzenhauzów B-2/20, K. 213, a 3 IX 1674 r. dzierżawił stare myta, AWAK VIII, 287, nr 136.

³⁶ Posiadał ją 25 IX 1684 r., AGAD A Przeździeckich A-6, s. 136.

³⁷ Sapiehowie II, 168.

³⁸ B. Czart., rkps 1352, s. 294 (Nomenclator Kojalowicza).

I. Grobowiec Skorobohatych w kościele św. Jacka przy ul. Freta w Warszawie (fot. S. Górzyński)

czyście u dominikanów warszawskich 16 czerwca 1682 r., a następnie przy poparciu biskupa Dąbskiego wystawiono tamże piękny nagrobek zachowany do dziś prawie w całości.

Na nagrobku umieszczono na tarczy herbowej (nie zachowanej) krzyż zamiast właściwego godła Radwan, co było później przyczyną przypisania przez Kaspra Niesieckiego Skorobohatym herbu Kruczym, przedstawiającego krzyż na tarczy³⁹.

Pamięć zmarłego uwiecznił obszerny panegiryk wydany 25 października 1682 r. drukiem w Wilnie, opracowany przez dominikanina, księdza Michała Woyniłowicza, znanego wówczas kaznodzieję, a jednocześnie szwagra jedynej siostry zmarłego — Anny ze Skorobohatych Woyniłowiczowej stolnikowej mozyrskiej.

Panegiryk nosi długi, barokowy tytuł: *Drzewo Jego Mości Pana Stanisława Jana Wielmożnego Jego Mości Pana P. Andrzeja Kazimierza Skorobohatego skarbnego W. X. L. pierwotnego kochanego syna, roku 1658 dnia 4 oktobra na ziemi żyć poczynającego, roku 1681 dnia 10 augusta w Niebie do nieprzeżytej wieszności i widzenia Boskiego mądrą, pobożną, świętobliwą pasterską dyspozycją Jaśnie Wielmożnego J. M. X. Stanisława z Lubrańca Dąbskiego biskupa łuckiego, nominata płockiego zaprowadzające przez X Michała Woyniłowicza (...) słowem Bożym przy pogrzebowej tegoż Młodziana Lustrze, Roku 1682, dnia 16 junii, w Warszawie, w Kościele OO. Dominikanów dojrzane i objawione.*

Ksiądz Michał Woyniłowicz skromną rodzinę wywodzącą się od ziemian z dóbr Naruszewiczów wprowadził od Hleba Skorobohatego, fikcyjnego chorążego

³⁹ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. VIII, Lipsk 1841, s. 384–385.

województwa trockiego i od żołnierzy króla Zygmunta I — Piotra, Dawida, Jerzego, Stanisława i Teodora. Wśród krewnych wymienia „książąt ich mościów starodawnie litewskich” i senatorskie w większości rodziny, które nie były nawet spowinowacane z Wojszkami Skorobohatymi — Giedroyciów, Litaworów Chreptowiczów, Zenowiczów, Kurczów, Gruzewskich, Strawińskich, Duninów Rajeckich, Woynów, Olędzkich i Komajewskich. Wśród wymienionych w tym wykazie rodzin rzeczywistymi krewnymi zmarłego byli tylko Politalscy, Sieklucy i Gumowscy, a zapewne również Dłużniewscy i Piwnicy. Pomiął zaś ksiądz Woyniłowicz w swym wykazie nawet rodzinę matki zmarłego, Ginwił Kubiłojciów, a co więcej „zapomniał” zupełnie o przydomku Wojszko, noszonym wówczas przez Skorobohatych po jakimś dalekim przodku nie wymienionym nawet przez księdza Woyniłowicza. Najwidoczniej uważał za wstydliwe wywodzenie „drzewa” Skorobohatych od Wojszków, skromnych ziemian z dóbr Hanuszyszki, podległych Naruszewiczom.

Po uzyskaniu urzędu skarbnego litewskiego dalsza kariera Andrzeja Kazimierza przebiegała znacznie szybciej. Obowiązki związane z pisarstwem grodzkim trockim pełnił za niego prawdopodobnie młodszy brat Adam Jerzy Skorobohaty, którego ksiądz Michał Woyniłowicz w swym panegiryku tytułuje pisarzem grodzkim trockim. Od sierpnia 1684 r. uzyskał od Marcjana Ogińskiego za 30 000 zł duże dobra Nowe Miasto w dzierżawę na trzy lata. Nie zdążył przed śmiercią odebrać tej sumy i zapisał w testamencie dominikanom w Sejnach 7669 zł z dzierżawy i 5637 zł na obligacjach. Dominikanie procesowali się długo o te sumy

ze spadkobiercami Ogińskiego⁴⁰. Od nowego wojewody trockiego Cypriana Pawła Brzostowskiego uzyskał Andrzej Kazimierz urząd podwojewódzkiego trockiego, potwierdzony przez sejmik przedsejmowy w styczniu 1685 r. Nowy wysoki urząd grodzki umożliwił mu przeprowadzenie elekcji własnej kandydatury na pisarstwo ziemskie trockie, na które uzyskał od króla Jana III aż dwie nominacje⁴¹. Nową godnością cieszył się tylko przez trzy lata, zmarł 3 kwietnia 1689 r. w Warszawie, pozostawiając dwóch synów — Michała Kazimierza i Felicjana Jana.

Starszemu Michałowi Kazimierzowi zapewnił świetne wykształcenie, wysyłając go w 1680 r., w orszaku dwóch synów Aleksandra Hilarego Połubińskiego marszałka wielkiego litewskiego, książąt Krzysztofa Franciszka i Jana Dominika Połubińskich, którym towarzyszył książę Szymon Dominik z Drucka Lubecki, do Louvain w dalekiej Brabancji, obecnie Belgii, w którym immatrykulował się na uniwersytecie 10 października 1680 r. jako *dominus Michael Skorobohackij etc. nobilis Polonus*⁴². W Louvain studiował jeszcze w 1682 r., pod-

⁴⁰ Paweł Sienicki do konsyliarzy księżnej Karoliny Ludwiki Radziwiłłówny, Birze 5 VIII 1684 r., AGAD AR dział V, teka 354 nr 14287 oraz W. Kłapkowski, *Konwent Dominikanów w Sejnach*, „Ateneum Wileńskie”, t. XIII, 2, 1938, s. 99.

⁴¹ Nominację uzyskał najpierw 14 czerwca 1685 r. po śmierci Mateusza Bychowca (ML Wp 143, f. 23 — regestr) lecz okazała się nieważna, gdyż już 22 marca t.r. otrzymał urząd ten Stefan Wilhelm Remer (ML Wp 143, fol. 15 — regestr). Dopiero po przedkłej jego śmierci Skorobohaty otrzymał powtórnie nominację, tym razem 17 lipca 1686 r. (ML Wp 143, f. 32 — regestr).

⁴² *Matricule de l'Universite de Louvain publiee par A. Schillings, Bruxelles*

czas gdy jego młodszy brat Felicjan Jan był studentem Akademii Wileńskiej.

Po powrocie do kraju otrzymał 3 maja 1690 r. nominację na miecznika połockiego⁴³, a 27 lipca 1694 r. nosił uzurpowany tytuł stolnika pińskiego, podczas gdy młodszy brat Felicjan Wojszko Skorobohaty tytułował się miecznikiem połockim⁴⁴. Dopiero 18 stycznia 1698 r. uzyskał Michał Kazimierz urząd skarbnika trockiego⁴⁵, a w 1698 r. postąpił na stolnikostwo trockie⁴⁶. Zmarł zapewne w październiku 1709 r., gdyż od tego czasu występują nowi nominaci na urząd stolnika trockiego⁴⁷. Testament jego przedstawili wileńscy augustianie–eremici w 1710 r.⁴⁸ Felicjan Jan, miecznik połocki, został natomiast pisarzem grodzkim trockim. Jego to testament z zapisem księżom augustianom–eremitom 100 tynfów przedstawili oni w 1697 r.⁴⁹ Wdowa po nim Anna Dorota Unichowska była już w 1699 r. żoną Jana Władysława Ukolskiego, podkomorzego trockiego⁵⁰. Przepuszczamy, że

1963, s. 482.

⁴³ ML Wp 146, s. 32.

⁴⁴ AGAD A Przeździeckich A–6, K. 152 (27 VII 1694 r.), por. także podpis Felicjana Jana Wojszki Skorobohatego, miecznika połockiego 20 VI 1695 r., na instrukcji sejmiku trockiego posłowi do króla, Bibl. im. Sałtykova Szczedrina w St. Petersburgu, Autografy Dubrowskiego 133, k. 90–91 v.

⁴⁵ ML Wp 149, s. 77.

⁴⁶ Tamże, s. 482–483.

⁴⁷ ML Wp 150, fol. 29 — nominacja następcy Leona Kazimierza Bokuma nie datowana.

⁴⁸ J. I. Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. II, Wilno 1841, s. 392.

⁴⁹

na tych dwóch synach wygaśla najzamożniejsza, skarbnikowska gałąź Wojszków Skorobohatych.

Przebieg kariery Andrzeja Kazimierza, skarbnego litewskiego, przedstawiliśmy tak dokładnie ze względu na wpływ, jaki wywierał ten najstarszy i najbardziej ustosunkowany przedstawiciel rodziny na bieg życia swych trzech młodszych braci, którzy obrali karierę wojskową — Benedykta Kazimierza, Aleksandra Dionizego, pamiętnikarza, i Piotra Jerzego.

Średni wiekiem Aleksander Dionizy zaciągnął się do wojska już w wieku lat 15, w dniu 5 grudnia 1654 r., przypuszczamy, że wspólnie ze swym starszym bratem Benedyktem Kazimierzem, opiekującym się młodzieńcem. Benedykt był już doświadczonym żołnierzem, gdyż według cytowanego powyżej panegiryku księdza Michała Woyniłowicza, który wymienił, niestety łącznie, „potrzeby” (bitwy), w których walczyli trzej bracia Skorobohaci, brał udział w walkach pod Białą Cerkwią w 1651 r., a następnie pod Suszą (?) i 24 sierpnia 1654 r. pod Szepielewiczami. Od chwili zaciągnięcia się do wojska młodszego Aleksandra obaj bracia służyli zapewne w dywizji lewego skrzydła dowodzonej przez hetmana polnego litewskiego Wincentego Gosiewskiego. Jej szlak bojowy przedstawił ksiądz Woyniłowicz, wymieniając dalszy ciąg „potrzeb”, w których brali udział Skorobohaci. Starszy Benedykt walczył w sierpniu 1655 r. pod Wilnem, gdyż Aleksander nie wspomina nic o swym udziale w tych walkach.

⁵⁰ ML Wp 148, fol. 16, por. J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, Warszawa 1895, s. 319.

W utraconym fragmencie pamiętnika, na wyrwanych z niego kartach, obejmujących okres od listopada 1655 r. do 8 lipca 1657 r., przedstawione były, sądząc z zamieszczonego w panegiryku wyliczenia, walki pod Brześciem toczone w listopadzie 1655 r. i pod Wierzchowiczami (27 listopada 1655 r.), a następnie odzyskanie w czerwcu 1656 r. Warszawy, i wyprawa na Pułtusk podjęta po bitwie warszawskiej. Sądzymy, że następnie pamiętnikarz opisał podjętą przez Wincentego Gosiewskiego wyprawę na Prusy Książęce i bitwę pod Prostkami stoczoną 8 października 1656 r., a następnie bitwę pod Filipowem (22 października 1656 r.), którą książdz Woyniłowicz nazwał „potrzebą” pod Wierzbołowem. Dalej szlak bojowy dywizji Gosiewskiego prowadził pod Kiejdany (potyczka nieznana skądinąd) i na Inflanty szwedzkie pod Parnawę oblężoną w styczniu 1657 r. Nieprzypadkowo służyli Skorobohaci w dywizji Wincentego Gosiewskiego, był to przecież podskarbi wielki litewski, a więc zwierzchnik i protektor ich starszego brata, sługi skarbu litewskiego.

Po nieudanej wyprawie na szwedzkie Inflanty zostali się obaj Skorobohaci z dywizją Gosiewskiego, gdyż odnajdujemy ich następnie w oddziałach prawego skrzydła wojska litewskiego, które pod dowództwem Aleksandra Hilarego Połubińskiego, pisarza polnego litewskiego, i pułkownika Samuela Kmicica, chorążego orszańskiego, wyruszył w lipcu 1657 r. w pościg za siedmiogrodzko-kozacką armią Jerzego II Rakoczegego i, połączywszy się przed 1 lipca t.r. z dywizją Czarnieckiego pod Stężycą, pokonały (9 lipca) armię Rakoczegego pod Magierowem. Aleksander Skorobohaty służył wówczas w chorągwi kozackiej podkomorzego orszań-

skiego Krzysztofa Stetkiewicza, zaciągniętej 9 listopada 1654 r., której porucznikiem był w 1661 r. Jan Władysław Okulicz Kozarzycki, a chorążym (w 1656 r.) Jan Stetkiewicz. W pościgu za pokonanym Rakoczym, w czasie niefortunnej potyczki, stoczonej 10 lipca nad rzeką Pełtwią (około 20 km na wschód od Glinian), Aleksander został postrzelony dwiema kulami, po czym brat Benedykt odwiózł go rannego do Lwowa. Służył zatem Benedykt w tej samej chorągwi kozackiej Krzysztofa Stetkiewicza. Być może powrócił on później do dywizji lewego skrzydła, gdyż według księdza Michała Woyniłowicza, któryś ze Skorobohatych walczył 21 października 1658 r. pod Werkami, a następnie był pod Janiszkami. Mógł to być jednak także Piotr Jerzy Skorobohaty, najmłodszy z trójki braci-żołnierzy, gdyż nie znamy zupełnie przebiegu jego służby wojskowej.

Aleksander powrócił do sił i do swej chorągwi, w której szeregach już przed 4 grudnia 1658 r. zdobywał szturmem Mińsk Litewski, a następnie 7 lutego 1659 r. walczył pod Miadziołem, pod którym książę Iwan Andrejewicz Chowański rozgromił część dywizji sapieżyńskiej prawego skrzydła wojska litewskiego. W połowie tego roku uczestniczył, pod dowództwem Aleksandra Hilarego Połubińskiego, w wyprawie do Kurlandii i zdobywał obsadzone przez Szwedów zamki i zameczki: Pila, Guldyngę (do 19 września 1659 r.), Grubin (do 29 października t.r.), Mitawę (do 9 stycznia 1660 r.). W czasie tego oblężenia Aleksander pełnił funkcję kwaterymistrza swej chorągwi, a następnie uczestniczył we wspólnej wyprawie Stefana Czarnieckiego i Pawła Sapiehy przeciwko Chowańskiemu, co zagna-

czył ksiądz Woyniłowicz, wymieniając „potrzebę” pod Połonką (28 czerwca 1660 r.), a następnie wziął udział w sierpniu i we wrześniu w oblężeniu Mohylowa, jak dowiadujemy się również od księdza Woyniłowicza. Od 28 sierpnia do 7 września był nasz pamiętnikarz deputatem swej chorągwi wyznaczonym do ściągania prowiantu z ekonomii mohylowskiej.

Między Połonką a Mohylowem umieścił ksiądz Woyniłowicz Krzyczów i Mścisław, niezgodnie z chronologią, gdyż pod Krzyczowem znalazł się nasz pamiętnikarz dopiero w marcu 1664 r.

Wymienił następnie ksiądz Woyniłowicz Szklów, Witebsk i Basię (rzekę), zmieniając znów kolejność owych „potrzeb”, gdyż Aleksander opisał najpierw bitwę nad Basią, stoczoną 8 października 1660 r., w czasie której postrzelono mu rumaka, a następnie wziął udział w walkach pod Szklowem (w grudniu t.r.) i pod Witebskiem (19 czerwca 1664 r.) już jako żołnierz dywizji lewego skrzydła wojska litewskiego, dowodzonej wówczas przez Michała Paca. Opuścił bowiem „przy expirowaniu ćwierci roku” 9 listopada 1660 r. chorągiew kozacką Krzysztofa Stetkiewicza, aby zaciągnąć się w trzy dni później pod chorągiew pancerną przebywającego wówczas w niewoli w Moskwie Wincentego Gosiewskiego. Porucznikiem jej był Jan Aleksander Ihnatowicz Łubiański, stolnik kowieński, a towarzyszymi byli m.in. znany pamiętnikarz Stefan Franciszek Medeksza, Jan Michnicz i Józef Kulesza.

Przypuszczamy, że w tym czasie opuścił szeregi wojska Benedykt Kazimierz Skorobohaty, a być może również młodszy brat Aleksandra — Adam Jerzy. Benedykta Skorobohatego odnajdujemy, już jako cywi-

la, wraz z małżonką, 30 czerwca 1662 r. w jego majątności Pobjów, położonej w parafii Krzemienica w powiecie wołkowyskim województwa nowogródzkiego⁵¹. Od tej majątności, którą wniosła mu prawdopodobnie żona, otrzymał Benedykt nazwisko Pobjewski, wyróżniające go od braci. W listopadzie 1674 r. był poborcą powiatu wołkowyskiego⁵², bez wątplenia dzięki poparciu brata, skarbnego litewskiego, przed 1682 r. otrzymał urząd łowczego wołkowyskiego, a 10 grudnia 1690 r. został skarbnikiem województwa trockiego⁵³. W 1697 r. podpisał jeszcze elekcję króla Augusta II⁵⁴. Zmarł w 1698 lub 1699 r. Na jego pogrzebie, który odbył się 26 listopada 1699 r. w Krzemienicy, kazanie wygłosił Marcin Soliński, kanonik regularny laterański⁵⁵.

Po odejściu z wojska Benedykta, a także Adama Jerzego, pozostał w nim jedynie nasz pamiętnikarz. Przejście jego z chorągwi kozackiej do pancерnej było wyraźnym awansem, połączonym jednak z poważnymi nakładami pieniężnymi na zbroje dla siebie i pocztowych.

Służba w chorągwi pancерnej wymagała dużych umiejętności, gdyż w odróżnieniu od kozackich ubrajano ją nieraz w dzidy — rodzaj krótkich kopii, i używano do ataku i walki wręcz, a nie tylko do zwiadu i ubezpieczania marszu i obozu. Nieprzypadkowo przeszedł wów-

⁵¹ B. Czart., rkps 1775, s. 1104 (Akta wizytacji parafii krzemienieckiej).

⁵² AGAD A Roskie nr 549 (kwit podatkowy z 9 XI 1674).

⁵³ ML Wp 146, s. 135–136.

⁵⁴ Vol. Leg. V, Pietruski, s. 330.

⁵⁵ Rękopiśmienny zbiór kazań Marcina Solińskiego, kanonika regularnego laterańskiego. *Opisanie rukopisnogo otdelenija Vilenskoj Publichnoj Biblioteki vyp. V*, Wilna 1906, s. 102.

czas Aleksander z dywizji sapieżyńskiej do pacowskiej. W tym samym czasie jego starszy brat, skarbnik litewski, zacieśnił, jak już wiemy, swą współpracę z Pacami.

Z dywizją Michała Paca wyruszył nasz pamiętnikarz 18 listopada 1660 r. pod Szklów, wziął zatem udział w bitwie stoczonej w grudniu 1660 r. z armią kniazia Piotra Jurjewicza Dołgorukiego pod Szklówem, mimo że przemilcza ją w swym *Diariuszu*.

Nie będziemy omawiać szerzej kampanii wojennej 1661 r., w czasie której walczył nasz pamiętnikarz z armią kniazia Iwana Andrejewicza Chowańskiego nad Dźwiną i przystąpił do utworzonej wówczas konfederacji wojska litewskiego. Przekroczyło ono Dźwinę i stanęło obozem pod Kuszlikami, a Aleksander Skorobohaty, według swego *Diariusza*, spędził trzy tygodnie, poczynając od 13 września, na podjeździe, który wyruszył w głąb ziem moskiewskich w celu zagarnięcia „każny carskiej”, to jest transportu pieniędzy i towarów do Połocka. Do obozu powrócił zatem według własnych słów około 4 października. Tymczasem według Poczebuta tenże podjazd wyruszył po „kaszę” 17 września, a powrócił, nic nie sprawiwszy 1 października. Dowodził nim Szymon Karol Ogiński, podkomorzy witebski. Obie te daty są nieściśle, skoro uczestnik podjazdu Aleksander Skorobohaty był jeszcze 18 września t.r. w obozie i podpisał się pod instrukcją daną przez konfederatów posłom wojska litewskiego do króla — Aleksandrowi Wołodkowiczowi, Piotrowi Kamińskiemu i Stanisławowi Osińskiemu⁵⁶. Przypuszczamy zatem, że w notatach Skorobohatego występowała data 18 września, myl-

⁵⁶ CGADA ML 504 (Sądowa 290), k. 390–393.

nie odczytana przy spisywaniu jako 13 września, w wyniku pomylenia cyfr 3 i 8.

Po rozwiązaniu konfederacji wziął Aleksander Skorobohaty udział w wyprawie na Zадnieprze dywizji lewego skrzydła dowodzonej przez nowo mianowanego hetmana polnego litewskiego Michała Paca. Przydzielono go do zagonu, który 18 lutego 1664 r. wyruszył w głąb państwa moskiewskiego pod dowództwem pisarza polnego koronnego Jana Fryderyka Sapiehy i porucznika chorągwi pancерnej, w której służył Skorobohaty, Jana Aleksandra Ihnatowicza, dowodzącego wówczas 10 chorągwiami wojska litewskiego. Zagon ten dotarł aż pod Karaczow⁵⁷, o czym wspomina nawet Michał Woyniłowicz, wymieniając go jednak w niezgodzie z chronologią po wyprawie pod Bar, w której był nasz pamiętnikarz dopiero w listopadzie 1674 r. Po powrocie z tego dalekiego podjazdu pod Karaczow, Ihnatowicz, opuszczając wojsko, przekazał 8 marca 1664 r. komendę chorągwi pancерnej właśnie Skorobohatemu.

W jej szeregach wziął udział Aleksander w nowej zwycięskiej bitwie stoczonej 16 czerwca 1664 r. pod Witebskiem z Chowańskim. Opuścił swą chorągiew 10 maja 1665 r., aby zaciągnąć się pod chorągiew husarską hetmana wielkiego litewskiego Pawła Sapiehy, której porucznikował Władysław Jerzy Chalecki, strażnik litewski, komendantem był Jerzy Władysław Uhlik, stolnik trocki, a towarzyszymi m.in. podczaszy połocki Hieronim Wolski, Gotfryd Jan Uhlik, Gabriel Kiersnowski, Marcin Giedroyc, Michał Jan Bury, Krzysztof Czyż i Konstanty Kocioł. Objął ją po śmierci hetmana syn jego,

⁵⁷ Zob. *Diar. Chrap.*, cz. 1, s. 458–459.

zapewne Franciszek Stefan Sapieha, a porucznikiem został od początku 1666 r. chorąży mozyrski Hrehory Kruniewicz.

Kariera wojskowa Aleksandra przebiegała więc normalnie. Po czterech latach służby w chorągwi pancernej zdobył się na poczet husarski i niewątpliwie mógł już sprawnie posługiwać się kopią husarską. Natomiast przejście w początkach 1665 r. na służbę do Sapiehów wiąże się z dalszą karierą jego starszego brata, skarbnego litewskiego, gdyż w tym samym czasie osłabły również jego związki z Pacami.

Po zwińnięciu 9 listopada 1666 r. chorągwi husarskiej zmarłego niedawno hetmana wielkiego litewskiego Pawła Sapiehy, zaciągnął się Aleksander w trzy dni później pod chorągiew husarską Michała Paca, której porucznikiem był po Adamie Macieju Sakowiczu Bonifacy Pac, ciwun trocki. Była to wówczas najbardziej elitarna jednostka wojska litewskiego, gdyż król Jan Kazimierz przyobiecał już oddanie buławy wielkiej litewskiej po Sapieże Michałowi Pacowi. Towarzysze chorągwi husarskiej hetmana wielkiego pełnili funkcje komendantów chorągwi, a nawet pułkowników wojska litewskiego. Przejście Aleksandra do husarskiej chorągwi hetmańskiej potwierdzało jego uzyskany już awans jako żołnierza. W tym czasie uzyskał fikcyjny tytuł podczaszego derpskiego, z którym wystąpił 17 listopada 1669 r. Doświadczony żołnierz, liczący 31 lat, poślubił wreszcie Konstancję Wolską, 15 lutego 1670 r. w Świacku — majątności jej ojczyzna Stanisława Sopoćki, obywatela powiatu grodzieńskiego w województwie trockim. Przed ślubem uzyskał dwie wsie należące do ekonomii grodzieńskiej: Zwierzany, posiadające 12 włók, i Chodykowszczyzna o 2,5 włókach i 2,5

morgach⁵⁸, które naszemu husarzowi odstąpił za konsensem króla Michała, wydanym na sejmie koronacyjnym w Krakowie 17 listopada 1669 r., jego siostrzeniec Jan Politalski, niewątpliwie w zamian za zdobytą ciężką służbą wojskową gotówkę⁵⁹. Wsie powyższe należały nadal do ekonomii grodzieńskiej i Aleksander opłacał z nich czynsz po 5 złotych od włóki. Przekazał mu je oficjalnie aktem „podawczym” szwagier pamiętnikarza, znany nam już Fabian Politalski, wiceekonom grodzieński⁶⁰.

Aleksander zawarł korzystne małżeństwo, gdyż jego teść Hieronim Wolski, podczaszy połocki i husarz w hetmańskiej chorągwi, a więc kolega, był zamożnym właścicielem Poberż na Zmudzi, a żona jego Helena Tryźnianka należała do starej, senatorskiej nawet, rodziny litewskiej. Wolscy oddali córce Konstancji Skorobohacinie majątność Dekszagołę w powiecie upickim, obejmującą według deklaracji podatkowej (abjuraty) złożonej przez Aleksandra Skorobohatego w 1690 r. w grodzie grodzieńskim, dwa dymy⁶¹.

Z małżeństwa tego urodzili się dwaj synowie, 10 września 1671 r. Teodor Mikołaj, a 21 października 1673 r. Kazimierz. Żona po tym połogu nie powróciła już do

⁵⁸ Zwierzany lub Zwierzdany koło Makowlan, 9 wiorst od Sokółki, lub raczej położone koło Bagna i uroczyska Czarna Rzeczka ok. 43 km od Sokółki (Śl. Geogr.). Chodykowszczyzna nie zlokalizowana.

⁵⁹ AGAD Dokumenty papierowe, nr 1729, oryg., zob. Aneks I.

⁶⁰ Ów powyższy konsens króla Michała na cesję oraz akt „podawczy” Fabiana Politalskiego przytacza Rewizja generalna ekonomii grodzieńskiej 1679/1680, B Ossolińskich, rkps 5620/II, s. 673, 676.

⁶¹ AGAD AR dział II, teka 13, nr 1778.

zdrowia, a nowo narodzonego syna wychowywała jej matka Helena w Poberzjach na dalekiej Żmudzi. Oboje, matka Konstancja z Wolskich Skorobohacina i syn Kazimierz, zmarli tego samego dnia, 17 lipca 1675 r., i pochowani zostali 19 listopada t.r. w kościele dominikańskim w Różanymstoku. Wziął nasz pamiętnikarz udział w uroczystościach koronacyjnych króla Jana III i, wykorzystując łaskawość i szczodroblivość królewską, nazajutrz po koronacji, 3 lutego 1676 r., uzyskał zezwolenie na wykupienie od poprzedniego posiadacza urzędu horodniczego grodzieńskiego, z którym związane było wypłacanie corocznej prowizji (pensji)⁶². Sama godność była wówczas raczej tytułarna, lecz niegdyś nakładała na horodniczego obowiązek konserwowania obwarowań zamku, a nawet miasta Grodna. W trzecim roku po śmierci żony (1678 r.) Aleksander ożenił się po raz drugi, tym razem z wdową, Barbarą Aleksandrą z Głoskowskich Górską, która wniosła mu „uroczyśko” Krzywą, położoną w kluczu chodorowskim ekonomii grodzieńskiej. Górscy należeli do służebników dworu królewskiego w Warszawie. Pierwszy mąż Barbary Aleksandry był zapewne tym „namiotnikiem Króla Jego Mości”, który za swą służbę przy rozbijaniu namiotu królewskiego otrzymał 6 kwietnia 1645 r. cztery włóki na czynszu w leśnictwie kuźnickim⁶³, a wspólnie z małżonką, Barbarą Aleksandrą z Głoskowskich, jurgiełt (pensję) po swym ojcu, wypłacaną z czynszów z 14 włók w leśnictwie nowodworskim⁶⁴. W 1651 r. Krzywą

⁶² Zob. Aneks II do tekstu *Diariusza*.

⁶³ ML Sigillata I, fol. 35.

⁶⁴ Tamże.

posiadał Marcjan Górski, bez wątpienia pierwszy mąż Barbary Aleksandry⁶⁵.

W tej samej Krzywej odbyło się 13 lutego 1678 r. wesele Aleksandra i jego drugiej żony. W rok później, 21 marca 1679 r., byli teściowie pamiętnikarza — Wolscy zajechali gwałtownie Dekszagołę, posiadłość oddaną niegdyś ich zmarłej córce Konstancji, o co wywiązał się proces, który nasz pamiętnikarz wygrał.

Nie będziemy tu przedstawiali dalszej kariery wojskowej Aleksandra trwającej do 1691 r., odsyłając czytelników do tekstu *Diariusza* i komentarzy, zajmiemy się natomiast przekazami z innych źródeł, potwierdzającymi zawarte w nim informacje o ostatnich latach jego życia i dalszych dziejach rodziny. 25 lutego 1679 r. Jan III nadał dobra Krzywa, obejmujące 14 włók, Aleksandrowi Skorobohatemu, horodniczemu grodzieńskiemu, i Barbarze Głoskowskiej (mylnie Włoskowskiej) — małżonkom, i zwolnił ich z opłacania czynszu⁶⁶. W przerwach między wyprawami brał Skorobohaty udział w życiu publicznym. 30 lipca 1685 r. obecny był na sejmiku relacyjnym w Grodnie⁶⁷.

Przekaz *Diariusza*, wpisany do niego przez syna, zapewne Teodora Mikołaja, o śmierci ojca na puchlinę 24 sierpnia 1699 r., znajduje niezależne potwierdzenie w akcie nominacji na wakujące po naszym pamiętnikarzu horodnictwo grodzieńskie, które już na przełomie

⁶⁵ Rewizja ekonomii grodzieńskiej 1651, mikrofilm w AGAD.

⁶⁶ Centralne Historyczne Archiwum Państwowe, Wilno, nr 11556, fol. 17.

⁶⁷ AGAD A Publiczne Potockich, sygn. 133, s. 164–169. 71 ML Wp. 148, fol. 505.

1699 i 1700 r. nadano prawnukowi jego siostry Krystyny Zofii — Jakubowi Politalskiemu⁶⁸.

Po zgonie męża wdowa Barbara Skorobohacina, horodniczyna grodzieńska, wyrobiła 28 października 1699 r. zgodę króla Augusta II na przekazanie uroczyska Krzywa Kazimierzowi Mokrzeckiemu i jego małżonce, a swej córce Krystynie Skorobohaciance, która nie pojawia się na kartach *Diariusza*⁶⁹. Po śmierci pierwszego męża Krystyna poślubiła Lipnickiego, który zrzekł się na jej rzecz w 1712 r. 14 włók ziemi w Krzywej⁷⁰. Przed 1720 r. Krzywa przeszła już w obce ręce, właścicielem jej był w tym roku niejaki Chmielewski⁷¹.

Losy rękopiśmiennego *Diariusza* i jego wartość źródłowa

Dalsze dzieje *Diariusza* oświetlają ostatnie zapiski wniesione na karcie 42 v. u dołu o zgonie 24 sierpnia 1699 r. „dobrodzieja ojca”, czyli naszego pamiętnikarza, a następnie o śmierci „z powietrza” 17 września 1710 r. Stanisława Skorobohatego. Domyślamy się w nim jeszcze jednego syna Aleksandra Dionizego, który nie zanotował w *Diariuszu* urodzin dzieci ze swego drugiego małżeństwa: córki Krystyny i tegoż właśnie Stanisława. Wreszcie 23 października t.r. „ostatni Skorobo-

⁶⁸ ML Wp 148, fol. 505.

⁶⁹ Centralne Historyczne Archiwum Państwowe, Wilno, nr 11556, fol. 17 v.

⁷⁰ Tamże, nr 11291, fol. 134.

⁷¹ AGAD Kamera 936, nr 30, s. 164

haty z powietrza umarł”. Był to ostatni z synów autora *Diariusza* — Teodor Mikołaj, a zapewne również ostatni z Wojszków Skorobohatych. Zgon jego zanotował niewątpliwie jego szwagier Lipnicki, mąż Krystyny ze Skorobohatych, która odziedziczyła całą schedę po braciach. Rodzina Lipnickich, opuszczając później Grodzieńszczyznę, przewiozła *Diariusz* do swych stron ojczystych na wschodnią Białoruś, gdyż odnalazł się następnie w Mohylewie, zakupiony zapewne przez miejscowego Żyda.

Rękopis posiada na karcie tytułowej dopisane alfabetem hebrajskim imię i nazwisko Michael Zajlibowski. Był to bez wątpienia Żyd, chwilowy właściciel rękopisu, być może jego nabywca od Lipnickich lub ich spadkobierców.

W 1841 r. właścicielem tegoż rękopisu był pan Zahoroski, profesor języka rosyjskiego w gimnazjum mohylowskim. *Diariuszem* zainteresował się miejscowy diakon, bez wątpienia unicki, Erazm Izopolski, który zawiadomił o odkryciu *Diariusza* czytelników polskiego „Tygodnika Petersburskiego” listem napisanym w Mohylewie nad Dnieprem 8 września 1841 r. (starego stylu)⁷². Opublikował w nim nie najlepiej opracowaną początkową część *Diariusza* do wyrwanej karty, a także początek następnej relacji z lipca 1657 r., i przedstawił zwięźle dalszy tekst. *Diariusz* posiadał według niego kart 42, niegdyś miał ich 44, gdyż brak było wówczas dwóch kart wyrwanych.

⁷² „Tygodnik Petersburski”, r. 12, część 24, 1841, nr 73, 26 września/8 października, dział Historia, s. 407–408 oraz wcześniejsza wzmianka, tamże, nr 47, 1/13 lipca.

W 1903 r. tenże sam *Diariusz* był już własnością Biblioteki Publicznej w Wilnie. Według katalogu oddziału rękopisów tej Biblioteki był to kodeks in 4°, w skórzanej oprawie, obejmujący 51 kart⁷³. Obecnie kodeks ten formatu in 8°, a nie in 4°, jest przechowywany w Centralnej Bibliotece Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie⁷⁴. Obejmuje 51 kart numerowanych, w tym karty 43 i 45 do 47 puste, a prawie wszystkie są mocno pożółkłe. Na karcie 45 widzimy część dolną znaku wodnego, na który składają się litery w obwódce ALAMODE PAPPPIR. W katalogu Laucevičiusa odnajdujemy niemal identyczny znak wodny ALL MODEPAPPPIR pod nr 23 na papierze używanym w kancelariach sądów w Rosieniach w 1683 r. i w Wilnie w 1684 r. Inny znak wodny zachowany tylko w górnej połowie znajdujemy na stronie 49 i odpowiada w tymże katalogu nr 3215, a papier używany był w Nowogródku w 1686 i w Wilnie w 1688 r.⁷⁵ Aleksander Dionizy Skorobohaty podjął zatem prace nad swym *Diariuszem* najwcześniej w 1683 r., a najpóźniej w 1688 r.

Wartość źródłowa *Diariusza* polega na jego zachowaniu w postaci oryginalnej. Jest jednym z nielicznych pamiątek i diariuszy z XVII w. zachowanym w autografie.

⁷³ *Opisanie rukopisnogo otdeljenja Vilenskoj Publichnoj Biblioteki*, випуск IV, Wiln'a 1903, s. 37, nr 229.

⁷⁴ *Sobranija rukopisej. Kratkoe obozrenije rukopisnych fondov XI–XX vekov Centralnoj Biblioteki AN Litovskoj SSR*, Vilnius 1963, s. 56, fond 17 B 3229.

⁷⁵ E. Laucevičius, *Papierius lietuvoje XV–XVIII a. Atlasas*, Vilnius 1967, nr 23 i 3215.

Autor, spisując swój *Diariusz* u schyłku życia, posługiwał się różnorodnymi zapewne notatami, być może także zapisami umieszczonymi na kartach lub na marginesach dawnych kalendarzy i książek. Duży wysiłek włożył w nadanie swym wspomnieniom charakteru zapisek ułożonych według dat dziennych, a więc w postaci diariusza. Większość tak odtworzonych po latach dat dziennych jest błędna, część jednak posiada dużą wartość, nieraz są unikalnymi datacjami wydarzeń wojennych, nie poświadczonymi przez inne źródła.

Dokładne datacje znajdujemy w *Diariuszu* Skorobohatego w początkach 1659 r., a następnie od września t.r. aż do schyłku 1660 r. Najwidoczniej zachował z tego okresu życia jakieś notaty. Na ogół dużo dokładniejsze są datacje w obrębie panowania Jana III Sobieskiego niż w obrębie panowania Jana Kazimierza.

Przykładem daty odtworzonej z pamięci jest zapis o zgonie jego brata, jezuitę Stanisława, zmarłego nie 14 stycznia 1666 r., lecz 7 stycznia 1668 r. Tylko dzień tygodnia i miesiąc zapamiętał Skorobohaty poprawnie.

Rekonstruując datacjeienne, posługiwał się nasz autor również zapiskami podającymi je w przybliżeniu lub przekazującymi tylko dzień tygodnia. Tym przede wszystkim tłumaczymy występujące różnice rzędu 1 lub 2 tygodni, a także 1 miesiąca, 1,5 miesiąca, 10 lub 15 dni. Te ostatnie omyłki mogły wynikać z niedokładnego odczytania własnych lub cudzych zapisek, a także wskutek mylenia cyfr 1 i 2 oraz 3 i 8, dość podobnych w rękopisach z XVII w., skąd wynikają 10 i 15-dniowe różnice. Duża liczba podobnych omyłek — różnice

o 1 i 2 tygodnie lub o 10 dni — występują w opisie wydarzeń 1657 r.

Różnice kilkudniowe powstawały wskutek wpisywania danego wydarzenia pod dniem otrzymania wiadomości. Niezwykle częste jest łączenie kilku wydarzeń, oddzielonych nieraz kilkutygodniowym odstępem czasu, pod jedną datą dzienną dowolnie obraną.

Aby nie rozbudowywać nadmiernie i tak dość obszernych komentarzy, skorygowaliśmy nieściśłości tego typu w specjalnym wykazie zamieszczonym poniżej. Czytelników odsyłamy do pierwszej części wstępu przedstawiającej udział autora *Diariusza* w kampaniach wojennych, a także do wstępu w wydaniu *Pamiętnika* Jana Władysława Poczobuta Odlanickiego, w którym wydawca Andrzej Rachuba przedstawił dokładnie szlak bojowy dywizji lewego skrzydła wojska litewskiego w tym samym okresie.

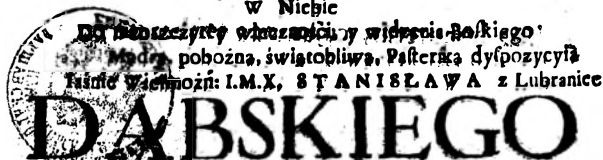
Poważniejsze, bardziej jaskrawe błędy korygowaliśmy niezależnie od wstępu i wykazu w komentarzach, w wielu jednak wypadkach musieliśmy przyznać się do własnej niewiedzy, zwłaszcza w wypadkach rozbieżności między datacjami Poczobuta i Skorobohatego, którzy opisywali często w sposób nieco rozbieżny te same wydarzenia, w których obaj brali udział jako żołnierze. Rozstrzyganie tych wątpliwości pozostawiamy Czytelnikom tego po raz pierwszy publikowanego wojennego pamiętnika z XVII w. i przyszłym badaczom wielu jeszcze nie opracowanych kart dziejów wojennych XVII w., ograniczając się do dostarczenia im nowego, cennego źródła pamiętnikarskiego autorstwa żołnierza husarza króla Jana III.

4g.14.6.263.

DRZEWO

IEGO MOSCI PANA STANISŁAWA IANA
WIELMOŻNEGO IEGO MOSCI PANA
P. ANDRZEJA
KAZIMIERZA
SKOROBOHATEGO
SKARBNEGO W.X.L.

Pierworodnego Kochanego Syna, Roku 1658. dnia 4. Oktobra,
na ziemi żyć poczynającego. Roku 1681. dnia 10. Augusta,
w Niebie

*Biskupa Łuckiego, Nominata Płockiego
zaprowadzając.*

Przez K. MICHAŁA WOJNIŁOWICZA & Tn. Doktora, Expro-
wincyała, y Oycę pierwszego Prowinocy Łitewkiy, Kaznodzie-
ię Ordynarynego Wileńskiego & Duchy. Zakonu Kaznodzieyckiego
Dominika S.łowca Bożym

Przy pogrzebowey tegoż Młodziana Łutrzca, Roku 1681. dnia
16. Lulij, w Warszawie, w Kościele OO. Dominikanow
Dozrząc y Obowiążone.

Aa

Bona!

2. Starodruk księdza Wojniłowicza (karta tytułowa).
BN, Gabinet Starych Druków, rkps 4g.14.6.263

Sprostowania do chronologii Diariusza Aleksandra Skorobohatego

Wydarzenie	Datacja		Różnica
	Skorobohatego	Poprawna	
I	2	3	4
1654			
Zakończenie komisji woj- skowej w Mińsku	20 XI	17 XI	3 dni
Kapitulacja Smoleńska	15 X	3 X	12 dni
Kłęska wojsk litewskich między Ciecierzynem i Szepielewiczami	6 IX	24 VIII	13 dni
1655			
Oblężenie oddziału Iwana Zołotarenki w Nowym By- chowcie	12 I	10 I	2 dni
1657			
Połączenie się z dywizją Stefana Czarnieckiego pod Stężycą	8 VII	1 VII najpóźniej	8–10 dni
Połączenie się pod Zamo- ściem z wojskiem koronnym	12 VII	2 VII	10 dni
Bitwa pod Magierowem	19 VII	9 VII	10 dni
Potyczka pod Kulikowem	17 VII	10 VII	1 tydzień
Potyczka pod Glinianami	19 VII sobota	13 VII piątek	6 dni

Połączenie się wojsk koronnych pod Międzybożem	1 VIII środa	16 VII ponie- działek	2 tygodnie + 2 dni
I	2	3	4
Odejście Kozaków	4 VIII sobota	21 VII sobota	2 tygodnie
Konwojowanie Siedmiogrodzian	6 VIII	24, 25 VII	2 tygodnie + 1 lub 2 dni
1658			
Przybycie hetmana W. Gosiewskiego pod Werki	1 XI	ok. 15 X	2 tygodnie
Bitwa pod Werkami	22 XI	21 X	1 miesiąc
Pościg dywizji sapieżyńskiej za zwycięskim Dołgorukim	23 XI	12 XI część sił wcześniej	11 dni
Zdobycie przez Litwinów Mińska	15 XII	przed 4 XII	ok. 2 ty- godnie
1659			
Koncentracja dywizji prawego skrzydła pod Giegużynem	25 V	1 VII (?)	miesiąc i 6 dni
Połączenie się obu dywizji lit. w Kurlandii pod Guldyngą	15 VII	31 VIII wg Poczobuta	1,5 mie- siąca
Przybycie gen. Douglasa z odsieczą	28 VIII	10 IX wg Poczobuta	ok. 2 ty- godnie
Rozbicie Szwedów nad Muszą (wiadomość przesadzona)	6 IX	po 10 IX	ponad 4 dni
Poddanie Guldynku	15 IX	18–19 IX	3–4 dni

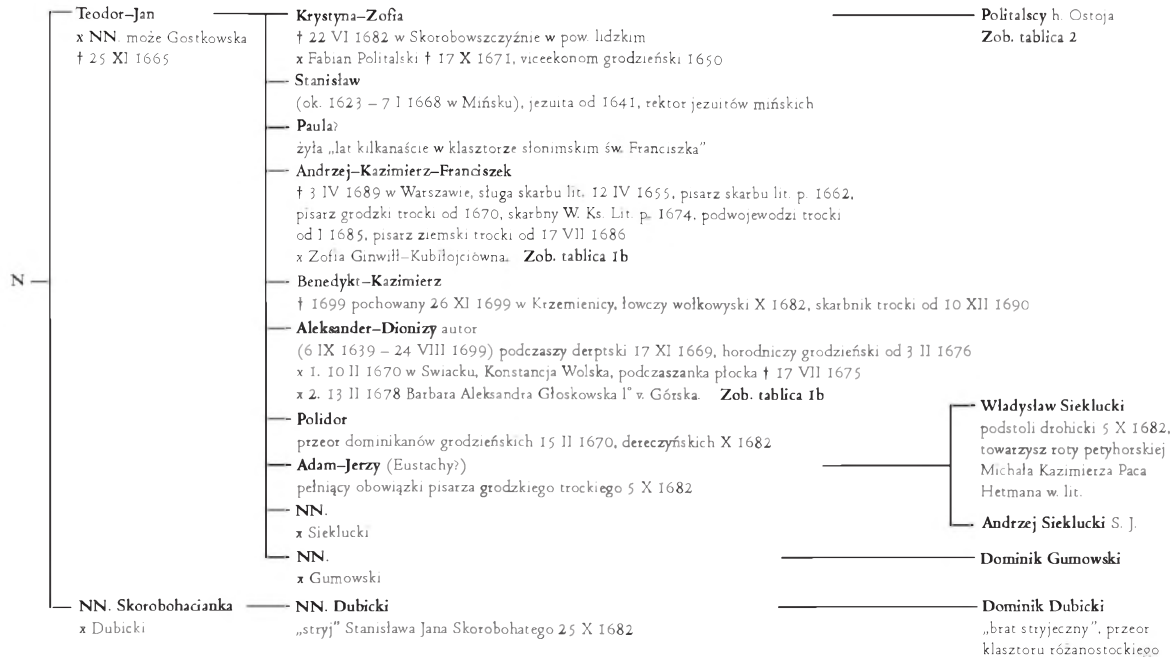
Poddanie Szkrund	21 X	20 X	I dzień
1660			
Kapitulacja Mitawy	12 I	9 I	3 dni
1	2	3	4
Przybycie Aleksandra Hilarego Połubińskiego na Podlasie	15 III	22 III najpóźniej (13–15 był w Zabłudowiu)	kilka dni
Wymarsz w kierunku Lachowicz (bitwa podana poprawnie)	15 VI	ok. 20 VI	ok. 5 dni
Czarnecki przybył pod Mohylów	20 VIII	przed 16 VIII	ok. 7–10 dni
Wymarsz naprzeciw Chowańskiemu pod Szklów	18 X	28 X	10 dni
Przybycie armii kniazia Jurija Dołgorukiego pod Mohylów	19 XI	ok. 13 XI	ok. 1 ty- godnia
1661			
Przybycie do wojsk komisarzy królewskich	12 XI	7–8 XI	4–5 dni
Pobyt króla Jana Kazimierza w Dziśnie	18 XI	20 XI	2 dni
1662			
Wyruszenie wojsk spod Oświei na Podlasie	18 I	13 I najpóźniej	ok. 5 dni

1663			
Wyruszenie wojsk lewego skrzydła do Prudek za Smoleńsk	13 X	28 X wg Poczobuta	15 dni
1664			
Wręczenie Michałowi Pacowi buławy polnej litewskiej	10 I	9 XII 1663 wg Poczobuta	1 miesiąc
I	2	3	4
Michał Pac zaciągnął chorągwie Gosiewskiego	21 I	9–10 XII 1663 wg Poczobuta	ok. 40 dni
Wymarsz do Moskwy spod Prudek	26 I	29 XII 1663 wg Poczobuta ok. 3–4 I	29 dni
Komisja wojskowa w Wilnie (Zapewne jej zamknięcie)	15 VIII	ok. 1 VIII zaczęcie	22–23 dni
1666			
Przekroczenie Wisły przez wojska litewskie	20 VI	19 VI	1 dzień
1668			
Kruszenie kopii w Grodnie na pogrzebie Krzysztofa Buchowieckiego, marszałka grodzieńskiego (?)	25 II	1 V	ponad 2 miesiące
Zgon Władysława Wołłowicza, wojewody witebskiego i hetmana polnego litewskiego	30 VIII	14 IX	2 tygodnie

1669			
Elekcja marszałka poselskiego Szczęsnego Potockiego	9 V	10 V	1 dzień
Spór o Gałęckiego, posła woj. kaliskiego	10 V	13 V	3 dni
Odbiór delegatów do przysięgi	27 V	28 V	1 dzień
Święto	13 V	12 V	1 dzień
Święto	3 VI	2 VI	1 dzień
Święto	8 VI	9 VI	1 dzień
I	2	3	4
Audiencja posłów kurlandzkich i tatarskich	10 VI	12 VI	2 dni
Audiencja posła lotaryńskiego	13 VI	12 VI	1 dzień
Sprawa egzorbitancji na sejmie	18 VI		nie było obrad z racji niedzieli
Święto (informacja mylna, obrady przełożono z racji burzy, a nie święta)	18 VI	18 VI	
1673			
Poddanie się Turków w zamku chocimskim	18 XI	13 XI	5 dni
Powrót do kraju Michała Paca	20 XI	zaraz po bitwie	

1674			
Połączenie się wojska lit. pod Michałem Pacem z Janem III pod Husiatynem (a sam Pac z królem 21 X w Złoczowie)	między 4 a 18 X	kilka dni po 18 X	
Wyruszenie wyprawy pod Bar	18 X	27 X	9 dni
Kapitulacja beja Jelczego z Lipkami w Barze	12 XI	11 XI zdobycie miasta, 18 XI zamku Bar	1 dzień wcześniej lub o 6 dni później
Król wyruszył z Baru pod Kalnik i Braclaw	między 12 a 15 XI	24 XI	ok. 10 dni
Ukończenie „ćwierci” służby przez wojsko lit. i odmowa dalszej	15 XI	26–27 XI odmowa udziału w wyprawie	w <i>Diariuszu</i> data ukończenia „ćwierci”
1	2	3	4
1676			
Pogrzeb królów Jana Kazimierza i Michała w Krakowie	30 I	31 I	1 dzień
Przybycie Jana III pod Żórawno	25 IX	23 IX	2 dni
Przybycie Ibrahima Szejtana pod Żórawno	27 IX	29 IX	2 dni
1683			
Początek sejmu	20 I	27 I	1 tydzień
Druga bitwa pod Parkanami, zwycięska dla Polaków	16 X	9 X	1 tydzień

Tablica 1a. Wojszko Skorobohaci w XVII i XVIII w.

Tablica 1b. Wojszko Skorobohaci w XVII i XVIII w.

Andrzej–Kazimierz–Franciszek

Teodor–Jan Skorobohaty

syn najstarszy, p. 1681

Stanisław–Jan

(4 X 1658 – 10 VIII 1681) u ojców dominikanów w Warszawie

Michał–Kazimierz

skarbnik lit. ok. X 1709, student w Lowanium, miecznik połocki od 3 V 1690, stolnik orszański od 16 III 1695, utracił je, następnie skarbnik trocki od 18 I 1698, stolnik trocki od 1698

Felicjan–Jan

skarbnik lit. p. 1698, miecznik połocki 27 VIII 1694 i 20 VI 1695, pisarz grodzki trocki zapewne od 1697. x Anna–Dorota Unichowska, 2^a v. 1699 za Janem–Władysławem Ukolskim podkomorzym trockim

Anna

x Sebastian Wojniłowicz, stolnik mozyński, wdowa 5 X 1682

Aleksander–Dionizy

Z pierwszej żony *Konstancji Wolskiej*:

Teodor–Mikołaj (10 IX 1671 – 23 X 1710)

Kazimierz (21 X 1673 – 17 VII 1675)

Z drugiej żony *Barbary–Aleksandry Głowski*:

Stanisław † 17 IX 1710

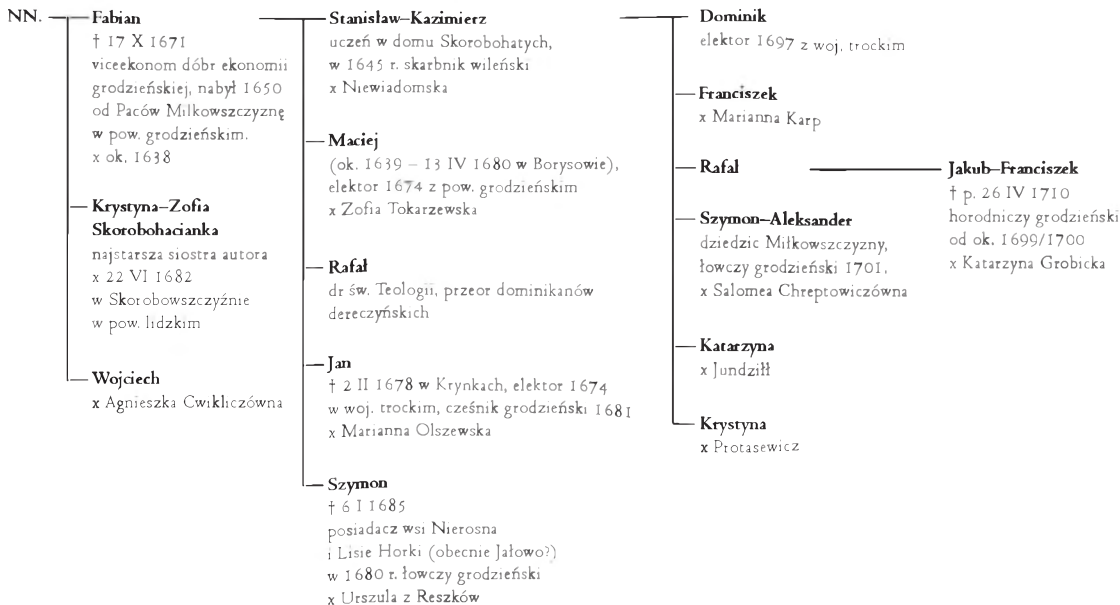
Krzyszyna

x 1 p. 1699 Kazimierz Mokrzecki,

x 2 p. 1712 Lipnicki

Tablica 2. Politalscy lub Politanscy herbu Ostoja

WYKAZ SKRÓTÓW

- A — Archiwum
- AGAD — Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie
- AR — Archiwum Radziwiłłów
- AWAK — *Akty izdavaemye Vilenskoju Archeografičeskoju Kommissieju dla razbora drevnich aktov v Vilne*, t. I–XXXIX, Wilna 1865–1915
- B — Biblioteka
- B Czart. — Biblioteka Czartoryskich w Krakowie
- BW — Jerzy Dunin–Borkowski, Mieczysław Dunin–Wąsowicz, *Elektorowie królów Władysława IV, Michała Korybuta i Stanisława Leszczyńskiego oraz spis stronników Augusta III*, „Rocznik Towarzystwa Heraldycznego”, t. I, R. 1908–1909, Lwów 1910
- CGADA — Centralny Gosudarstvennyj Archiv Drevnich Aktov, Moskwa
- Diar. Chrap., cz. I — Jan Antoni Chrapowicki, *Diariusz. Część pierwsza: lata 1656–1664*. Opracował i wstępem poprzedził T. Wasilewski, Warszawa 1978
- Diar. Chrap. — wyd. J. Rusiecki, *Dyaryusz wojewody witepskiego Jana Antoniego dwóch imion Chrapowickiego... wydany z autentyku przez J. Rusieckiego z Trojanki*, Warszawa 1845
- IJM — *Istoriko–juridičeskie materialy izulečennye iz aktovyh knig gubernij — Vitebskoj i Mogilev-*

- skej chranjascichsja v centralnom archive v Vitebske...*, wyp. 1–32 Vitebsk 1871–1906
- Kersten, — A. Kersten, *Stefan Czarniecki 1599–1655*,
Czarniecki Warszawa 1963
- Koj. — Wojciech Wijuk Kojalowicz, *Herbarz ry-*
Comp. *cerstwa E. X. Litewskiego tak zwane Comen-*
dium czyli o klejnotach albo herbach..., Kraków
1897
- ML Wp — Metryka Litewska, Księgi wpisów, w:
CGADA w Moskwie, fond 389
- Pietruski — Pietruski O., *Elektorów poczet, którzy niegdyś*
głosowali na elektów Jana Kazimierza roku
1648, Jana III roku 1674, Augusta II roku
1697 i Stanisława Augusta roku 1764...,
Lwów 1845
- Poczobut — Jan Władysław Poczobut, *Pamiętnik 1640–*
1684, wyd. A. Rachuba, Warszawa 1985
- PSB — *Polski słownik biograficzny*, t. I–VII, Kra-
ków 1935–1948, t. VII–XXVII, Wroc-
ław 1958–1983
- Rhedey — Diariusz Laszlo Rhedeya w opracowaniu
P. Wójtowicza, *Szlak wyprawy Rakoczego,*
„Teki Historyczne”, t. XI, Londyn 1960–
1961
- rkps — rękopis
- Sapieho- — Sapiehowie, *Materiały historyczno-genealo-*
wie II–III *giczne i majątkowe*, Petersburg, t. II 1891,
t. III, wyd. B. Gorczak 1894
- Sl. Geogr. — *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i in-*
nych krajów słowiańskich, wyd. pod red. F. Su-
limierskiego, B. Chlebowskiego i W.

- Walewskiego, t. I–XV, Warszawa 1895–1902
- TN — Teki Naruszewicza
- t. r. — tego roku
- Vol. Leg. — *Volumina Legum. Przedruk Zbioru Praw staraniem XX Pijarów w Warszawie od roku 1732 do roku 1782 wydanego*, t. I–VIII, Petersburg 1859–1860, t. IX, Kraków 1889, t. X, Poznań 1952
- WAP — Wojewódzkie Archiwum Państwowe

W tekście i w indeksie występują następujące znaki i skrótów:

- † — zgon
- ? — umieszczony po nazwisku lub imieniu oznacza niepewność co do tożsamości osoby, po numerze, stronie — niepewność, czy to hasło odnosi się do osoby wzmiankowanej w *Diariuszu*
- c. — córka
- chor. — chorągiew
- gen. — generał
- jm. — jego miłość lub jegomość, Król Jego Mość
- kor. — koronny
- król. — królewski
- lit. — litewski
- mjr — major
- nadw. — nadworny
- ok. — około

oryg.	— oryginał
p.	— przed
płk	— pułkownik
pow.	— powiat
rtm.	— rotmistrz
s.	— syn
s-cina	— starościna
s-ta	— starosta
tow.	— towarzysz
v.	— voto
w.	— wielki
w-da	— wojewoda
w-dzina	— wojewodzina
ziem.	— ziemski
zob.	— zobacz
ż.	— żona

SŁOWNICZEK

ad tractandumdo	— do rozmów, negocjacji
ad Litvaniam	— na Litwę
antecessor	— poprzednik
aprosze	— okopy
assesoryja	— posiedzenie sądu
Beatissima Virgo	— Najświętsza Panna
bona	— moneta, dobry pieniądz
botwina (boćwina)	— odmiana buraka o dużych mięsistych liściach, nać buraczana, także zupa z młodych buraków pokrajanych z nacią
cesyja	— ustępstwo, przekazanie (dóbr)
ciwun	— urzędnik ziemski W. Ks. Lit., także ekonom dóbr
circum	— otoczenie, przyległości
ćwierć, czwierć	— kwartał roku, na który zawierano umowę o służbę wojskową
dekokt	— napój, wywar z ziół
deputacyja	— delegacja
dies nativitates	— dzień urodzin, urodziny
distribucyja	— rozdział
egzorbitancyja (exorbitancyja)	— wykroczenie, nadużycie
ekspirowanie	— wygaśnięcie terminu
eadem die	— tegoż dnia
eo tempore	— w tym czasie, wówczas
feliciter	— szczęśliwie
fortiter	— stanowczo, nieustannie

harc	— potyczki, czasem indywidualne, poprzedzające starcie czołowe wojsk
hyberna	— stanowiska wyznaczone wojsku na zimę
kawalkada	— orszak konny
karwasz (z węg.)	— naramiennik żelazny
klemencyja	— łaskawość
konsystencyja	— postój, obozowisko, załoga
konsens	— dokument wyrażający zgodę, zezwolenie
lapcie	— część wyposażenia żołnierza
odyskać	— wyprocesować, zabrać z powrotem, rekuperować
pachołek szeregowy	— służący w poczcie towarzyskim i walczący w szeregu chorągwi
pacierze	— tu: krzyże, kręgosłup
pasy	— szlaki drożne
post decessum	— po śmierci, dosłownie (z łac.) po odejściu
praesidium	— garnizon twierdzy, załoga zamku
przedać się	— przejść na czyjąś stronę, zdradzić
przystawstwa	— funkcje przystawa, najczęściej przy posłach obcych
rekuperować	— odzyskać
rinczak	— część uzbrojenia, względnie wyposażenia żołnierza
rozhowor	— pertraktacje z dyplomatami carskimi
rużny	

	— wynędzniały, brzydki
sklep	— pomieszczenie sklepiane, tu: głównie w podziemiach kościoła
suplika	— prośba
trześnię	— czereśnię
wiszar	— splątane zarośla nadbrzeżne
załoga	— żołnierze stacjonujący dla ochrony dóbr od grabieży, najczęściej przez własne wojsko

DIARIUSZ

Diariusz compendiose¹ zebrany od początku służby wojskowej Alexandra Dyonizego Woyszka Skorobohatego, horodniczego grodzieńskiego, towarzysza chorągwie usarskiej JKM. Adsis inceptis Virgo benigna meis²

Anno 1639

6 septembris.

Natus sum sub planeta dicta³ Koziorożec Alexander Dyonizius Woyszko Skorobohaty.

Anno 1645

1 julii.

W domu zacząłem studia tractare⁴ z panem Stanisławem i Maciejem Politalskimi siostrzeńcami moimi utinam felicissime⁵.

Anno 1648

20 maii.

Władysław, król jm. świętej pamięci decessit⁶ w Merczu, panował feliciter⁷ lat 18.

28 augusti.

Posłano mię do Wilna ad tractanda studia⁸.

¹ Zwięźle.

² Sprzyjaj Panno błogosławieństwami poczynaniom moim.

³ Urodzony jestem pod znakiem zwanym...

⁴ Uczyć się.

⁵ Oby jak najszczęśliwiej.

⁶ Zmarł, dosłownie: odszedł.

⁷ Szczęśliwie.

⁸ W celu pobierania nauk.

Anno 1649*Januarius.*Jan Kazimierz, król jm. coronatus⁹ w Krakowie.**Anno 1650***Februarius.*Propter poestem¹⁰ w Wilnie ustały studia, odyskano mię do domu.**Anno 1651**In domesticis laribus¹¹ byłem.**Anno 1652**

Ekspedycja moskiewska i szwedzka nastąpiła.

Jaśnie Oświecone książę Janusz Radziwiłł wojewodą wileńskim i hetmanem wielkim W. Ks. Lit. został¹².Jaśnie wielmożny jm. pan Korwin Gosiewski podskarbiem wielkim i hetmanem polnym W. Ks. Lit. został¹³.**Anno 1653**Pod Rzeczycą wojsko obozem stało przez lato¹⁴.⁹ Koronowany.¹⁰ Z powodu zarazy.¹¹ W pieleszach domowych.¹² Myli się nasz pamiętnikarz, gdyż Janusz Radziwiłł uzyskał województwo wileńskie na sejmie brzeskim 1653 r., a buławę wielką dopiero 17 VI 1654 r. na walnym sejmie w Warszawie. Zob. *Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV-XVIII wieku*, oprac. H. Lulewicz, A. Rachuba, Kórnik 1994.¹³ Także Wincenty Gosiewski w 1652 r. uzyskał urząd podskarbiego wielkiego lit. (14 IX), lecz buławę polną dopiero 18 VI 1654 r. po przejściu Janusza Radziwiłła na hetmaństwo wielkie; tamże.¹⁴ Wojsko wykorzystano zapewne umocniony obóz założony przed

Anno 1654

15 augusti.

Z Moskwą potrzeba pod Szklowem była¹⁵, fauentibus superis¹⁶ spędziliśmy z pola nieprzyjaciela.

6 septembris.

Z Moskwą potrzeba pod Szepielewiczami była¹⁷. Wojsko nasze zniesiono.

15 octobris.

Moskwa Smoleńsk wzięła¹⁸. Wojsko stało na konsystencyjach w województwie mińskim toto authumno¹⁹.

20 novembris.

Komisja wojskowa w Mińsku absolvebatur²⁰. ^a-Eo tempore zaciągnąłem się decembris 5^a.

^{a-a} Zapiska marginalna z datą.

Anno 1655

12 januarii.

Wojsko ruszyło się post circumcisionem Christi²¹ pod Nowy Bychów, stamtąd pod Mohylów.

czterema laty w lipcu 1649 r. pod Rzeczącą.

¹⁵ Zwycięstwo Janusza Radziwiłła nad armią rosyjską miało miejsce 12, a nie 15 VIII t.r.

¹⁶ Z pomocą nieba.

¹⁷ Klęskę poniósł Janusz Radziwiłł na polu bitwy między Ciecierzynem a Szepielewiczami 24 VIII 1654 r., a nie 6 IX t.r.

¹⁸ Smoleńsk kapitulował 3, a nie 15 X.

¹⁹ Całą jesień.

²⁰ Zakończyła się.

²¹ Po święcie Obrzezania Chrystusa przypadającym 1 I.

Februarius.

Wojsko obległo w Mohylewie Moskwę, szturmów kilka straciwszy i wojska nie mało zgubiwszy odstąpiło.

[1] *mai*²².

Wojsko się ruszyło spod Mohylowa, za naszym wojskiem Moskwa z Kozakami w tropy cum magna potentia²³ następowala.

b-[...]—b *junii*.

Moskwa Mińsk wzięła²⁴.

b-[...]—b *junii*.

Z Moskwą potrzeba pod Mińskiem²⁵, zniesiono nas.

²² Data dzienna podjęcia odwrotu spod Mohylowa odtworzona na podstawie *Autobiografii Bogusława Radziwiłła*, wyd. T. Wasilewski, Warszawa 1979, s. 136, 242.

²³ Z wielkimi siłami.

²⁴ Zdobycie Mińska przez Moskwę nastąpiło nie w czerwcu, lecz w lipcu, o pierwszych nie sprawdzonych wiadomościach o tym pisał Janusz Radziwiłł do króla 11 VII 1655 r. z Wilna, Bibl. Pol. w Paryżu, rkps 12, nr 21, s. 283-286. Kopia XIX w. O „wzięciu” Mińska przez Moskwę w lipcu t.r., zob. przekaz M. Vorbeck-Lettowa, *Skarbnica pamięci. Pamiętnik lekarza króla Władysława IV*, oprac. E. Golos i F. Mincer, Warszawa 1968, s. 225. Według źródeł rosyjskich zajęcie Mińska nastąpiło 3/13 VII 1657 r., Aleksander N. Malcew, *Rossija i Belorussija w serednie XVII wieka*, Moskwa 1974, s. 90.

²⁵ Lettow w *Skarbnicy pamięci* napomyka o potyczce stoczonej przez pułkownika Konstantego Pokłońskiego z Moskwą pod Mińskiem i odwoście spod Kojdanów, natomiast według relacji rosyjskich okoliczności i wojewoda B. M. Chitrowo z Kozakami Iwana Żołota-reńki rozbił siły polsko-litewskie pod Mińskiem przed wkroczeniem do niego, tamże, s. 90.

Augustus.

Wojsko nasze ustąpiło Wiliją rzekę za murowany most, eadem hora²⁶ Moskwa Wilno wzięła²⁷, eo tempore multi nostrum perierant²⁸.

[...] *septembris.*

Książę jm. Janusz Radziwiłł, hetman wielki jm. pana Gosiewskiego, hetmana polnego do więzienia wzięwszy do króla szwedzkiego przedał się²⁹.

8 septembris.

Król szwedzki (Karol X Gustaw) Warszawę wziął³⁰.

[...] *septembris.*

Moskwa Grodno wzięła³¹.

²⁶ Teżte godziny.

²⁷ Wkroczenie Kozaków i wojsk rosyjskich do Wilna przez murowany most odbyło się 8 VIII, a uroczysty wjazd cara nazajutrz, L. Kubala, *Wojna moskiewska roku 1654–1655*, Warszawa 1910, s. 289.

²⁸ W tym czasie zginęło wielu z naszych.

²⁹ Wstępne podpisanie aktu poddania W. Ks. Litewskiego Szwecji przez Janusza Radziwiłła odbyło się już 18 VIII, 12 i 17 IX przybyli pełnomocnicy szwedzcy do Kiejdan, a akt końcowy podpisano na zamku kiejdańskim dopiero 20 X 1655 r., zob. T. Wasilewski, *Zdrada Janusza Radziwiłła w 1655 r. i jej wyznaniowe motywy*, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 18, 1972, s. 137–138 i H. Wisner, *Rok 1655 na Litwie: pertraktacje ze Szwecją i kwestia wyznaniowa*, *Odrodzenie i Reformacja w Polsce*, t. 26, 1981, s. 83–103.

³⁰ Warszawa poddała się Szwedom 8 IX 1655 r., Jan Wegner, *Warszawa w latach potopu szwedzkiego 1655–1657*, Wrocław 1957, s. 31–37.

³¹ Data dzienna upadku Grodna nie ustalona, miasto zajęły oddziały kniazia P. E. Czerkasskiego przed 11 IX 1655 r., Malcew, wyd. cyt., s. 97.

29 novembris.

{	}	32
{	}	33.

^{b-b} Datacjeienne utracone przez obcięcie tej karty lub wystrzępienie jej lewego skraju.

Anno 1657

[...] wplaw pod Gołębiem feliciter przepłynęło, koń jeden utonął, insze chorągwie nie przeprowowały się³⁴. Pod Kazimierzem w szyku staliśmy przez noc przeprawwszy się.

8 julii.

Złączyło się wojsko z dywizyją jm. pana Czarneckiego, wojewody ruskiego wojska koronnego pod Stężycą³⁵.

³² Bez wątpienia był to przekaz o klęsce oddziałów dowodzonych przez Pawła Sapiehę w starciu z armią moskiewską kniazia Siemiona Andriejewicza Urusowa 27 XI 1655 r. pod Wierzchowicami, w pobliżu Brześcia Litewskiego.

³³ Dalej brak dwóch kart aż do lipca 1657 r. Treść ich odtwarzamy hipotetycznie we *Wstępie*.

³⁴ Autor *Diariusza* służył wówczas w chorągwi kozackiej Krzysztofa Stetkiewicza, należącej do któregoś z pułków wydzielonych z dywizji prawego skrzydła Pawła Sapiehy i dowodzonych przez Aleksandra Hilarego Połubińskiego i Samuela Kmicica. Opisana tu przeprawa na prawy brzeg Wisły pod Gołębiem mogła odbyć się około 13 IV 1657 r. w czasie odwrotu wojsk polskich i litewskich przed następującą armią szwedzko-siedmiogrodzką.

³⁵ Połączenie oddziału litewskiego z dywizją Czarneckiego (jak dowiadujemy się pod Stężycą) nastąpiło nie 8 VII, lecz najpóźniej 1 VII, gdyż Czarnecki był przy królu już 3 VII w Pilicy, ksiądz Goski proboszcz lubelski do Heidensteina (do Torunia?), Pilcza 3 VII 1657, kopia WAP Gdańsk, Korespondencja miasta Gdańska 300-53/101/2, s. 119-120, nr 21. Następne daty przesuwa Sko-

12 *julii*.

Z królem jm. Janem Kazimierzem i wojskiem cesarskim, które było przy królu jm. zesłiśmy się pod Zamościem³⁶.

19 *julii*.

Z Węgrymi potrzeba pod Magierowem, dogoniliśmy Rakociego z wojskiem nad przeprawą powracającego z Korony. Tam niemało Węgrów i Kozaków którzy byli z Rakocym, zbito³⁷.

16 *julii*.

Wojsko stanęło pod Zólkwią na pokarm dla zasięgnięcia żywności i chleba, bo przez trzy niedziele chleba nie mając trzeźniami żyliśmy.

17 *julii*.

Z Węgrymi potrzeba pod Kulikowem, dogoniliśmy nad przeprawą Węgrów i Kozaków którzy byli z nimi, strzelaliśmy się od południa, aż do nocy odwodem za przeprawę uszli³⁸.

robohaty o około 10 dni, połączenie wojsk mogło zatem odbyć się 28 lub 29 VI 1657 r.

³⁶ Połączenie tych wojsk miało miejsce nie 12, lecz około 2 VII w okolicy zamku Pilica, a nie pod Zamościem, por. przypis poprzedni.

³⁷ Aleksander Skorobohaty dodaje stale do rzeczywistej daty bitwy pod Magierowem (9 VII) dziesięć dni. Bitwę pod Magierowem stoczono według Laszlo Rhedeya 9 VII, zob. P. Wojtowicz, *Szlak wyprawy Rakoczego*. „Teki Historyczne”, t. XI, Londyn 1960-1961, s. 108 (dalej Rhedey) natomiast Adrian Pikarski w swym znanym diariuszu tej wyprawy podał błędnie datę bitwy — 11 VII.

³⁸ Rakoczy był z Kozakami pod Zólkwią 10 VII 1657 r. „Polacy natarli na Kozaków, pobili ich i tabory zabrali” notuje pod tym dniem Laszlo Rhedey, s. 108, natomiast Skorobohaty nazywa tę potyczkę przy przeprawie przez bagnistą Pełtew „potrzebą pod Kulikowem”, od nazwy miejscowości, pod którą wycofali się ścigani

18 *julii*.

Wojsko poszło za nimi, tego dnia nie dogoniliśmy onych, mając konie barzo rużne i słabe.

19 *julii*.

Pod Glinianami wojsko stanęło. Wyprawiono za Węgry z wojska koronnego i z wojska litewskiego partyją, dogoniliśmy o mil trzy nad rzeką Pułtyczą czekających w szyku na nas.

19 *julii*.

Postrzelono mię w tej potrzebie dwiema kulami i zniesiono nas. Jachali Węgrowie na nas aż do naszego obozu, mało co żywego do obozu przyprowadzono³⁹.

20 *julii*.

Rodzony mój jm. pan Benedykt zaprowadził mię do Lwowa *vix viventem*⁴⁰, kulę jedną wyrznięto, a druga została we mnie, leżałem we Lwowie.

21 *julii*.

Wojsko ruszyło się dalej za Węgry⁴¹ *insequendo eos*⁴².

1 *augusti*.

Z wojskiem koronnym, z którym jm. pan Lubomirski marszałek koronny i hetman wielki powrócił z Węgier, nasze wojsko złączyło się pod Międzybożem⁴³.

Czarnecki z Połubińskim, i datuje ją o siedem dni później.

³⁹ Bitwę pod Glinianami umieścić Laszlo Rhedey, s. 108, pod 13 VII, zaznaczając: „znów Węgrzy tryumfowali”.

⁴⁰ Zaledwie żyjącego.

⁴¹ Pościg od Glinian ku Tarnopolowi odbywał się 14-17 VII, Rhedey.

⁴² Postępując za nimi.

⁴³ Jerzy Lubomirski hetman polny koronny (a nie wielki koronny) połączył się z hetmanem wielkim Stanisławem Potockim pod

4 augusti.

Kozacy przeprawiwszy rzekę Boh most zrzucili, poszli na Ukrainę, Rakocego odstąpili⁴⁴ i tak musiał z naszymi traktaty non tam libenter quam reverenter concludere⁴⁵ nad rzeką Bohem pod Czarnym Ostrowem⁴⁶.

6 augusti.

Wojska nasze przez kilka mil konwojowały, propter securitatem od ordy, Rakocego⁴⁷.

October.

Ze Lwowa na noszach wyniesiono mię w tak ciężkim razie. Pacholek mi uciekł na rumaku z urządzeniem, z rządzikiem i z sahajdkaiem spod Bełzy. Po tej ekspedycyjej węgierskiej wojsko nasze powróciło do Mazowska i na Podlasze.

Anno 1658

Wojsko nasze hybernę miało w ekonomiej brzeskiej. Chorągiew nasza stała w kluczu krzywowierzbskim.

Konwokacyja w Brześciu była⁴⁸.

In aprili ruszyło się wojsko z ekonomiej na Podlasze i tam stanęło przez lato na konsystencyjach.

Samborem, a z Czarnieckim około 16 VII pod Podhajcami, Kersten, *Czarniecki*, s. 350.

⁴⁴ Według Rhedeya Kozacy odeszli dwa tygodnie wcześniej, to jest 21 VII spod Międzyboża nad Bohem.

⁴⁵ Nie tak z chęci, jak z obawy zawrzeć.

⁴⁶ Według Rhedeya, s. 109, Rakoczy kapitulował 21 VII 1657 r. w obozie na polach miasta Międzyboża.

⁴⁷ Dla bezpieczeństwa... Wg Laszlo Rhedeya, s. 109, Polacy konwojowali Siedmiogrodzian 24 i 25 VII, Piotr Wojtowicz.

⁴⁸ Nazwał tak Skorobohaty komisję wojskową, która odbywała się w Brześciu Litewskim od 4 do 16 IV 1658 r.

3. Fryderyk Wilhelm Hohenzollern, elektor brandenburski, miedzioryt w: *Theatrum Europaeum*, t. VIII, Frankfurt am Main 1663

24 maii.

Choraǳiew nasza stanęła w Goniaǳu na konsystencyi.

3 septembris.

Stanęło wojsko w Porudominiu obozem pod dywizyę jasnie wielmożnego jm. Sapiiehy wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego W. Ks. Litewskiego. Chadzało z obozu wojsko, kiedy zasiadali ich miłości panowie komisarze na komisyyej w polu tractando⁴⁹ z Moskwą o pokoju ex utraque parte⁵⁰ wojska były uszykowane.

Prima novembris.

Jm. pan Gosiewski podskarbi wielki i hetman polny W. Ks. Litewskiego z wojskiem dywizyyej swojej stanął pod Werkami za Wiliją rzeką.

22 novembris.

Jm. pana Gosiewskiego podskarbiego wielkiego, hetmana polnego W. Ks. Litewskiego Dolhoruki z wojskiem moskiewskim powracając z komisyyej, która nie doszła, dywizyją zniósł pod Werkami i samego wziął do więzienia⁵¹.

23 novembris.

Wojsko dywizyi jm. pana Sapiiehy wojewody wileńskiego poszło za Moskwą.

15 decembris.

W Mińsku Moskwę szturmem dostawszy wycięliśmy⁵².

⁴⁹ Dla rokowań.

⁵⁰ Z obu stron.

⁵¹ Bitwę pod Werkami stoczono 21 X 1658 r., a nie w miesiąc później.

⁵² W czasie powrotu z „pościgu za Dolgorukim, który dotarł aż

GIORGIO RAGOZZI PRINCEPE DI TRANSILVANIA 4
Anno 1659.

4. Jerzy II Rakoczy, książę siedmiogrodzki, w: G. Gvaldo Priorato, *Historia di Leopoldo Cesare 1656 fini 1670*, t. III

Anno 1659

12 januarii.

Z Moskwą potrzeba pod Łukomlem. Zniesiono dwadzieścia kilka chorągwi naszych⁵³.

19 januarii.

Z Moskwą potrzeba pod Postawami. Zniesiono część wojska naszego⁵⁴.

6 februarii.

Wojsko stanęło w Miadziele i zniesione chorągwie comparuerunt⁵⁵.

7 februarii.

Z Moskwą potrzeba pod Miadziołem. Chowański cum magno exercitu przybywszy pod Miadziol wojsko nasze zniósł plurimis nostrum interemptis i siła towarzystwa nabrano⁵⁶. Sam ledwo uciekłem, pod szeregowym pacholikiem moim konia zabito.

pod Berezynę pod Borysów" Aleksander Hilary Połubiński „odważnym szturmem wziął fortecę mińską z miastem od Moskwy dobrze opatrzoną (...) Ale Moskwy też przedawszy się gwałtem nie żywiono, oprócz wojewody jednego i dwu oficyjerów” donosił 4 XII 1658 r. anonimowy korespondent, zapewne Emanuel Brzostowski, ze Słonimia, WAP Kraków, Pinocciana, t. 363, s. 1211.

⁵³ Pod Łukomlą rozbił Chowański oddział Samuela Kmicica złożony z 12 chorągwi.

⁵⁴ Potyczka pod Postawami bliżej nieznaną.

⁵⁵ Przybyły; dosł. pojawiły się.

⁵⁶ „Z licznym wojskiem... wielu naszych zabiwszy”. Potyczkę tę pod Miadziołem stoczył książę Andriej Iwanowicz Chowański z oddziałami dowodzonymi przez wojewodę witebskiego Władysława Wołowicza i generała artylerii lit. Mikołaja Judyckiego, tym razem datacja Skorobohatego jest poprawna.

19 *marcii*.

W Grodnie w zamku Moskwa poddała się⁵⁷.

25 *maii*.

Wojsko ruszyło się do Kurlandyjey, jm. pan Połubiński pisarz polny W. Ks. Litewskiego regimentarzem był, stało pod Gieguzynem⁵⁸.

30 *maii*.

Wojsko stanęło pod Dziewiałtowem.

27 *junii*.

Stanęło wojsko w Kurlandyjey pod Piłą, zameczkiem w którym Szwedzi zawarli się byli.

9 *julii*.

Szturmem dostawszy wycięliśmy Szwedów⁵⁹.

15 *julii*.

Stanęło wojsko pod Guldyngą, zastaliśmy jm. pana Komorowskiego oboźnego W. Ks. Litewskiego regimentarza. Z wojskiem dywizji jm. pana podskarbiego oblegliśmy Guldynek⁶⁰.

⁵⁷ Poprawność datacji potwierdza Jan Antoni Chrapowicki, który pod 21 marca 1659 r. zanotował otrzymanie wiadomości, że „Grodno zdało się panu hetmanowi (wielkiemu lit. Pawłowi Sapieże)”, *Diar. Chrap.* cz. I, d. 189.

⁵⁸ Według J. Jasnowskiego, *Aleksander Hilary Połubiński. Działalność wojskowa (1651-1660)*, „Przegląd Historyczno-Wojskowy”, t. 10, z. 2, Warszawa 1938, s. 171, dywizja prawego skrzydła wojska litewskiego zgromadziła się pod Gieguzynem dopiero 1 VII.

⁵⁹ Oblężenie Piły od 27 VI do 9 VII skądinąd nieznane, odbyło się jednak bez wątpienia co najmniej o miesiąc później.

⁶⁰ Według Poczobuta dywizja prawego skrzydła wojska lit. przy-

28 augusti.

Duklas hetman szwedzki przyszedł na odsiecz pod Guldynk od południa z dział bijąc, harce zwodząc. Strzelając się nazad w nocy poszedł pod Bowsk wyprawivszy niemalą partyją wojska szwedzkiego na Żmujdź⁶¹.

29 augusti.

Wyprawiono podjazdy nasze za Szwedami pod komendą jm. pana Kmicica z dywizyi jm. pana Sapiehy, chorągwi dwadzieścia, a z dywizyi jm. pana Gosiewskiego podskarbiego wielkiego także chorągwi dwadzieścia pod komendą jm. pana Michała Paca.

6 septembris.

Dogoniliśmy Szwedów nad rzeką Muszą (i) znieśliśmy⁶².

15 septembris.

Guldynk zdał się⁶³. Wojska ruszyły się pod Szkrundy zamek i te chorągwie tam z podjazdu comparuerunt⁶⁴.

była nad rzekę Wentę naprzeciw zamku Guldynk (Guldynka) i połączyła się z dywizją lewego skrzydła dopiero 31 VIII, a więc w półtora miesiąca później.

⁶¹ Według Poczobuta generał szwedzki Robert Douglas przybył pod Guldynk z odsieczą dopiero 10 IX.

⁶² L. Podhorodecki, *Kampania polsko-szwedzka w Prusach i Kurlandii*, Studia i materiały do historii wojskowości, IV, Warszawa 1958, s. 238, powtarza jedynie relację Poczobuta o podjeździe dowodzonym przez Michała Paca. Udział w nim Samuela Kmicica potwierdza Krzysztof Pac w liście do Aleksandra Hilarego Połubińskiego pisanym 22 X t.r.

⁶³ Tym razem datacja tylko o dwa lub trzy dni wcześniejsza od zamieszczonych w relacjach Pufendorfa (18 IX) i Poczobuta (19 IX) por. L. Kubala, *Wojny duńskie i pokój oliwski, 1657-1660*, Lwów 1922, s. 259, 288.

⁶⁴ Przybyły.

5. Robert Douglas, generał lejtnant kawalerii szwedzkiej, feldmarszałek od 1656 r., w: *Irenico-Polemographia sive Theatri Europaei...*, Frankfurt am Main 1663, t. VIII, s. 696

21 octobris.

Szkrundy zamek zdał się⁶⁵. Jm. pan Komorowski oboźny W. Ks. Litewskiego, regimentarz dywizyi jm. pana Gosiewskiego umarł⁶⁶. Post decessum⁶⁷ jm. obrany został jm. pan Michał Pac za regimentarza tej dywizyjej.

29 octobris.

Grubyn zameczek zdał się⁶⁸.

26 novembris.

Wojsko się ruszyło do Nitawy. Stanęliśmy z wojskiem w Nitawie i oblegliśmy Szwedów, którzy się zawarli byli w zamku⁶⁹. Kwaterę na chorągiew odebrałem.

Anno 1660

12 januarii.

Zamek Nitawski zdał się. Szwedów wyprawiliśmy do Rygi⁷⁰.

⁶⁵ Według Poczobuta oblężenie Szkrund trwało od 30 IX do 18 X. Tym razem Skorobohaty podał poprawniejszą datę o trzy dni późniejszą, zob. przyp. następny.

⁶⁶ Datacja dokładna. Według Poczobuta Komorowski zmarł o dzień wcześniej 20 X, a Bogusław Radziwiłł notuje w swej *Autobiografii*, s. 144, że spotkał się z Komorowskim 20 X. Wiemy jednak z korespondencji, że zmarł po pijanemu w karcie, wracając z uczyty u Bogusława, zatem w nocy z 20 na 21 X.

⁶⁷ Po jego (zejściu) śmierci.

⁶⁸ Według *Autobiografii* Bogusława Radziwiłła, s. 144, Grobin kapitulował już 19, a nie 29 X 1659 r.

⁶⁹ Datacja dokładna.

⁷⁰ Według Poczobuta zamek w Mitawie kapitulował 9 I 1660 r.

13 *februarii*.

Wojsko dywizyjnej jm. pana Gosiewskiego podskarbiego wielkiego i hetmana polnego W. Księstwa Litewskiego obległo Bowsk i ten się zdał⁷¹.

Tej kampanijej z wojskiem w Kurlandyjej Szwedów wybiliśmy, Kurlandyją rekuperowaliśmy, a Litwę Moskwie oddaliśmy.

20 *januarii*.

Wojsko ruszyło się z Nitawy dywizji jm. pana Sapiehy wojewody wileńskiego do Litwy przeciwko Moskwie⁷².

15 *martii*.

Stanęło wojsko w Milaczycach na Podlaszu.

26 *ma(rtii)*.

Chowański cum potentia moschowitia przyszedł pod Milaczyce⁷³, ustąpiło wojsko nasze za Bug rzekę⁷⁴, powrócił do Litwy pod Lachowicze⁷⁵.

⁷¹ Bowsk (Bausk) został obleżony już w początkach listopada 1659 r., lecz nie kapitulował, a Michał Pac, 8 III 1660 r. zwinął oblężenie.

⁷² Aleksander Hilary Połubiński opuścił Kurlandię w połowie stycznia 1660 r., a w Milejczycach był dopiero około 15 III t.r., nie przed Chowańskim, lecz dopiero po jego odejściu z Podlasia.

⁷³ Z potęgą moskiewską... Chowański dotarł do Milejczyc po raz pierwszy około 7 I 1660 r., gdyż według Diar. Chrap., cz. 1, s. 219, tego dnia spaliła je Moskwa. Po raz drugi był w Milejczycach 6 III t.r., zastał go tam podjazd wysłany przez Połubińskiego, tamże, s. 229.

⁷⁴ Diar. Chrap., cz. 1, s. 229, zanotował przybycie do Węgrowa Połubińskiego 3 III rano.

⁷⁵ Nadejście „pewnej wiadomości” o odejściu Chowańskiego zanotował Diar. Chrap., cz. 1, s. 231, pod 13 III t.r., a powtórzył wiadomość pod 27 III t.r., tamże, s. 232.

9 maii.

Wojsko stanęło obozem pod Zembrowem, stamtąd ruszyło się pod Suraz⁷⁶.

20 maii.

Od Króla JM komisarze byli do wojska: jm. ksiądz Gębicki biskup płocki ujmując wojsko w obozie pod Surazem⁷⁷.

15 junii.

Wojsko ruszyło się ku nieprzyjacielowi pod Lachowicze⁷⁸.

26 junii.

Jm. pan Czarnecki wojewoda ruski z wojskiem koronnym pod Słonimem stanął⁷⁹. Eadem die jm. pan wojewoda wileński hetman wielki Wielkiego Księstwa Litewskiego z wojskiem stanął pod Żurowiczami.

27 junii.

Jm. pan wojewoda wileński wyprawił pierwszą straż przez puszcę, kilkanaście chorągwi, pod Połonką z Moskwą potkali się, wybito Moskwę, jednak wzięto naszym towarzysza pana Sielickiego. Eadem die wojsko

⁷⁶ Obóz konfederatów wojskowych znajdował się pod Zambrowem do zwołania w nim „koła”, które 14 V 1660 r. rozwiązało konfederację.

⁷⁷ Prawe skrzydło wojska znajdowało się w obozie pod Surazem jeszcze 7 VI. Diar. Chrap., cz. I, s. 244.

⁷⁸ Na naradzie warszawskiej postanowiono, że wojska wyruszą 12 VI, wyruszyły w kilka dni później (a nie w 10 dni później), tak że data Skorobohatego jest niewiarygodna, por. Kersten, *Czarnecki*, s. 422-423.

⁷⁹ Według „Gazette de France” dywizja Czarneckiego stanęła pod Słonimem już 24 VI 1660 r.

CAROLUS GUSTAVUS, SUECORUM
Gothorum et Vandalorum Rex, etc.

6. Karol X Gustaw, król Szwecji,
w: *Irenico-Polemographia sive Theatri Europaei...*
Frankfurt am Main 1663, t. VII, po s. 76

litewskie stanęło na noc pod Połonką. Eadem die jm. pan Czarnecki wojewoda ruski z wojskiem koronnym stanął pod Połonką.

28 junii.

Chowański cum tota potentia⁸⁰ Moskwy pod Po-
É

⁸⁰ Z całą potęgą.

⁸¹ Bardzo szczęśliwie.

18 julii.
Wojsko stanęło pod Mińskiem⁸³, stamtąd
poszło

⁸² Data dzienna podana poprawnie.

⁸³ 3 VII 1660 r. wojsko zajęło Mińsk, a 6 VII t.r. wyruszyło dalej pod Borysów, Diar. Chrap., cz. I, s. 252, pod 17 VII.

10 augusti.

Jm. pan Krzysztof Sapieha podstoli Wielkiego Księstwa Litewskiego szedł wprzód z partyją wojska pod Mohylew i obległ tak blisko, że kule przenosiły z dział przez nasz obóz na tupolenie⁸⁵. Tego dnia cały dzień z Moskwą strzelaliśmy się i w szyku staliśmy.

15 augusti.

Na Dnieprze urobiono most do miasta od naszych.

17 augusti.

Wycieczka walna była z Moskwy, nasiekliśmy, nastrelano nas samych, jako i koni z dział siła nabito. Natenczas szwankował rumak pode mną na harcu.

19 augusti.

Jm. pan wojewoda wileński hetman wielki Wielkiego Księstwa Litewskiego stanął z wojskiem o milę od Mohylewa nad Dnieprem pod Puzekiewiczami⁸⁶.

⁸⁴ Czarniecki blokował Borysów już 16 VII 1660 r., data dzienna podana przez Skorobohatego (18 VII) jest raczej datą ściecia Słońskiego pod Bobrem.

⁸⁵ O oblężeniu przez Litwinów Mohylewa donosi Władysław Huryn Bogusławowi Radziwiłłowi, Słuck 13 VIII 1660 r., AGAD AR dz. V. teka 121, nr 5569. Wyraz „tupolenie” nie zrozumiały, zapewne nazwa miejscowa.

⁸⁶ Data przybycia Pawła Sapiehy pod Mohylew nie potwierdzona przez inne źródła.

20 *augusti*.

Jm. pan Czarniecki wojewoda ruski z wojskiem koronnym stanął pod Bujniczami od pół mile od Mohylewa.

23 (*augusti*).

Przedmieście circum circa⁸⁷ Mohylewa spalono.

28 *augusti*.

Deputatem do distribucyi przystawstw dla zasięgnięcia żywności od pułku byłem w ekonomiej mohylewskiej.

⁸⁷ Wokoło, tj. zupełnie, całkowicie obok (Mohylewa).

7 septembris.

Z deputacyjej powróciłem do obozu.

8 septembris.

Die nativitatis Beatissimae Virginis Mariae⁸⁸ Moskwa wypadła na wycieczkę w kilka tysięcy piechoty, jazdy koni ze 300, co było chcąc most zrujnować i szanc u którego był, ale Pan Bóg intercedente Beatissima Virgine nam poszczęścił, bośmy z obozu wypadłszy cum parvo militum numero⁸⁹, piechoty nasiekli i jazdy reszta ledwo wpadła pod wały, na ten czas mało mnie nie zabito, bo mi z łubca u boku mego Moskwa łuk wydarła. Tejże nocy miałem komendę na 50 koni za mostem od miasta na straży podsłuchowej, na tym miejscu gdzie trupa nie mało było moskiewskiego, magnam tota nocte od nieprzyjaciela passus sum miseriam⁹⁰.

20 septembris.

Moskwa fortiter⁹¹ z dział biła w Zamku i w mieście accepta notitia⁹² prętkiej odsieczy.

26 septembris.

Jm. pan Czarniecki wojewoda ruski z wojskiem koronnym ruszył się spod Mohylewa ku nieprzyjacielowi⁹³.

⁸⁸ Dzień narodzenia Najświętszej Panny Marii.

⁸⁹ Za wstawiennictwem Najświętszej Panny... z garstką żołnierzy.

⁹⁰ Wielkie nieszczęście (biedę) wycierpiałem przez całą noc.

⁹¹ Mocno, nieustannie.

⁹² Otrzymałszy wieść.

⁹³ Przybycie Czarnieckiego z wojskiem koronnym spod Mohylewa nad Basię ustalił Kersten, *Czarniecki*, s. 428, na 4 X mógł zatem

Ad ultimam septembris⁹⁴ staliśmy pod Mohylewem na codziennych z Moskwą utarczkach.

28 septembris.

Jm. pan Michał Pac oboźny Wielkiego Księstwa Litewskiego z dywizją wojska jazdy jm. pana Gosiewskiego, podskarbiego wielkiego, hetmana polnego Wielkiego Księstwa Litewskiego przyszedł nad Basię rzekę zostawiwszy piechoty z armatą pod Wilnem obleg(anym)⁹⁵. Eadem die⁹⁶ wojska stanęły i złączyły się nad Basią.

4 octobris.

Dolhoruki cum magna potentia⁹⁷ moskiewskiego wojska którego na sobie strzelając się przyprowadziliśmy pod Uhły za Basią i sam stanął obozem.

5 octobris.

Wyprawiono chorągwi koronnych i litewskich po kilka przy harcowniku pod obóz moskiewski, tota die⁹⁸ strzelawszy się kilku Moskwy wzięliśmy na harcu.

6 octobris.

Z Moskwą rozhovor był, po którym za ordynansem jm. pana wojewody wileńskiego hetmana wielkiego Wielkiego Księstwa Litewskiego poczęliśmy harce zwodzić na moskiewskim harcowniku i na tych chorągwiach, które stały przed obozem na placowej straży aż w obóz moskiewski na nich pojechaliśmy. Tota potentia⁹⁹ mo-

opuścić obóz pod Bujniczami w dniu 26 IX.

⁹⁴ Do ostatniego dnia września.

⁹⁵ Data wiarygodna, lecz Pac przybył nad Basię spod Mohylewa.

⁹⁶ Tegoż dnia.

⁹⁷ Z wielkimi siłami; z wielką potęgą.

⁹⁸ Przez cały dzień.

skiewskiego wojska wypadła z obozu fortiter wsparło naszego harcownika i chorągwie nasze litewskie, których nie było nad kilka przy harcowniku i rozhoworze. Jachała Moskwa na nas aż nad rzekę Basią.

Eo tempore¹⁰⁰ mało mię nie wzięto, gdyby wojsko nie posiłkowało.

7 octobris.

Gotowaliśmy się ad pugnam¹⁰¹ z nieprzyjacielem lubo et quotio e bywała¹⁰², most urobiono przez rzekę Basią.

8 octobris.

Z Moskwą potrzeba walna¹⁰³. Wojska nasze przepawiły się do dnia przez rzekę Basią ku nieprzyjacielowi. Wyszedł Dolhoruki cum omnibus copiis¹⁰⁴ do szyku w pole prętko uszykowawszy, potężnie zaczął z dział bić. Wojska nasze ad horam plane meridianam¹⁰⁵, zaczęliśmy się potykać in Nomine Domini¹⁰⁶, za którego

⁹⁹ Wszystkie siły.

¹⁰⁰ W tym czasie; tu: w tym momencie, wówczas.

¹⁰¹ Do bitwy.

¹⁰² Najprawdopodobniej — lubo (choć) ilość (nieprzyjaciela) niebywała.

¹⁰³ Dacąę Skorobohatego mimo odmiennej propozycji Kerstena, Czarniecki, s. 429 (12 X) potwierdzają nie tylko Poczobut, lecz także Chrapowicki (Diar. Chrap. cz. I, s. 263, przyp. I i s. 266, pod 3 I X). W. Kochowski, *Historia panowania Jana Kazimierza*, wyd. E. Raczyński, Poznań 1859, t. I–III, i *Theatrum Europaeum*, t. VIII, Frankfurt am Main 1663, podają datę XX posługując się starym stylem (18 X).

¹⁰⁴ Z całym wojskiem, z wszystkimi siłami.

¹⁰⁵ Około południa.

¹⁰⁶ W imię Pańskie.

pomocą palmam victoriae retulimus¹⁰⁷, bośmy tak potężnego i hardego nieprzyjaciela do obozu z pola spędzili. Nabito nas siła z dział jazdy i piechoty. Pode mną postrzelono rumaka, drugiego pod pacholkiem szeregowym zabito.

9 octobris.

Wyszedł nieprzyjaciel z obozu w pole nad Basią rzeką i nasze wojska stały w szyku przez rzekę patrząc na siebie.

10 octobris.

Wojska w szyku stały non adhibendo fide¹⁰⁸ nieprzyjacielowi przez jedną Basią, taka druga utinam non somniaretur¹⁰⁹.

15 octobris.

Wojska ustąpiły o pół mil od Basi i tam staliśmy obozem.

9 novembris.

Spod chorągwie jm. pana podkomorzego orszańskiego wyjechałem przy ekspirowaniu czwierci roku.

12 novembris.

Pod chorągiew pancerną jaśnie wielmożnego jm. pana Korwina Gosiewskiego podskarbiego wielkiego i hetmana polnego Wielkiego Księstwa Litewskiego zaciągnąłem się.

¹⁰⁷ Palmę zwycięstwa odnieśliśmy.

¹⁰⁸ Nie dając wiary, nie ufając.

¹⁰⁹ Oby się nie przyśniła, tj. nie zdarzyło.

18 novembris.

Wojsko ruszyło się pod Szklów, przeprawiło się przez most za Dniepr.

19 novembris.

Dolhoruki z wojskiem poszedł pod Mohylew.

20 novembris.

Chowańskiego z wojskiem moskiewskim pod Tołoczynem znieśliśmy, z resztą uszedł pod Czereję, stamtąd pod Witebsk ledwie uciekł¹¹⁰.

Anno 1661

Wojska stały na konsystencyjach w Witepszczyźnie.

Januarius.

Wojsko dywizyjnej jm. pana Gosiewskiego szło pod Dynenburg z jm. panem Pacem oboźnym Wielkiego Księstwa Litewskiego jako regimentarzem.

4 februarii.

Z Moskwą potrzeba pod Dynemborkiem była, zniesiono Moskwę, uchodząc lodem na Dźwinie rzece załamał się, których nie mało zginęło. Pachółka mego zabito¹¹¹.

¹¹⁰ Pod jedną datą dzienną przedstawił Skorobohaty wydarzenia kilku tygodni: potyczkę pod Tołoczynem z silnym podjazdem Chowańskiego, rozbitym przez Czarnieckiego (27 X), ucieczkę Chowańskiego z obozu spod Tołoczyna (29 X) i dwukrotne potyczki, niepomysłne dla Chowańskiego, z oddziałami litewskimi dowodzonymi przez Krzysztofa Sapiehę i Samuela Kmicica najpierw za rzeką Ułą, a następnie nad rzeką Szuja pod Połockiem, po których Chowański schronił się w Połocku, a nie w Witebsku. Obaj ci dowódcy litewscy stacjonowali około 5-15 XI 1660 r. w miejscowości Teczka za Ułą, czekając na zamarznącie Dźwiny.

¹¹¹ Potyczka ta według regimentarza Michała Paca odbyła się

10 maii.

Wojsko stanęło pod Drują obozem, podjazdy cho-
dziły pod Dynemborg. Wziętem języka.

20 maii.

Moskwa zniosła podjazd nasz pod Oświeje¹¹².

19 julii.

Wojsko stanęło pod Dzisną nad Dźwiną rzeką.

20 julii.

Wojsko ruszyło się ku nieprzyjacielowi nad Dź(w)i-
ną. Chowańskiego z wojskiem moskiewskim pod Kus-
likami zastaliśmy most robiącego, którego robić dalej
nie dopuszczono.

26 julii.

Wojsko dywizji jm. pana Sapiehy wojewody wileń-
skiego przyszło i stanęło nad Dźwinką, które Moskwa
z dział przez Dźwinę spędziła.

29 julii.

Ustały wojska dywizyi jm. pana wojewody wileń-
skiego i jm. pana podskarbiego od Dźwiny niedaleko
pod Połudowicze i tam złączyły się¹¹³.

wkrótce po przybyciu dziesięciu chorągwi kozackich tej dywizji
21 I 1661 r. pod Dyneburg, tenże do Krzysztofa Paca, kanclerza
lit., bez daty w: *Merkuriusz Polski*, oprac. A. Przyboś, Kraków 1960,
s. 182. U Poczobuta mylnie przekazy.

¹¹² Poczobut notuje zniesienie podjazdu pod dowództwem Krzy-
sztofa Odachowskiego 25 VII 1661 r.

¹¹³ Część dywizji sapiieżyńskiej pod dowództwem Mikołaja Judyc-
kiego już przed 31 III zdobyła Dzisnę. List z Dzisny... w: *Merku-
riusz Polski*, wyd. cyt., s. 293, połączenie obu dywizji nastąpiło wg
Poczobuta 10 VIII, a nie 29 VII.

10 augusti.

Związek w tym wojsku stanął. Za marszałka związkowego obrano jm. pana Żeromskiego porucznika chorągwie usarskiej jaśnie wielmożnego jm. pana Gosiewskiego podskarbiego litewskiego¹¹⁴.

2 septembris.

Chowański z wojskiem ustąpił spod Kuszlik pod Połock.

12 septembris.

Wojsko nasze związkowe przeprowiło się przez Dźwinę pod Kuszliki gdzie Chowański stał obozem¹¹⁵.

13 septembris.

Chorągwi dwanaście wyprawiono do Moskwy przeciwko kaźni carskiej, którą prowadzono do Połocka. Na podjeździe będąc niedziel trzy, infectis rebus¹¹⁶, powróciliśmy pod Kuszliki do obozu sami i konie spracowane mając die et nocte¹¹⁷ w Moskwie po puszczach włócząc się patiendo famem¹¹⁸.

¹¹⁴ Brak potwierdzenia. Wg Poczobuta Żeromski został marszałkiem konfederacji wojska obu skrzydeł w miesiąc później 11 IX 1661 r.

¹¹⁵ Wg Poczobuta przeprawa przez most na Dźwinę „na obozowisko pierwsze moskiewskie” odbyła się 22-23 IX, a nie 12 IX 1661 r.

¹¹⁶ Nie wykonawszy zadania.

¹¹⁷ Dniem i nocą.

¹¹⁸ Cierpiąc głód. Wg Poczobuta podjazd wyruszył pod dowództwem Szymona Karola Ogińskiego 17 IX 1661 r.

6 *octobris*.

Wojsko w szyku stało z obozu wyszedłszy, piechoty las rąbały dla potkania z nieprzyjacielem.

7 *octobris*.

Stanął Chowański cum potentia¹¹⁹ Moskwy pod Kuszliki, tegoż dnia potrzeba była. Postrzelono mię w pól przez rękę lewą, w plecach wyrżnięto kulę. Chorągiew nosilem, wziął po mnie towarzysz jm. pan Korsak, postrzelono onego i posieczono i chorągiew Moskwa wzięła. Towarzystwa na placu zabito kilku, osiemnastu postrzelono, czeladzi szeregowej zabitych i postrzelanych kilkadziesiąt. Jednak z polla auxiliante Domino¹²⁰ nieprzyjaciela spędziliśmy.

9 *octobris*.

Chowański cum exercitu¹²¹ stanął obozem tak blisko, że kule z dział onego za nasz obóz i za Dźwinę przenosiły¹²².

18 *octobris*.

Postrzelonych prowadzono w strugach Dźwiną do Dzisny. Eadem die¹²³ dla postrzelanych chorągwie naszej strug osobny był, antequam¹²⁴ na miejscu przyprawdzono, niejedem temu światu ultimum vale¹²⁵ oddał.

¹¹⁹ Z całą potęgą.

¹²⁰ Z pomocą Pana (Boga).

¹²¹ Z wojskiem.

¹²² Wg Poczobuta Chowański przybył pod obóz wojska litewskiego 16 X.

¹²³ Tegoż dnia.

¹²⁴ Zanim.

¹²⁵ Ostatnie pożegnanie.

28 octobris.

Z Moskwą potrzeba, Chowański z wojskiem z obozu wyszedł w pole, zniesiono mu wojsko, sam do Polocka ledwie uszedł filio perduto [Andreja Iwanowicza Chowańskiego]¹²⁶. Jm. pana (Jerzego Piotra) Wiaźewicza wojewodzica nowogródzkiego w tej potrzebie zabito, porucznika jasnie wielmożnego pana Hlebowicza starosty żmujdzkiego chorągwie kozackiej¹²⁷.

10 novembris.

Jan Kazimierz Król JM przybył pod Kuszliki post obtentam victoriam do obozu¹²⁸.

12 (novembris).

Od Króla JM komisarze do wojska ad tractandum¹²⁹ naznaczeni byli i traktowali z wojskiem.

18 (novembris).

Krój JM w Dziśnie będąc post obitum¹³⁰ jm. pana Wiaźewicza bona regalia nam postrzelanym z klemencyjnej pańskiej contulit¹³¹.

¹²⁶ Syna utraciwszy. Andriej Iwanowicz Chowański dostał się do polskiej niewoli, o czym donosił Poczobut, s. 164. Zginął wraz z ojcem dopiero 17 IX 1682 r. stracony za bunt strzelców przeciwko carównie Zofii.

¹²⁷ Data 28 X podana przez Skorobohatego jest zapewne datą przybycia króla Jana Kazimierza i Stefana Czarnieckiego z wojskiem koronnym do Głębokiego w pobliże Kuszlik, gdyż król opuścił Wilno 27 X, a bitwa odbyła się 4 XI.

¹²⁸ Wg Poczobuta król przybył do obozu wojska litewskiego o dzień później 11 XI, a stąd jechał do Dżisny na noc. W Dziśnie był król 14 XI 1661 r., AGAD Sigillata 3, f. 293 v.

¹²⁹ W celu pertraktacji.

¹³⁰ Po zgonie.

¹³¹ Dobra królewskie nadał. Wiemy, że król jeszcze 20 XI był

24 novembris.

Wojsko ruszyło się z obozu pod Oświej¹³².

Anno 1662

18 januarii.

Wojsko ruszyło się spod Oświeja in Litvianiam¹³³ do ekonomiej kobryńskiej na stanowiska w wojsku będąc.

2 februarii.

Na załogę stanąłem w majątnościach jej m. paniej Chodkiewiczowej kasztelanki wileńskiej.

Jasnie Wielmożny jm. pan podskarbi wielki, hetman polny W. Ks. Litewskiego [Wincenty Korwin Gosiewski] wyszedł z więzienia moskiewskiego na wiosnę. Komisja w Wilnie maxime tractabatur przez całe lato i jesień¹³⁴.

14 octobris.

Wojsko ruszyło się z Kobrynia do Wołpy¹³⁵. Tam sesyja wojskowa była cum iuramento nequis revelat secretum¹³⁶.

w Głębokim. Kersten, *Czarniecki*, s. 455, a 7 XII już w Wilnie, WAP Gdańsk 300, 53, 408, nr 9.

¹³² Wymarsz pod Oświej nastąpił wg Poczobuta „nazajutrz po bytności Króla JM”, a nie dopiero 24 XI, datacja Skorobohatego jest jednak wiarygodniejsza.

¹³³ Do Litwy.

¹³⁴ Bardzo długo obradowała. Gosiewski wyszedł z niewoli rosyjskiej 6 IV, a komisja skarbowa obradowała w Wilnie od 9 VII do końca listopada 1662 r.

¹³⁵ Według Poczobuta „ruszyło się wojsko spod Kobrynia” 27 X, natomiast sesja w Wołpie odbywała się 20 XI (Diar. Chrap., cz. 1, s. 370) i 22 XI 1662 r. (Poczobut).

¹³⁶ Zaprzysiężona, tak że nikt nie wyjawiał sekretu. Zapadły na niej decyzje w sprawie stosunku konfederatów do hetmana Gosiewskiego i marszałka konfederackiego Zeromskiego.

ALESSIO COVANSKI GENERALE DE MOS
COVITI &c.

7. Książ Iwan Andrejewicz Chowański (zm. 1682),
sztych w: L. Kubala, *Wojny duńskie i pokój oliwski 1657–1660*,
Lwów 1922, po s. 368

24 novembris.

Jm. pana podskarbiego wielkiego, hetmana polnego W. Ks. Litewskiego [Wincentego Korwina Gosiewskiego] i jm. pana Zeromskiego, marszałka związkowego ordynowany z Wołpy wojskowy podjazd w Wilnie wziął.

29 novembris.

Jm. pana podskarbiego w polu pod Ostryną zabito. Eadem die¹³⁷ jm. pana marszałka związkowego w Dubnie pod Wołpą zabito¹³⁸.

Pro hoc excessu¹³⁹ ustąpiliśmy innocentes¹⁴⁰ będąc krwawych zasług naszej^c Rzeczypospolitej, czterynastu milionów^c.

12 decembris.

Wojsko ruszyło się his factis¹⁴¹ z Wołpy do ekonomij olickiej¹⁴². Tam sesyja wojskowa tractatur¹⁴³ w kościele przez niedziel trzy pytając się jm. pana Kottowskiego, substytuta wojska związkowego qua causa et quis¹⁴⁴ jm. pana podskarbiego wielkiego, hetmana polnego i jm. pana marszałka związkowego occidit¹⁴⁵.

¹³⁷ Tegoż dnia.

¹³⁸ Data śmierci Gosiewskiego poprawna, natomiast wzięcie siłą z Wilna Gosiewskiego nastąpiło 25 XI, a nie 24 XI, a Zeromskiego 28 XI, który w tym dniu zginął.

¹³⁹ Z powodu tego gwałtu.

¹⁴⁰ Niewinni.

¹⁴¹ Po tych wydarzeniach.

¹⁴² Przemarsz wojska związkowego przez ekonomię grodzieńską odbywał się już 29 XI i trwał do 13 XII, a na 18 XII zwołano sesję wojskową do Olity.

¹⁴³ Obradowała.

¹⁴⁴ Z jakiej przyczyny i którzy.

¹⁴⁵ Zabił.

Wyrazy dopisane.

Anno 1663

5 martii.

Ruszyło się wojsko z ekonomiej olickiej do ekonomiej szadowskiej na Zmujdź¹⁴⁶.

16 aprilis.

Jm. pana Kotowskiego, substytuta wojska związkowego, jm. pana Niewiarowskiego et alios rebellos¹⁴⁷ pobrano i odesłano do Elbląga¹⁴⁸.

10 maii.

Związek rozerwał się w Szadowie¹⁴⁹.

9 junii.

Ruszył wojsko post nexum¹⁵⁰ z Szadowa, dywizyją jm. pana [Wincentego] Gosiewskiego jm. pan Michał Pac, oboźny W. Ks. Litewskiego.

19 junii.

Wojsko stanęło pod Czerwonym Dworem obozem¹⁵¹.

12 julii.

Wojsko ruszyło się ku Moskwie na Ruś.

¹⁴⁶ Wg Poczobuta „ruszyło się wojsko wszystkie z ekonomiej olickiej na stanowiska różne” już 30 I 1663 r., a nie dopiero 5 III t.r.

¹⁴⁷ I pozostałych buntowników.

¹⁴⁸ Według Poczobuta 21 IV, w rzeczywistości 22 IV.

¹⁴⁹ Pomyłka autora, było to wg Poczobuta 29 IV, a w rzeczywistości 2-5 V 1663 r., donosił o tym Paweł Cyprian Brzostowski listem pisanym 2 V, Diar. Chrap. cz. I, s. 402. Data Skorobohatego jest bez wątplenia datą napisania listu o tym wydarzeniu lub uzyskania wiadomości.

¹⁵⁰ Po (zakończeniu) konfederacji.

¹⁵¹ Wg Poczobuta przebywało tamże 28 VI pod dowództwem Michała Paca.

10 septembris.

Stanęło wojsko pod Krzyczewem¹⁵².

13 octobris.

Wojsko ruszyło się do Prudek za Smoleńsk, w bok ku Moskwie¹⁵³.

19 octobris.^e

^e Brak tekstu.

Anno 1664

f- 10 januarii.^{-f}

Jm. pan Zawisza, marszałek W. Ks. Litewskiego jm. panu Pacowi obożnemu W. Ks. Litewskiego województwo smoleńskie i buławę polną W. Ks. Litewskiego od Króla JM Jana Kazimierza konferował w Prudkach¹⁵⁴. Posłem byłem od wojska dywizyi jm. pana Paca, wojewody smoleńskiego, hetmana polnego W. Ks. Litewskiego do wojska dywizyi jm. pana [Pawła] Sapiehy, wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego W. Ks. Litewskiego.

20 januarii.^{**}

Komisarzem od postrzelonych dywizyi jm. pana Paca, wojewody smoleńskiego byłem do tych dóbr, które Król JM Jan Kazimierz post decessum jm. pana [Jerze-

¹⁵² Wg Poczobuta wojsko wyruszyło spod Orszy za Dniepr ku Krzyczewowi 22 IX, a nie 10 IX 1663 r.

¹⁵³ Wg Poczobuta „wojsko wszystko ruszyło się spod Krzyczewa do Prudek” 28 X, a nie 13 X, przybyło do Prudek 4 XI, o czym dowiedział się Chrapowicki 9 XI w Mińszczyźnie, Diar. Chrap., cz. I, s. 431.

¹⁵⁴ Wg Poczobuta poprawniej 9 XII 1664 r.

go Piotra] Wiażewicza nam, postrzelonym pod Kuszlikami conferebat¹⁵⁵ w Smoleńszczyźnie. Tam mię posieczono a pacholika mego zabito, ^g-podjazd moskiewski z Smoleńska^g.

21 *januarii*.

Jm. pan Pac, wojewoda smoleński, hetman polny W. Ks. Litewskiego post decessum¹⁵⁶ jm pana Gosiewskiego, podskarbiego i hetmana polnego W. Ks. Litewskiego chorągwie usarskie i ^h-...^{-h} wszystkie in personam suam zaciągnął¹⁵⁷.

26 *januarii*.

Wojsko ruszyło się z Prudek do Moskwy¹⁵⁸ przebieając się do Króla JM Jana Kazimierza, cerkwie, wsi, stodoły pałac, który z wojskiem koronnym szedł przez Ukrainę do Moskwy.

10 *februarii*.

Wojsko ruszyło, brańskie przedmieście i monaster z cerkwią spaliliśmy. Samo miasto w wale się defendebat¹⁵⁹.

¹⁵⁵ Nadał.

¹⁵⁶ Po zgonie przekazał.

¹⁵⁷ Na swoją osobę, tj. do siebie, pod swoje chorągwie.

¹⁵⁸ Wg Poczobuta 29 XII, a nie 26 I 1664 r. W rzeczywistości wojsko stało pod Prudkami do 2 I 1664 r., zob. wydatki skarbu W. Ks. Lit., AGAD AR dz. II, księga 22, s. 627-633 oraz przekaz Jana Antoniego Chrapowickiego notującego obecność dywizji pacowskiej pod Rosławiem pod 7 I, a odejście spod niego 14 I 1664 r., Diar. Chrap., cz. I, s. 443, 445.

¹⁵⁹ Broniło się. Wg Poczobuta 19 I 1664 r.

12 februarii.

Swinsk, cerkiew murowaną, bardzo piękną z monasterem spalili. Dzwony małe i wielkie pobrali¹⁶⁰.

17 februarii.

Z Królem JM, który szedł z Ukrainy od Głuchowa w Moskwie pod Siewskiem złączyliśmy się i wojsko W. Ks. Litewskiego wszystkie było prezentowane Jego Królewskiej Miłości¹⁶¹.

18 februarii.

Chorągiew naszą z kilką innymi pod Karaczow w Moskwie na podjazd wyprawiono, Moskwy nabrawszy, wsi niemało napaliwszy powróciliśmy się¹⁶².

24 februarii.

Król JM pod Nowogródek Siewierski z wojskami podstąpił¹⁶³. Staliśmy w szyku na śniegu binis diebus atque noctibus¹⁶⁴, deszcz spadł wielki in crastinum¹⁶⁵, potężne mrozy nastąpiły, które nas [.....] vita non privarunt¹⁶⁶, lubośmy z Moskwą i Kozakami zagrzewali się zwodzając harce i strzelając się.

¹⁶⁰ Michał Pac hetman polny lit. obozował w monasterze w Swinsku z 19 na 20 I. Poczobut i Diar. Chrap., cz. I, s 417.

¹⁶¹ Dację Skorobohatego potwierdzają Poczobut i Diar. Chrap., cz. I, s. 456.

¹⁶² Wg Poczobuta podjazd pod dowództwem porucznika hetmańskiej chorągwi pancernej Ihnatowicza w której służył Skorobohaty wyruszył pod Karaczów 4, a powrócił 7 II.

¹⁶³ Pomyłka autora. Jan Kazimierz dotarł do przeprawy przez Desnę nad którą leżał Nowogródek Siewierski dopiero 27 III.

¹⁶⁴ Przez dwa dni i dwie noce.

¹⁶⁵ Rankiem, dosł. następnego dnia

¹⁶⁶ Zapewne: omal vita non privarunt, tj. omal życia nie pozbawiły.

28 *februarii*.

Król JM spod Nowogródka pod Starodub (ruszył się).

2 *mar(tii)*.

Wojsko stanęło pod Starodubiem w lasach¹⁶⁷.

4 *mar(tii)*.

Król JM ruszył się na puszczy pod Krzyczew. Chorągwie niektóre Króla JM przeprowadzały.

6 *martii*.

Jm. pan porucznik chorągwie pancерnej [Jan Aleksander Ihnatowicz Łubiański) za komendanta mnie uprosiwszy odjechał do Litwy.

8 *martii*.

Moskwa z Kozakami cum maxima fortitudine¹⁶⁸ nastąpiła pod Starodub.

9 *martii*.

Wojska koronne poszły w Ukrainę i Orda Krymska, która była z Królem JM w Moskwie.

11 *martii*.

Wojsko litewskie z Królem JM. na puszcza musiało wnijsć, na której wozy z ryszunkiem wojennym, z ochędostwem, z końmi, za nastąpieniem nieprzyjaciela straciliśmy i głodu wielkiego zażyliśmy.

¹⁶⁷ Pomyłka autora. Król opuścił najbliższe okolice Nowogródka Siewierskiego dopiero 9 III, pod Starodub dotarł wg Poczobuta 13 III, wobec czego dalsze datacje również błędne.

¹⁶⁸ Z bardzo wielką siłą.

16 martii.

(Przez) Desnę, potężną rzekę pod Drokowem w puszczy wojsko lodem się przepравиło cum maxima difficultate¹⁶⁹, bo od brzegów mało co lodów było¹⁷⁰.

18 martii.

Z chorągwią wyszedłem z puszczy pod Krzyczew, nie mogliśmy dostać chleba, kupić ani żadnej żywności. Tegoż dnia dla pożywienia dalej poszedłem z chorągwią. Stałem u jm. pana Botwiny i jm. pana Kaszy¹⁷¹ w wioskach z owego wielkiego głodu posiłem się z chorągwią.

5 aprilis.

Z chorągwią na konsystencyją poszedłem w województwo nowogródzkie do Szacka. Stałem na miejscu.

19 junii.

Z Moskwą potrzeba pod Witebskiem. Zniesiono Chowańskiego¹⁷².

10 julii.

Wojsko stanęło pod Szkwłowem obozem okopawszy się.

¹⁶⁹ Z najwyższą trudnością.

¹⁷⁰ Pomyłka autora. Przeprawiano się pod Drokowem przez Ipuć, natomiast data dzienna przeprawy poprawna, gdyż król przeprawiał się tamże nazajutrz, *Diar. Chrap.*, cz. I, s. 469, a do Krzyczewa dotarł 20 III.

¹⁷¹ Nazwiska osób żyjących w woj. mściławskim, zob. indeks.

¹⁷² Bitwa stoczona pod Witebskiem 16 VI 1664 r. *Diar. Chrap.*, cz. I, s. 493 pod 19 VI 1664 r. tak jak u Skorobohatego.

1 augusti.

Kudeniakiewicz Czerkaski (z) Moskwy z wielką potęgą przyszedł pod Szklów¹⁷³, nie mogli oni uchronić przeprawy przez Dniepr.

2 augusti.

Ustąpiło wojsko nasze pod Mohylew¹⁷⁴. Wyniesiono mię na noszach z obozu barzo chorego, gdyż postrzały renouarunt se¹⁷⁵. Leżałem w Mińsku czas nie mały.

15 augusti.

Komisya wojskowa w Wilnie odprawowała się¹⁷⁶.

f-f Data wpisana na marginesie.

g-g Wyrazy najwyraźniej dopisane, dla wyjaśnienia tekstu wcześniejszego.

h-h Luka.

Anno 1665

10 maii.

Wyjechałem spod chorągwie pancernej na stanowisku w Sasach w Księstwie Zmujdzkim.

20 maii.

Pod chorągiew usarską jaśnie wielmożnego jm. pana Pawła Sapiehy, wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego W. Ks. Lit. zaciągnąłem się.

¹⁷³ 31 VII 1664 r. do Uheł, pięć mil od Szklowa Diar. Chrap., cz. I. s. 507.

¹⁷⁴ Michał Pac z wojskiem ustąpił do Mohylewa w nocy z 3 na 4 VIII, tamże, s. 508.

¹⁷⁵ Odnowily się.

¹⁷⁶ Brak potwierdzenia.

25 *novembris.*

Matka dobrodziejka moja z tym światem rozstawszy się, Panu Bogu ducha oddała.

Anno 1666

14 *januarii.*

Książdz Stanisław Jezuita rodzony mój w Mińsku defunctus¹⁷⁷.

10 *martii.*

Jasnie wielmożny jm. pan Sapieha wojewoda wileński, hetman wielki W. Ks. Lit. umarł¹⁷⁸.

10 *mai.*

Wojsko ruszyło się z stanowisk do ekonomiej grodzieńskiej i stanęło w ekonomiej¹⁷⁹.

20 *mai.*

Ruszyło się wojsko do Korony przeciwko jm. panu Lubomirskiemu marszałkowi koronnemu z Królem JM Janem Kazimierzem.

20 *junii.*

Wojsko szło mostem przez Wisłę pod Warszawą, eadem die¹⁸⁰ szło przez Warszawę.

3 *augusti.*

Króla JM część wojska zbił jm. pan Lubomirski nad Montwą Ine (w) roclawem za przeprawą¹⁸¹.

¹⁷⁷ Zmarł, dosł. został pogrzebany.

¹⁷⁸ Paweł Jan Sapieha zmarł 30 XII 1664 r., a nie 10 III 1665 r.

¹⁷⁹ Brak potwierdzenia przekazu.

¹⁸⁰ Tegoż dnia.

¹⁸¹ Pomyłka autora, bitwę stoczono 13 VII 1666 r.

15 augusti.

Wojsko powróciło do Litwy post deprecationem¹⁸².

6 novembris.

Wojsko stanęło pod Żurawiczami, któremu czwierć expirowała, i ta chorągiew usarska zeszłego jm. pana wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego W. Ks. Litewskiego [Pawła Sapiehy] zwinęła się 9 novembris.

12 novembris.

Pod chorągiew usarską jaśnie wielmożnego jm. pana Paca, wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego W. Ks. Lit. w poruczeństwo jm. pana [Bonifacego] Paca, zaciągnąłem się.

Anno 1667

Wojsko stanęło pod Tołoczynem. Komisya z Moskwą w Kadzynie tractabatur. Chorągiew stała we włości Kruhtej we wsi Pawłowiczach. Eo tempore¹⁸³ mało nie umarłem.

10 januarii.

Wojsko ruszyło się do Litwy na konsystencyjne. Chorągiew nasza stała w Wołpie.

20 januarii.

Posłem od wojska do powiatu grodzieńskiego (byłem). Eodem anno¹⁸⁴ i w Grodnie na załodze byłem.

¹⁸² Po ugodzie, dosł. po przeprosinach (J. Lubomirskiego).

¹⁸³ W tym czasie.

¹⁸⁴ W tymże roku.

Anno 1668

8 *januarii*.

Kruszyłem kopiją w kościele świętego Michała panien zakonnych po jaśnie wielmożnym jm. panu Naruszewiczu, podkanclerzym W. Ks. Litewskiego w woli jaśnie wielmożnego jm. pana Paca, wojewody wileńskiego i hetmana wielkiego W. Ks. Litewskiego.

25 *februarii*.

Kruszyłem kopiją w Grodnie w kościele ojców bernardynów po wielmożnym jm. panu Buchowieckim.

10 *maii*.

Król JM. Jan Kazimierz w Grodnie był, z Grodna w Perstuniu za mego dzierzenia¹⁸⁵. Upodobał u mnie wyżła tarantowatego, darowałem go Królowi JM., odarował mi się Król JM rumakiem i deklarował mi in futurum¹⁸⁶ łaskę swą pańską.

ⁱ⁻³ 30 *augusti*.

Jasnie wielmożny (jm pan) wojewoda witebski Wołowicz hetman polny [W. Ks. Litewskiego] umarł.ⁱ⁻¹

16 *septembris*.

Sejm w Warszawie Abdicacionis¹⁸⁷ Najjaśniejszego Jana Kazimierza Króla.

ⁱ⁻¹ Przekaz wpisany między sąsiednie.

¹⁸⁵ 5 V 1668 r. król był w Nowym Dworze pod Grodnem, stąd wyruszył przed 14 V do Wigier, co potwierdza wiarygodność relacji Skorobohatego.

¹⁸⁶ Na przyszłość.

¹⁸⁷ Sejm abdykacyjny.

Peroratio Serenissimi Joannis Casimiri Regi Poloniae¹⁸⁸

Gdy docieka godzina, abym dług ojcowskiej miłości dwuchset ośmiudziesiąt lat pupillae¹⁸⁹ domu mego tej cnej Rzeczypospolitej wypłacił. Laty już podeszły, sejmami i obozami zrobiony, uciskami przez dwadzieścia lat stroskany król i ojciec, co u świata najdro(ż)szego zostawia koronę w ręce Waszych miłościów panów składam, za thron trunę¹⁹⁰ odbieram, gdy światu fune-ris¹⁹¹ dostojęństwa mego superstes¹⁹² umieram.

Za berło bryłę ziemi którą sobie in sinu¹⁹³ miłej Matki z Wiemościami Waszemi, intra cineres¹⁹⁴ przodków moich zostawuję w Ojczyźnie, aby jakoście mię Wierności Wasze pierwszego do obozu i okazyjej, ostatniego z bitwy i przegranej dla zaszczytu swego widzieli, tak żebyście ex annalibus¹⁹⁵ pierwszego dla miłości swojej i pomnożenia fortun swych świat porzucającego i Majestat Królewski pod dyspozycją swoją wracającego pamiętali. Miłość mię Wierności Waszych przez wolne głosy na tym thronie posadziła, miłość moja ku Waszym Miłościom z mego mię ostatniego z obojej linijej dziedzica dobrowolnie zsadza. Monar-

188 Przemowa najjaśniejszego Jana Kazimierza, króla Polski.

189 Żrenice (tj. żrenicy).

190 Zamiast tronu trunę.

191 Pogrzebu.

192 Jako pozostały przy życiu.

193 Na łonie.

194 Pośród popiołów.

195 Z roczników (dziejów); dosł. z annalów tj. z zapisków historyków.

chowcie przede mną, synom braciej abdykując koronę oddawali. Ja miłej Ojczyźnie i Rzeczypospolitej, której ojcem i synem dla miłości jej oddawam wiernie. Stając się z wodza, gregarius¹⁹⁶, z Pana obediens¹⁹⁷, z Króla concivis¹⁹⁸, abym młodszemu i po Rzeczypospolitej wygodniejszemu ustąpił. W którego obieraniu aby Pan Bóg Wiernościom Waszym błogosławił in solitudinem ea¹⁹⁹ zabaw próżen Majestat jego święty błagać będę.

Dziękuję tedy Waszym Miłościom za wszystkie przeciw sobie charitates²⁰⁰, za usługi i odwagi, dziękuję za rady, za zaszczyt i dochody, a jeśli się komu ex rationibus status nie wygodziło albo fatorum²⁰¹, niech odpuszczi sam też wzajem odpuszczam, żegnam tedy każdego z Wierności Waszych i do serca przyciskam. Błogosławieństwo nadto ojcowskie Waszym Miłościom i każdemu z osobna impertior²⁰². A lubo odległością miejsca rozłączony, jednak sercem od wspólnej Matki Ojczyzny dzielić się nie będę.

W ktorej proch mój śmiertelny złożyć pragnę. Aż więcej słabość pamięci i żal serdeczny nie znosi ostatek, z tej karty którą do czytania podam miłości i szczyrości Wasze Wierności wyrozumiecie.

196 Prostym (żołnierzem).

197 Poddanym.

198 Współobywatel.

199 W samotności mej.

200 Wyrazy przywiązania.

201 Z racji stanu lub rządzenia losu.

202 Udzielam.

Proposita²⁰³ Jego Królewskiej Miłości.

Tak rozumie JKM Pan Miłościwy, że jako *ex publica fama*²⁰⁴ tak i z uczynionej jego *in frequentissimo Senat*²⁰⁵ propozycyjej już wszystkim *constat*²⁰⁶, że ma *destinatam*²⁰⁷ koronę tę na swoją głowę wolnemi Waszych Miłościów włożoną, w ręce i do wolnej dyspozycyji Rzeczypospolitej *resignare*²⁰⁸.

Przywodzi JKM do tego naprzód *cura salutis*²⁰⁹ dusze swojej uważając to, że *inter curas regnandi*²¹⁰ nie może temu *quod unum est necessarium vacare*²¹¹. I że przygotowanie na śmierć, którą JKM lata jego przypominają potrzebuje wolnego między świeckimi zabawami, (a) ostatnią godziną *interstitium*²¹². Czuje się przy tym cały, pracami częstych obozów i konsultacyji, i słabością zdrowia tak nadwątłym, że fatygi, których tak wielkiego państwa rząd potrzebuje znieść dalej nie mogąc, nie chce *abivdicando regnandi*²¹³ Rzeczypospolitej zawodzić i miłości szczerzej ku Wiernościom Waszym to między ludźmi *charissimum*²¹⁴ darując Rzeczypospolitej *in plenissimo iure*²¹⁵ zostawić umyślił obra-

203 Postanowienia, żądania, warunki.

204 Z publicznych pogłosek.

205 W bardzo licznym senacie.

206 Wiadomo.

207 Nabytą, przyznaną.

208 Zrzec się.

209 Troska o zbawienie.

210 Wśród trosk panowania.

211 Co jest jedynie konieczne poświęcić się.

212 Przerwy, tj. czasu wolnego od trosk.

213 Zrzekając się panowania.

214 Najdroższe.

215 W całkowitą moc prawną, tj. w pełni prawa.

nie sobie zdolnego takiemu ciężarowi Pana. Widzi na koniec JKM Rzeczypospolitą suppliciami²¹⁶ po niewolej jakiejś i spraktykowanej²¹⁷ elekcyjnej funditus²¹⁸ zamieszana, inakszym sposobem servata²¹⁹ być nie może tylko z jego dowodu miłości Ojczyzny. Skąd obaczy każdy że tej Rzeczypospolitej nie myślił wsadzać in iuria²²⁰ na kark Pana, który iż siebie legitimum zechce de more regnante²²¹, i one zaraz JKM ubezpieczy, że sama sobie obierać Pana pro iure et placitu suo²²² i wolności swoich ut videbitur²²³ przyczynić będzie mogła. Sama tedy najbarziej miłość ku tej Ojczyźnie podała to JKM consilium²²⁴, który na to osobliwie sejmowi życzył, aby wszystkim Waszym Miłościom in corpus²²⁵ Rzeczypospolitej zgromadzonym to deklarował, że durantibus comitiis²²⁶ Regno w ręce Waszym Miłości abdicare²²⁷ zechce. A jako sam JKM gotów będzie przy abdykacji diploma elekcyjnej swojej w ręce całej Rzeczypospolitej powrócić, tak na to osobliwie diploma abdicacionis ex forma²²⁸ jako Wasze Miłości najlepiej będziecie rozumieli, et dignitate²²⁹ JKM z konser-

²¹⁶ Udęka.

²¹⁷ Ułożonej uprzednio.

²¹⁸ Całkowicie; aż do głębi.

²¹⁹ Uspokojona, dosł. roz pogodzona.

²²⁰ Przeciw prawom, niezgodnie z prawami.

²²¹ Zgodnie z prawem i obyczajem rządzić.

²²² Według prawa i upodobania swego.

²²³ Jak się jej wyda, tj. według upodobania.

²²⁴ Myśl, radę, postanowienie.

²²⁵ Jako ciało, tj. jako całość.

²²⁶ W czasie trwania sejmowi koronnego.

²²⁷ Abdykować.

²²⁸ Dyplom abdykacyjny w postaci..., tj. zarówno pod względem formy jak i wagi treści, zawartości.

wacyją praw i wolności swoich koncyponowane ochotnie podpisać raczy.

Wzajemnie potrzebuje a Republica reversale diploma²³⁰, bo jako równą przysięgą i reciproca sponsione²³¹ JKM u Waszych Miłości i Wasze Miłości JKM obowiązani jesteście, tak dissolve siłą to vinculum²³² z obu stron należy. W tymże rewersalnym diploma abyście Wasze Miłości prowizyją, którą sobie ex bonis oeconomicis ad cetera tempora²³³ JKM odłożył wyrazili, i że in pactis conventis²³⁴ Panu przyszłemu podane będzie asskurowali i praecavere²³⁵ raczyli.

Na prowizyją zaś swoją specificie²³⁶ oddziela Malbork, cło ruskie i półtora kroć sto tysięcy corocznej pensyi z żup wielickich bona moneta²³⁷, a w W. Ks. Litewskim Grodno i cło tameczne.

Nakoniec, aby w tymże reversale ratum et firmum²³⁸ było o co obtestatur²³⁹ Wasze Miłości, że Wasze Miłości prawdziwego katolika za Pana sobie na miejsce JKM obierzecie, boby obciążone miał surowie sumnienie swoje, gdyby strzeż Boże heretyka albo schismatyka albo non sincerum catholicum²⁴⁰ widział po sobie na thronie królewskim successora.

²²⁹ I dostojęństwu.

²³⁰ Od Rzeczypospolitej rewersalny (odwrotny) dyplom.

²³¹ Wzajemnym uroczystym zobowiązaniem, przyrzeczeniem.

²³² Rozwiązać (moc) tego związku.

²³³ Z dóbr ekonomicznych do... czasów.

²³⁴ W paktach konwentach.

²³⁵ Zastrzec.

²³⁶ W szczególności.

²³⁷ W dobrym pieniądzu.

²³⁸ Zagwarantowane i umocnione.

²³⁹ Nalegają.

Żądać i tego raczy JKM aby Rzeczypospolita pamiętając na zasługi świętej pamięci JKM Władysława, także Królewica JM Karola i samego JKM długi prywatne domu królewskiego prywatnym kredytorom wypłaciła.

O ekonomiczne też intraty wszystkie usque ad diem electionis²⁴¹ nowego Pana aby w ręku JKM zostając i na pożytek JKM obracać się mogły.

To wszystko doskonale postawiwszy dopiero na ten czas co teraz in futuro proponitur²⁴², abdykacją albo rezygnacją Królestwa Polskiego i W. Ks. Litewskiego effective²⁴³, takim sposobem, jakim Wasze Miłości sobie będziecie życzyli JKM uczyni. Pójdzie w tym za zdaniem Waszych Miłości pewien będąc, że JKM to tylko radzić będziecie, co by było za pełnym honorem i reputacją jego a z doskonałym bezpieczeństwem Waszych Miłości.

5 novembris.

Konwokacja w Warszawie, marszałkiem jm. pan Chrapowicki podkomorzy smoleński, zaczęła się. Siedząc tota nocte²⁴⁴ w senacie summo diluculo²⁴⁵ skończyła się 6 decembris²⁴⁶.

Z jm. panem hetmanem wielkim W. Ks. Litewskiego [Michałem Pacem] byłem.

²⁴⁰ Nieszczerego katolika, nie rzeczywistego, faktycznego.

²⁴¹ A do dnia elekcji.

²⁴² Na przyszłość proponuje się.

²⁴³ Skutecznie, faktycznie.

²⁴⁴ Przez całą noc.

²⁴⁵ Bardzo wczesnym rankiem.

²⁴⁶ Sejm koronacyjny obradował od 5 XI do 6 XII 1668 r., zgodnie z przekazem autora.

Anno 1669

2 maii.

Elekcyja najjaśniejszego króla Michała za marszałkostwa jm. pana Potockiego podstolego koronnego zaczęła się, byłem w okopie, die 3 (mairi) święto, 4 (mairi) w okopie, 5 święto, 6 i 7 w okopie, 8 święto. Die 9 (mairi) jm. pana Potockiego podstolego koronnego marszałkiem koła naszego rycerskiego obraliśmy. 10 (mairi) ratione²⁴⁷ przysięgi i jm. pan Gałęcki poseł kaliski o pieniądze brane, na wojsko dawane, occupavit²⁴⁸. 11 (mairi) eadem materia²⁴⁹, 12 święto, 13 święto, 14 pacata haec materia²⁵⁰, 15 ad iuramentum²⁵¹ z województw i powiatów obrano panów deputatów, 16 ich m. panowie deputaci iurabant²⁵² 17 my posłowie iuramentum exolvebamus²⁵³, 18 na sędziów do Kaptura contradictio²⁵⁴, 19 święto, 20 toż agitatum²⁵⁵, 21 obrano do Kaptura tak z senatu jako ex equestri ordine²⁵⁶, 22 Senatus consilia²⁵⁷ zaczęły się, 23 dekret na jm. pana Lubomirskiego marszałka koronnego ferowany kasować zaczęto, 24 skasowano, 25 deputatów do egzorbitancyi obrano, 26 różne materiae tractabantur²⁵⁸, 27 jm. pan

247 Z powodu.

248 Zajął (czas).

249 Ta sama sprawa.

250 Uspokojona ta sprawa (o pieniądze na wojsko).

251 Do przysięgi.

252 Złożyli przysięgi.

253 Przysięgę składaliśmy.

254 Sprzeciw, spór.

255 (Toż) działo się, to samo było przedmiotem przetargów.

256 Ze stanu rycerskiego.

257 Obrady senatu.

SERENISS. CAROLVS DEI GRATIA
Lotharingia etc. Dux.

8. Karol Lotaryński,
w: *Irenico-Polemographia sive Theatri Europaei...*,
Frankfurt am Main 1663

Pękoślowski poseł sandomierski różne listy księcia Neyburskiego [Filipa Wilhelma] promovebat²⁵⁹. Eadem materia²⁶⁰, 29 święto, 30 święto, 3 I różne materiae tractabantur²⁶¹.

1 junii.

Suplika czytana była od szlachty. Ich m. panowie posłowie czynili za nimi instancją. Ratione²⁶² księcia Neyburskiego materia zniesiona była. 2 toż agitatum²⁶³, 3 święto, 4 de praesidio²⁶⁴ Kamieńca Podolskiego, 5, 6, 7 też materia, 8 święto, 9 variae materiae proponebantur²⁶⁵, 10 święto. Poseł kurlandski [Christian Henryk Putkamer] miał audiencyję i tatarski [De-desz aga?] o kozuchy upominając się.

11 (junii).

Poseł brandenburski [Johann von Hoverbeck] miał audiencyją, kalwakałą z miasta do okupu i z okupu prowadziliśmy.

12 (junii).

Poseł Neyburski [Johann Christian Boyneburg] miał audiencyją i jego kalwakałą prowadziliśmy.

258 (Różne) sprawy były omawiane.

259 Przedkładał.

260 Ta sama sprawa.

261 (Różne) sprawy były omawiane.

262 Z powodu.

263 To samo było przedmiotem obrad.

264 O załodze.

265 Różne sprawy wnoszono.

13 (junii).

Posel książęcia Lotoreńskiego [Karola V] Gaspar hr. de Chavagnac miał audiencyją optando Regnum Poloniae²⁶⁶ i jego kalwakatą prowadziliśmy.

Punkta książęcia Latoryńskiego które podawał:

Miał przed koronacją dać Rzeczypospolitej 5 milionów, za Rzeczypospolitą głowę swą położyć, piechoty swym kosztem na potrzebę Rzeczypospolitej dawać, szkołę rycerską na 100 Polaków w Latorynej erigować, most na Wiśle swym kosztem zbudować, księstwo Latoryńskie Rzeczypospolitej per commutationem²⁶⁷ z cesarzem jm. zapisać, po polsku chodzić, Polaków na dworze swym wszystko chować.

14 (junii).

Pospolite ruszenia przyszły, stanęły circum circa²⁶⁸ okopu, gdzie wielka konfuzyja była, bo już nie chcieli z okopu ich m. panów senatorów i nas posłów puścić jeno żeby omnino²⁶⁹ dzisiaj (j) obierali Króla JM. dając do okopu z różnej strzelby fortiter²⁷⁰ ognia. Byli tacy ich m. panowie senatorowie że pod krzesła se abscondebant²⁷¹.

15 (junii).

Ex timore²⁷² nic nie zrobili, 16 ratione egzorbitancyj²⁷³, 17 eadem materia, 18 święto, eadem die depu-

²⁶⁶ Ubiegając się o Królestwo Polskie.

²⁶⁷ Przez zamianę.

²⁶⁸ Wokół, wszędzie, dookoła.

²⁶⁹ W ogóle, zgoła.

²⁷⁰ Mocno, potężnie.

²⁷¹ Chowali się.

²⁷² Ze strachu.

²⁷³ Sesja dotycząca ww. wykroczenia.

tatów ad praesidia²⁷⁴ posłano i egzorbitancyje niektóre uspokojono, 19 województwami w okopie omnes iurabamus²⁷⁵ aby Króla JM bez żadnej prywaty obierać et nemine contradicente²⁷⁶.

19 *junii*.

Jaśnie oświeconego książećcia jm. Michała Korybuta Wiszniowieckiego za króla obraliśmy utinam quam felicissimum²⁷⁷. Województwa i powiaty ognia dawały melius quam prius²⁷⁸ dookoła, bito z dział fortiter tota nocte²⁷⁹.

20 *junii*.

In festo Corporis Christi Michał Król JM cum processione ambulabat²⁸⁰, tegoż dnia jechał do województw i powiatów w pole dziękując pro exhibitio affectu²⁸¹, tamże w polu rozchodząc się pospolite ruszenie fortissime²⁸² ognia dawały.

24 (*junii?*).

Jaśnie wielmożny jm. pan ^J-Pac^J wojewoda wileński, hetman wielki W. Ks. Litewskiego upodobał rumaka u mnie, którego miałem od Króla JM Jana Kazimierza, darowałem jego miłości [Michałowi Pacowi] in insta-

²⁷⁴ Ta sama sprawa... tegoż dnia deputatów na pomoc, tu: do załóg, do posterunków.

²⁷⁵ Wszyscy przysięgaliśmy.

²⁷⁶ Jednomyslnie (bez sprzeciwu).

²⁷⁷ Oby jak najszczęśliwiej.

²⁷⁸ Lepiej niż poprzednio.

²⁷⁹ Potężnie całą noc.

²⁸⁰ W święto Bożego Ciała... z procesją szedł.

²⁸¹ Za okazaną życzliwość.

²⁸² Bardzo silnie.

nti²⁸³ oddarował mi się tureckim rumakiem. Wziąłem za niego tamże w Warszawie półtora tysiąca złotych.

26 (juli).

Postrzelono mię w pól na wylot przez pacierze²⁸⁴, kula wyszedłszy w kaftanie została.

19 novembris.

Koronacja Najjaśniejszego Króla Michała w Krakowie²⁸⁵.

†† Nadpisane.

Anno 1670

^{k-}15 februarii.^{-k}

Najjaśniejszy Król JM Michał szlub w Częstochowie brał²⁸⁶.

15 februarii.

Szlub wziąłem z jej m. panną Konstancyją Wolską w Świacku w majątności jm. pana Sopočka w powiecie grodzieńskim u jej m. paniej matki jego miłości pana Wolskiego, która była za jego mością panem Stanisławem Sopočką.

15 februarii.

Jm. ksiądz Woyniłowicz provincialis Ordinis Praedicatorum Litvaniae cum assistentibus sex patribus²⁸⁷

²⁸³ Natychmiast.

²⁸⁴ Tj. przez krzyże.

²⁸⁵ Pomyłka autora. Koronacja odbyła się 29 XI 1669 r.

²⁸⁶ Ślub odbył się nie 15 II 1670 r. w zapusty, jak był pierwotnie naznaczony, lecz z opóźnieniem 27 II.

²⁸⁷ Prowincjał Litewski Zakonu Kaznodziejskiego (dominikanów) w asystencji sześciu ojców.

i z jm. księdzem rodzonym moim przeorem grodzieńskim [Polidorem Skorobohatym] adfuit huic actui²⁸⁸ i szlub dawał.

2 maii.

Wesele w Poberzjach w Księstwie Żmujdzkim u jm. pana Wolskiego podczaszego połockiego.

5 augusti.

Kruszyłem kopiją w Wilnie w kościele świętego Stanisława w zamku po wielmożnym jm. panu, panu podstolim W. Ks. Litewskiego [Janie Samuelu Pacu] z woli jm. pana Paca kanclerza W. Ks. Litewskiego.

Kruszyłem kopiją po wielmożnym jm. panu [Dominiku] Pacu chorążycu W. Ks. Litewskiego z woli jm. pana kanclerza wielkiego W. Ks. Litewskiego²⁸⁹.

Kruszyłem kopiją po wielmożnym jm. panu Zienowiczu marszałku oszmiańskim z woli jm. pana Paca kanclerza wielkiego W. Ks. Litewskiego²⁹⁰.

15 augusti.

Kruszyłem kopiją w Grodnie w kościele ojców dominikanów po jm. panu Masalskim podkomorzym grodzieńskim²⁹¹.

²⁸⁸ Podjął się tego aktu, był obecny, brał udział w tym akcie.

²⁸⁹ Dominik Kazimierz Pac, chorążyc w. lit., dworzanin pokojowy króla i starosta lubonicki zmarły 1665/1666 r., lub Dominik Pac, syn Konstantego Władysława Paca, student Akademii Wileńskiej w 1662 r.

²⁹⁰ Jan Władysław Despot-Zenowicz (1615 – ok. 2 II 1669). W uroczystości kruszenia kopii w kościele św. Stanisława brał także udział inny pamiętnikarz Poczobut, wg niego odbyła się ona 4 VIII, a nie 5 VIII.

²⁹¹ Pomyłka autora, gdyż Stanisław Masalski podkomorzy grodzieński zmarł dopiero 7 XI 1670 r. Jeśli data dzienna jest po-

k-k Data dopisana innym pismem na marginesie.

Anno 1671

10 septembris.

W dzień świętego Mikołaja z Tolentyń w wtorek w południe w Strzelcu²⁹² urodziła żona syna, dałem mu nomen Theodorus Nicolaus²⁹³.

15 octobris.

Wojsko zwinęło się pod Dubenką²⁹⁴.

17 octobris.

Jm. pan Fabian Politalski szwagier mój vitae suae imposuit coronidem²⁹⁵.

Anno 1672

26 januarii.

Kruszyłem kopią w Grodnie w kościele ojców dominikanów po jm. panu Fabianie Politalskim szwagrze moim.

5 augusti.

Kamieniec Podolski Turcy wzięli²⁹⁶.

prawna to kruszenie kopii mogło odbyć się 15 VIII 1671 r.

²⁹² Strzelce, między Żłudkiem i Kamionką a Ilhokami i Grodnem, zob. Diar. Chrap., s. 308, lub omyłkowo podany znak zodiaku Strzelec.

²⁹³ Imię Teodora Mikołaja.

²⁹⁴ Dubienka nad Bugiem na Wołyniu, dawniej Dubno Nowe. O zwinęciu tam wojska litewskiego zob. przekaz w Diar. Chrap., s. 263 pod 29 X 1671 r.

²⁹⁵ Życie swoje zakończył: tj. dosł. postawił ostatni znak życia.

²⁹⁶ Omyłka autora Kamieniec kapitulował 27 VIII 1672 r.

27 septembris.

Posłem byłem od powiatu grodzieńskiego do jaśnie wielmożnego jm. pana Paca wojewody wileńskiego hetmana wielkiego W. Ks. Litewskiego. Eo tempore²⁹⁷ zaciągnął mię pod tąż chorągiew usarską w poruczeństwo jm. pana Bonifacego Paca, ciwuna trockiego pod którą do zwinienia wojska ostawałem.

Anno 1673

20 septembris.

Ruszyło się wojsko z obozu spod Włodawy pod Chocim.

21 octobris.

Urodziła syna żona pod planetą Rybami, dano imię Kazimierz, natenczas w obozie byłem.

23 octobris.

Wojsko szło przez Potok miasto²⁹⁸ w którym natenczas był Legatus Turcicus²⁹⁹.

24 octobris.

Wojsko szło wpływ przez Dniestr rzekę.

9 novembris.

Wojsko stanęło pod Chocimem koronne i litewskie, eo die harcownik strzelając się nie z dział, z okopu Turcy

²⁹⁷ W tym czasie.

²⁹⁸ Potok, miasto w okolicy Buczacza.

²⁹⁹ Poseł turecki. Był nim Hussein-aga, który wiózł dla króla Michała buławę i kaftan, Jan Sobieski do ks. Andrzeja Olszowskiego, 21 X 1673 r. spod Łuki, *Ojczyście spominki do panowania Jana Kazimierza i Michała Korybuta oraz listy Jana Sobieskiego zebrane przez Ambrożego Grabowskiego*, t. II, Kraków 1845, s. 353.

z dział fortiter bili. Ustąpiły wojska nasze o czwierć mile na noc stanęły, bez wozów i ognia wojsko litewskie nocowało.

10 novembris.

Wojska rano ruszyły się pod okop turecki integra die et nocte³⁰⁰ staliśmy w szyku. Hospodar wołoski [Stefan Petryczejko] z wojskiem swym z swego okopu przedał się do nas.

11 novembris.

W sobotę rano w dzień świętego Marcina skoczyły wojska do okopu tureckiego favente nomine³⁰¹ szturmem dostawszy terribilem hostem wycięliśmy których numerabatur³⁰² 3 500 tysięcy. Usein Basza cum reliquis wojska mostem przez Dniestr pod zamkiem chocimskim do Kamieńca Podolskiego uszedł.

11 novembris.

Najjaśniejszy Michał król eadem die³⁰³ kiedy szturmem w okopie Turków dostaliśmy pod Chocimem ultimum vale oddał mundo sublunari³⁰⁴ we Lwowie.

18 novembris.

Chocimski zamek zdał się, pod którym stojąc z wojskiem od koni odpadliśmy propter inopiam³⁰⁵ wizaru i dębiny dla wielkości śniegu, bośmy nie mieli czym karmić.

³⁰⁰ Cały dzień i noc.

³⁰¹ Przy sprzyjającym świętym (Marcinie).

³⁰² Straszliwego wroga... których liczono.

³⁰³ Tegoż dnia.

³⁰⁴ Ostatnie pożegnanie... światu doczesnemu (10 XI 1683).

³⁰⁵ Z powodu braku.

20 novembris.

Jaśnie wielmożny jm. pan [Michał Pac] wojewoda wileński, hetman wielki W. Ks. Litewskiego z częścią wojska in Lituaniam reversus³⁰⁶, ksiączę jm. Radziwiłł podkanclerzy i hetman polny W. Ks. Litewskiego cum alia parte wojska in Valachiam³⁰⁷, mało co tam zabawiwszy stamtąd cito musieli reverti in Lituaniam³⁰⁸, bo ich orda Wołoszą wypędziła via fugerunt³⁰⁹.

Anno 1674

10 septembris.

Elekcja Króla JM Jana Trzeciego w Warszawie, praesens fui³¹⁰ z jm. panem [Michałem Pacem] wojewodą wileńskim, hetmanem wielkim W. Ks. Litewskiego. Jm. pan Sapieha podskarbi nadworny W. Ks. Litewskiego koła poselskiego był marszałkiem podczas elekcji³¹¹.

4 octobris.

Wojsko ruszyło się spod Włodawy do Króla JM, pod Usiatynem o mil kilka od Kamieńca Podolskiego złączyliśmy się z Królem JM³¹².

18 octobris.

Król JM ruszył się pod Bar, stanął z wojskami.

³⁰⁶ Powrócił do Litwy.

³⁰⁷ Z inną częścią wojska do Wołoch (to jest Mołdawii).

³⁰⁸ Szybko (musieli) powrócić do Litwy.

³⁰⁹ Drogą uciekli.

³¹⁰ Byłem obecny.

³¹¹ Elekcja Jana III odbyła się w poniedziałek 21 V 1674 r.

³¹² Połączenie wojska litewskiego.

12 novembris.

Bej Jelczy był na Barze z Lipkami, zdał się³¹³, odeślano onych do ekonomiej kobryńskiej ad ulteriozem voluntatem³¹⁴ JKM i Rzeczypospolitej. Król JM z wojskami ruszył w Ukrainę pod Kalnik.

15 novembris.

Wojsku litewskiemu czwierć ekspirowała³¹⁵ i od koni odpadło, nie chciało iść z Królem JM. Jm. pan wojewoda wileński, hetman wielki W. Ks. Litewskiego [Michał Pac] cum alia parte³¹⁶ powrócił na Polesie spod Brahiłowa. Książę jm. podkanclerzy i hetman polny W. Ks. Litewskiego [Michał Kazimierz Radziwiłł] secutus³¹⁷ Króla JM pod Kalnik z drugą częścią wojska.

Anno 1675

Choraągiew usarska jm. pana hetmana wielkiego kon-systencyją miała w starostwie drażołowickim. Deputatem byłem od choraągwi.

17 julii.

Kochana małżonka moja [Konstancja] z tym światem rozstawszy Panu Bogu ducha oddała. Eadem die vix non eadem hora³¹⁸ syn Kazimierz o czterdziści mil

³¹³ Jan III Sobieski zdobył zamek Bar 18 XI, bejem barskim był wówczas Murawski-Hussejn bej, dowódca Lipków, por. M. Jemiołowski, *Pamiętnik*, Lwów 1850, s. 240. K. Górski, *Historia jazdy polskiej*, Kraków 1894, s. 107. T. Korzon, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, wyd. 2, Kraków 1923, t. II, s. 458.

³¹⁴ Do ostatecznej decyzji.

³¹⁵ Kończył się kwartalny termin służby.

³¹⁶ Z drugą częścią (wojska).

³¹⁷ Towarzyszył.

³¹⁸ Tegoż dnia, prawie o tej samej godzinie.

w Księstwie Zmujdzkim u jej m. paniej babki swojej jej m. paniej [Heleny] Wolskiej podczaszynej połockiej mortuus³¹⁹. Ciało leży w kościele w Poszuszwiu na Zmujdzi pod Grynkiszkami.

24 augusti.

Wojsko się ruszyło do Króla JM pod Lwów do obozu mało co tam zabawiwszy pod Lwowem³²⁰.

23 septembris.

Król JM ruszył się z wojskami adversus Turcas³²¹ Imbrain Baszy insequendo onego toto tempore authumni³²². Król JM stanął pod Czarnokozińcami, podjazdy chodziły pod Kamieniec Podolski. Imbraim Basza fortet nie mało funditus³²³ zrujnowawszy et plurimis hominum captis³²⁴ poszedł sine ullo timore³²⁵ za Dniestr gdyż parvus numerus był militiae³²⁶ z Królem JM. Tej kampaniję nic dobrego nie urobili, tylko konie potracili. Stanęła chorągiew nasza konsistencją w Włodawie.

³¹⁹ Zmarł.

³²⁰ Tego dnia (24 VIII) została stoczona zwycięska dla Polaków bitwa z Tatarami pod Lwowem pod wsią Lesienicami, w której wzięła udział wymieniona w tym przekazie jazda litewska Michała Kazimierza Radziwiłła hetmana polnego lit.

³²¹ Przeciwko Turkom.

³²² Postępując za nim przez całą jesień.

³²³ Gruntownie, do fundamentów.

³²⁴ Schwytawszy wielu ludzi.

³²⁵ Bez żadnego lęku (nie ścigany).

³²⁶ Mała liczba wojska.

19 novembris.

Pogrzeb kochanej małżonki mojej insimul³²⁷ i Kazimierza syna w kościele rożanostockim odprawował się. Requiescant in pace³²⁸.

Anno 1676

30 januarii.

Najjaśniejszego, świętej pamięci Jana Kazimierza króla, który regnavit³²⁹ lat dwadzieście i najjaśniejszego Michała króla, który za panowania swego umarł piątego roku, których wspólny funus absolutebatur³³⁰ w Krakowie.

1 februarii.

Najjaśniejszy Jan Trzeci król z zamku piechotą na Skałkę do kościoła chodził w którym świętego Stanisława biskupa krakowskiego rozsiekano.

2 februarii.

Najjaśniejszego Jana Trzeciego Króla i Królowej Jej M. coronatio w Krakowie była.

3 februarii.

Sejm coronationis zaczął się, skończył się w sobotę wielkanocną [4 IV] postero iam die valedicendo Króla JM i congratulando felicem sejmum conclusionem³³¹ poszliśmy do kościoła ad providendam dominicam Paschaem³³².

³²⁷ Jednocześnie.

³²⁸ Niech spoczywają w pokoju.

³²⁹ Panował.

³³⁰ Pogrzeb odbywał się.

³³¹ Następnego już dnia, żegnając Króla JM i winszując szczęśliwego sejmum zakończenia.

³³² Dla świętowania Niedzieli Paschalnej.

Wojsko ruszyło się z stanowisk do obozu pod Lwów, tam obozem vix aliquid³³³ zabawiwszy, Król JM z wojskiem koronnym i W. Ks. Litewskiego pod Żurawno contra Turcam³³⁴ Szeyten Baszy, który nie mało naszych zabrawszy fortęc obległ Stanisławów³³⁵, wyprawivszy hana krymskiego [Selima Gireja] cum tota potentia³³⁶ Ordy przydawszy janczarów pod Wojniłów. Deus fa-vebat³³⁷ Królowi JM ze Ordę z pola spędziwszy dał odsiecz³³⁸.

25 septembris.

Król JM z wojskami do piechoty i wozów pod Żurawno reversus³³⁹ okopał się³⁴⁰.

26 septembris.

Ordy wszystkie, których numerabatur³⁴¹ dwakroć sto tysięcy stanęły pod Żurawnem.

³³³ Zaledwie nieco.

³³⁴ Przeciw Turkom.

³³⁵ Jan III wyruszył 19 IX 1676 r. ze Lwowa, aby uwolnić z oblężenia Stanisławów i odebrać ordzie jasyr, a stamtąd 23 IX dotarł do Żurawna.

³³⁶ Z całą potęgą.

³³⁷ Bóg sprzyjał.

³³⁸ Na wiadomość, że Turcy szturmują do Wojniłowa zameczku, „gdzie się sami zaparli chłopci”, wyruszył król na odsiecz, a wysłany w przedniej straży Hieronim Lubomirski uwolnił Wojniłów, a następnie 24 IX, w pobliżu niego król rozbił oddziały turecko-tatarskie.

³³⁹ Powrócił (wieczorem 24 IX).

³⁴⁰ Wały kopano jeszcze nocą z piątku na sobotę (z 16 na 27 IX) pod kierunkiem inżyniera Corazziego.

³⁴¹ Liczono. Wg Jemiółowskiego (*Pamiętnik*, s. 257) ordy było 50 000 i jest to liczba znacznie bliższa rzeczywistości, być może nawet przesadzona.

27 septembris.

Szeyten Basza porzuciwszy armatę i janczarów w drodze stanął z wojskiem pod Zurawnem i tak Króla JM oblężono. Miały wojsko nasze aliquam securitatem w okopie antequam³⁴² armata i janczarowie nie nadciągnęli. In festo sancti Michaelis³⁴³ Pan Najwyższy notabiliter nam benedixit³⁴⁴ żeśmy Turków nie mało znieśli, vix de campo onych non expulimus³⁴⁵, a gdy janczarowie z armatą przyszli trudno nam już było na harc z okopu wypadać i tak w tym oblężeniu aliquot hebdomades³⁴⁶ zostając wojsko od koni odpaść musiało. Komisarze nasi od Króla JM designati³⁴⁷ w obozie tureckim de pace tractabant³⁴⁸. A za tym oblężeniem ustąpiliśmy Ukrainy i Podola po Styrzec rzekę. Stultitiam suam³⁴⁹ Szeyten Basza ukazał, że Króla JM. mając w oblężeniu z wojskami wypuścił. Szeyten Basza po traktatach z wojskiem tureckim i z Ordami odstąpił spod Zórawna³⁵⁰. In crastinum³⁵¹ Król JM z wojskami z okopu wyszedłszy za milę pod Zórawenką stanął, gdzie z Królem JM i z wojskiem koronnym rozłączyliśmy się feliciter³⁵².

Chwała Panu Bogu, że z tego złego targu salvi rediimus³⁵³. Wojsko nasze do Litwy na stanowiska powróciło.

³⁴² Jakieś bezpieczeństwo... zanim.

³⁴³ W dzień świętego Michała (29 IX).

³⁴⁴ Osobliwie... pobłogosławił.

³⁴⁵ Omal z obozu nie wypędziliśmy.

³⁴⁶ Kilka tygodni (od 27 IX do 19 X).

³⁴⁷ Wyznaczeni.

³⁴⁸ O pokój prowadzili rozmowy.

³⁴⁹ Głupotę swoją.

³⁵⁰ 19 IX 1676 r.

³⁵¹ Nazajutrz (20 IX 1676 r.).

³⁵² Szczęśliwie.

³⁵³ Ocaleni powracamy.

Anno 1677

15 martii.

Małżonki mojej nieboszczki ciało z Rożanego Stoku przeprowadzono do Grodna Patrum Praedicatorum³⁵⁴ kościoła do sklepu jm. pana [Fabiana] Politalskiego, szwagra mego.

Komisycja wojskowa w Wilnie nie doszła.

Anno 1678

2 februarii.

Jm. pan Jan Politalski, siostrzeniec mój w Krynkach w powiecie grodzieńskim ex hac vita migravit³⁵⁵.

13 februarii.

Ożeniłem się z jej m. panią Górską, Barbarą Alexandrą Głoskowską. Jm. ksiądz Raphael Politalski, siostrzeniec mój, przeor grodzieński eo tempore³⁵⁶ szlub dawał absque banis³⁵⁷ w kościele chodorowskim. Nuptiae w majątności Krzywej absolvebatur³⁵⁸.

15 januarii.

Choraągiew się ruszyła z Szadowa do starostwa gulbińskiego w powiecie upitskim na stanowisko.

5 octobris.

Choraągiew się ruszyła komunikiem z stanowiska przećwiko Szwedom którzy szli do Prus.

354 Ojców Kaznodziei (dominikanów).

355 Z tego życia odszedł.

356 W tym czasie, wówczas.

357 Bez zapowiedzi.

358 Wesele odbyło się.

6 decembris.

Z wojskiem pod Tylżą stanęliśmy. Hetman Horn szwedzki przepawiwszy przez Niemen szedł dalej w Prusy ku Królewcowi.

12 decembris.

Wojsko nasze powróciło na stanowisko swoje.

13 decembris.

Jachałem na sejm do Grodna z jm. panem wojewodą wileńskim, hetmanem wielkim W. Ks. Litewskiego [Michałem Pacem].

19 decembris.

Sejm w Grodnie, marszałkiem izby poselskiej obrał jm. pan Sapięha koniuszy W. Ks. Litewskiego³⁵⁹.

Anno 1679

2 januarii.

Jasnie wielmożny jm. pan wojewoda wileński, hetman wielki W. Ks. Litewskiego [Michał Pac] cum magna assistentia³⁶⁰ do Grodna wjeżdżał, toto tempore comitiorum³⁶¹ byłem na rezydencji przy jego miłości.

21 martii.

Jm. pan [Hieronim] Wolski podczaszy połocki z jej m. panią Heleną Tryznianką małżonką violento modo³⁶² majątność moją zajechał nazwaną Dekszagoła w powiecie upitskim i zabrał mi plus quam³⁶³ 15 tysięcy.

³⁵⁹ Sejm grodzieński 14 XII 1678 – 6 IV 1679 r.

³⁶⁰ Z wielkim orszakiem.

³⁶¹ Przez cały sejm.

³⁶² W gwałtowny sposób.

Sejm skończył się, feria tertia Paschalis³⁶⁴, równo ze dniem.

10 aprilis.

Chorągiew ruszyła się z Gulbina do Pozwola na stanowisko. Komisyja w Grodnie wojskowa nie doszła.

Anno 1680

10 januarii.

Chorągiew ruszyła się z Pozwola na stanowiska do Onikszta.

13 aprilis.

Jm. pan Maciej Politalski siestrzeniec mój w Borysowie na Rusi z tego świata (z)szedł.

27 maii.

Komisyja w Grodnie do płacenia wojsku nie doszła.

3 junii.

Komisyja w Grodnie nie doszła.

Anno 1681

Theodora syna w Grodnie do szkół oddałem.

12 januarii.

Komisyja w Grodnie limitowana ad diem³⁶⁵ 5 junii.

14 januarii.

Sejm w Warszawie się zaczął, który trwał przez niedziel dziesięć, potem jm. pan Przyjemski poseł poznański zerwał³⁶⁶.

³⁶³ Więcej niż.

³⁶⁴ We wtorek wielkanocny (4 IV).

³⁶⁵ Do dnia.

³⁶⁶ Sejm warszawski 14 I – 23 V 1681 r.

3 februarii.

Wprowadzałem jm. pana wojewodę wileńskiego, hetmana wielkiego W. Ks. Litewskiego na ten zerwany sejm z Pragi do Warszawy.

28 februarii.

Moskiewskich posłów, wszystkie kalwakaty ich m. panów hetmanów koronnych i litewskich i ich m. panów senatorów do Warszawy wprowadzały.

1 martii.

Dekret i wieczną banicyją w Assesoryji otrzymałem na jm. pana [Hieronima] Wolskiego i małżonkę jm. [Helenę].

10 junii.

Króla JM. po zerwanym sejmie iterum Varsaviam veniens³⁶⁷, witałem, w Wilanowie u Króla JM. cały tydzień dla spraw moich mieszkałem.

5 julii.

Kommissyja wojskowa w Grodnie nie doszła, odłożono ad diem 22 septembris³⁶⁸.

10 augusti.

Jm. pana skarbnego W. Ks. Lit., rodzonego mego, jm. pan Stanisław syn, vitam conclusit³⁶⁹ u jm. księdza Domskiego, biskupa łuckiego, nominata plockiego.

22 septembris.

Kommissyja w Grodnie limitowana ad 25 juni 1682³⁷⁰.

³⁶⁷ Ponownie do Warszawy przybywszy.

³⁶⁸ Do dnia 23 IX.

³⁶⁹ Zakończył życie.

³⁷⁰ Do 25 VI 1682 r.

Anno 1682

4 aprilis.

Jaśnie wielmożny jm. pan [Michał] Pac, wojewoda wileński, hetman wielki W. Ks. Lit. decessit cum magno luctu omnium ex insperata morte³⁷¹ w drodze na Wacę pod Wilnem.

16 junii.

Jm. ksiądz Dombiski, biskup płocki pogrzeb sprawował po zesłym synowcu moim, synie jm. pana skarbnego W. Ks. Lit. [Stanisławie Janie] kosztem wielkim. Lokowano ciało w kościele ojców dominikanów w Warszawie dla którego zrobiono sklep w tyle ambony.

22 junii.

Jej m. pani Krystyna Zophia Skorobohacianka Politałska rodzona moja z tym się światem rozstawszy Panu Bogu ducha oddała w majątności swej Skorobowszczyźnie w lidzkim powiecie.

25 [luka].

Kommissyja wojskowa w Grodnie tractabatur przez kilka dni, odłożona ad diem 15 octobris³⁷².

Anno 1683

20 januarii.

Sejm się zaczął w Warszawie.

17 aprilis.

Skończył się feliciter to jest w sobotę wielkanocną per totam noctem³⁷³ siedzący aż do jutrzni.

³⁷¹ Zszedł z wielkim żalem wszystkich nagłą śmiercią.

³⁷² Odbywała się... do dnia 15 X.

20 aprilis.

U Króla JM byłem w Wilianowie. Eo tempore³⁷⁴ przyrzekłem Królowi JM zostawać pod tąż chorągwią.

24 aprilis.

Chorągiew usarską Król JM wziął na siebie post decessum³⁷⁵ jaśnie wielmożnego jm. pana Paca wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego W. Ks. Lit., pod którą incessanter³⁷⁶ służyłem lat ośmnaście.

17 julii.

Cesarz turecki obległ Wiedeń³⁷⁷.

14 augusti.

Wyjechałem z domu do chorągwie, na noc do Różanego Stoku die 15 nocowałem pod Rożanym Stokiem u jm. pana Symona Politalskiego, siostrzeńca mego, die 16 wyjechałem.

28 (augusti).

Stanąłem w chorągwie.

9 septembris.

Chorągiew się ruszyła z Onikszta.

12 septembris.

Król JM dał Wiedniowi odsiecz i Turków zniósł.

20 septembris.

Chorągiew pod Kownem przeprowała się przez Niemen.

³⁷³ Przez całą noc.

³⁷⁴ Wówczas.

³⁷⁵ Po zgonie.

³⁷⁶ Nieustannie.

³⁷⁷ Pomyłka autora Kara Mustafa obległ Wiedeń już 14 VII 1683 r.

22 (*septembris*).

Od chorągwie odjechałem do domu.

25 (*septembris*).

Stałem w domu w Zwirzanach.

2 *octobris*.

Stałem w domu w Krzywej, eadem die³⁷⁸ i chorągiew stanęła na noc w Suchej Woli.

die 3 (*octobris*).

Miałem u siebie jm. pana Białożora, chorążego W. Ks. Lit., porucznika chorągwie naszej z towarzystwem.

7 (*octobris*).

Wyjechałem za chorągwią z domu.

9 (*octobris*).

Dogoniłem chorągiew pod Surazem³⁷⁹.

³⁷⁸ Tegoż dnia.

³⁷⁹ Pobyt chorągwi królewskiej na Podlasiu potwierdza starosta zabłudowski Tobiasz Pękalski, donosząc w liście pisanym 9 XI 1683 r. z Zabłudowa do konsyliarzy księżny Ludwiki Karoliny Radziwiłłówny. AGAD AR dział V, teka 263, nr 11560, że deputaci tej chorągwi 8 X dotarli do dóbr radziwiłłowskich Sobolewa i Zabłudowa „Pan Bóg wie co by byli i z Sobolewem i z Zabłudowiem uczynili, atoli z Łaski Bożej, a prośbą moją uskromili się byli w zapędzie swoim, jednak extarquerunt (wyciągnęli — T. W.) złotych pięćset gotowemi, które zapżyczywszy się i zastawiwszy się musiałem jako najprędzej odliczyć”. Dodaje następnie tenże Pękalski, że ci sami deputaci udali się po nowe pieniądze tytułem „ugody”, a raczej nagrody za ominięcie dóbr, do również radziwiłłowskiego Orla i tam rozumie jm. panu podczaszemu (chełmskiemu Wespazjanowi Sienickiemu) dokuczają, bo barzo niedyskretni”.

16 (*octobris*).

KJM pod Parkanem w Węgrzech Turków zniósł, uchodząc załamali się z mostem na Dunaju.

31 (*octobris*).

W Krakowie z jm. panem pułkownikiem [Krzysztofem Białłozorem) stanąłem³⁸⁰.

1 *novembris*.

Królową Jej M. witaliśmy w Krakowie w Zamku.

3 (*novembris*).

Z Krakowa wyjachaliśmy do Łagiewnik na noc odebrawszy ordynans od Królowej Jej M. (abyśmy) pod Kamieniec Podolski pod komendę jasnie wielmożnego jm. pana Potockiego kasztelana krakowskiego szli.

³⁸⁰ Przekaz Skorobohatego potwierdza Jan Kaczanowski, który donosił 2 XI 1683 r. Benedyktowi Sapiesze, że „jmć. p. Białłozor chorąży nadworny (sic) litewski wczora tu stanowszy, miał w noc dużą audiencyją u Królowej Jej M. na godzin półtóry semotis arbitris (bez świadków — T. W.), sam na sam, że nikt tam nie był obecnym... Kompania onego przypuszczeni zaraz do pocałowania ręki Jej Królewskiej M. Było ich circiter (około T. W.) dwudziestu w lampartach i karwaszach, coć przecie non nullis non visum (niektórym nie zdawało się być na miejscu T. W.): bo nie w ciągnięniu ani na rezydencyji, co przy królach i hetmanach i to tylko w obozach czynić są tenentur (obowiązani — T. W.), ale tu in loco pacis practicaverunt (w sytuacji pokojowej uczynili — T. W.) jakby ostentationis grntia (dla popisania się, na pokaz — T. W.), że sunt tanti (są takowymi — T. W.), wyd. G. b/aron/ U/nn/. W. Skrzydyłka, *Listy z czasów Jana III i Augusta II*, Kraków 1870, s. 46. Nasz pamiętnikarz zatem ubrany w skórę lamparcią i karwasz ucałował rękę królowej Marysieńki.

Die 4 (novembris).

U chorągwie stanęliśmy w Krzyszowie³⁸¹ o mil trzy od Krakowa.

Die 11 (novembris).

Chorągiew stanęła pod Łańcutą na święty Marcin (II XI) we wsi Lon...³⁸²

Die 12 (novembris).

Pod Jarosławiem z chorągwią nocowaliśmy.

18 (novembris).

Chorągiew szła (przez) Komarne mil 5 od Lwowa³⁸³, nocowaliśmy we wsi Hrozaney³⁸⁴ jej m. pani Sokolińskiej.

Die 20 (novembris).

W miasteczku stanęliśmy, w Kniahiniczach jm. pana [Aleksandra?] Cetnera, tam Koryzna czeladnik uciekł mi.

Die 24 (novembris).

W Buczaczu nocowaliśmy. Tam konia porzuciłem jeznego, okaleczał, za którego dałem zł 800.

Die 25 (novembris).

W Bazanowie stanęliśmy. Zaszedł ordynans, poszliśmy komunikiem nocą, do Kopyczyniec, wozy poszły do wojska koronnego, nocowaliśmy we wsi tureckiej

³⁸¹ Obecnie Krzeszowice.

³⁸² Wieś nie zidentyfikowana pod Łańcutem.

³⁸³ W „Uwiedomieniu ze Lwowa sub data 1683 octobris 30 dnia” znajdujemy wiadomość, że „dwadzieścia i dwie chorągwie (litewskiego wojska — T. W.) codziennie przez nasze przechodzą przedmieścia”, Teka Naruszewicza w B. Czart. rkps 179, s. 801-802, nr 170.

³⁸⁴ Hrozana. Własność pani Sokolnickiej, a nie Sokolińskiej.

puszej pod Kamieńcem Podolskim, tam mało niezgo-
rzałem z cugiem.

Die 26 (novembris).

W Karabczewie staneliśmy. Szedłem w przedniej
straży, stamtąd do Dunajowiec z wojskiem złączyliśmy
koronnym. ¹J. m. pan Potocki kasztelan krakowski re-
gimentarzem. ⁻¹

27 (novembris).

Staliśmy obozem w polu na śniegach.

28 (novembris).

Ordę znieśliśmy pod Zienkowem i jasyru odgromi-
liśmy na kilka tysięcy³⁸⁵.

29 (novembris).

Z wojskiem ruszyliśmy się pod Kamieniec, o milę
nocowaliśmy, mrozy i śniegi potężne były.

1 decembris.

Wojsko stanęło pod Usiatynem.

³⁸⁵ W „Liście pisanym z obozu pod Dunajcami sub data Roku Pańskiego 1683 dnia 29 novembris”, TN w B. Czart. rkps 179, s. 843–845 nr 181, o zniesieniu ordy 28 XI t.r., pod Zienkowem czytamy, że „wojska wszystkiego przy jm. panu krakowskim [Andrzeju Potockim] rachuje się na siedm tysięcy, prócz chorągwi usarskiej JKM barzo ludnej, dostatnie i wyśmienicie mundurowanej, która ipso die [w samym dniu — T. W.] okazji z jm. panem chorążym W. Ks. Lit. [Krzysztofem Białozorem] przybyły. Tatarów, Turków i Lipków wszystkich było 3000. Kryczyński był nad niemi generalis (głównodowodzącym)”. Autor tego listu dzień przybycia królewskiej chorągwi usarskiej określił niezbyt dokładnie, gdyż według Skorobohatego przybyła na dwa dni przed walką.

Die 2 (decembris).

Wojsko poszło do Kopyczeniec.

Die 7 (decembris).

Szwankowałem z rumakiem i rękę prawą zgruchotałem pod Kamieńcem.

10 (decembris).

Chorągiew nasza poszła do Trembowli i tam przez zimę na pasach od Kamieńca.

24 (decembris).

Z podjazdu powrócili, chorego mię już *viventem*³⁸⁶ zastali.

¹⁻¹ Zdanie dopisane.

Anno 1684

1 januarii.[†]

3 (januarii).

Chory barzo byłem jakoż desperata salus była ad ultimam januarii³⁸⁷.

8 februarii.

Uderzyłem się w goleń lewej nogi, aż do samej kości rozciąłem.

Die 15 (februarii).

Zukowski, czeladnik, który mi służył więcej lat dwudziestu *decessit*³⁸⁸.

³⁸⁶ Żyjącego, przy życiu.

³⁸⁷ Wielka obawa o zdrowie... do ostatniego dnia stycznia (1684 r.).

³⁸⁸ Zmarł.

Die 16 (februarii).

Pogrzeb sprawowałem i w kościele ojców karmeliotów w Trembowli w sklepie ciało deposui³⁸⁹.

19 (februarii).

Wyjechałem chory z Trembowli do Litwy na rękę i na nogę zostawiwszy poczet u chorągwie³⁹⁰.

9 martii.

Stałem w domu barzo słabym, gangryna przypadła.

Die 18 (martii).

Wyrzynano i nogi mało nie upiłowano.
In aprili et maio³⁹¹ chory leżałem.

15 junii.

Wyjechałem do Różanegostoku o kulach. Zacząłem się włóczyć, tej kampanii nie byłem w obozie.

In augusto³⁹² KJM z wojskami stał pod Zwańcem. Powracając z obozu para koni jeznych pocztowych zginęła, inszych nie wspominam.

¹ Brak dalszego zapisu.

³⁸⁹ Złożyłem.

³⁹⁰ Porucznik królewskiej chorągwi husarskiej Krzysztof Białozor i oddziały litewskie powracały spod Kamieńca Litewskiego dopiero w lipcu 1684 r. Jan Kaczanowski do Benedykta Sapiehy, *Zółkiew 21 VII 1684 r.*, wyd. G. b(aron) Unn, *Listy z czasów Jana III i Augusta II*, wyd. W. Skrzydyłka, Kraków 1870, s. 84. Poczet naszego pamiętnikarza powrócił do niego w sierpniu t.r. bez pary koni, zob. niżej.

³⁹¹ W kwietniu i w maju (1684 r.).

³⁹² W sierpniu (1684 r.).

Anno 1685

^m-6 *januarii*.

Jm. pan Symon Politalski, łowczy grodzieński, siestrzeniec mój *ex hac vita migravit*^{m393}.

25 *januarii*.

Kruszyłem kopią w Krasnymborze w kościele ojców dominikanów po jm. panu Chreptowiczu chory będąc na rękę i na nogę.

11 *martii*.

Wyjechałem z domu do Warszawy na sejm³⁹⁴.

12 (*martii*).

Stałem u jm. pana wuja w Gostkowie³⁹⁵.

15 (*martii*).

Stałem na Pradze.

16 (*martii*).

W Warszawie byłem.

18 (*martii*).

Jm. pana hetmana wielkiego W. Ks. Lit. [Kazimierza Jana Sapiechę] i jm. pana wojewodę trockiego [Cypriana Pawła Brzostowskiego] witałem.

19 (*martii*).

Króla JM. na tronie witałem na kulach.

³⁹³ Z tego życia odszedł.

³⁹⁴ Sejm warszawski 16 II – 31 V 1685 r.

³⁹⁵ Być może brat nie znanej z nazwiska matki pamiętnikarza, która mogła pochodzić z Mazowsza.

Tej kampaniej wojsko było pod Bukowiną z jm. panem Słuszką, kasztelanem wileńskim hetmanem polnym W. Ks. Litewskiego³⁹⁶.

^{m-m} Przekaz dopisany później.

Anno 1686

Chorągiew nasza miała konsystencyją w Dziśnie.

20 feb(*ruarii*).

Chorągiew stanęła na konsystencyjej w Dziśnie.

Die 1 Maji.

Ruszyła się z Dzisny do obozu.

Tej kampanijej Król JM. z wojskiem obu narodów był na Cecedorze i spod Budziaków powrócił nazad mało co sprawiwszy wojsko nagubiwszy bo i od koni odpadły i czeladzi pobranej od Ordy.

Anno 1687

1-ma januarii.

Chorągiew nasza na konsystencyją do leśnictwa sokólskiego powróciła, stanęła na konsystencyji w Skindzierzu w kluczu kumielskim³⁹⁷. Jm. Pan Gabriel Białozor cześnik wilkomirski komendę miał nad chorągwią.

³⁹⁶ Na wyprawę tę wyruszyła królewska chorągiew husarska, zapewne z pocztem chodzącego o kulach Skorobohatego. Nie dotarła jednak „za Bukowinę” i w drodze powrotnej na Litwę 14 XII 1685 r. mijając Zabłudów, Tobiasz Pękalski do Zbigniewa Morsztyna, AGAD AR dział V, teka 264 nr 11560/II oraz tenże do Jana Richarda Fehra, oba listy z Zabłudowa 14 XII 1685 r., oryginały.

³⁹⁷ Według listu Tobiasza Pękalskiego do Jana Richarda Fehra,

5 martii.

Jm. pan Białłozor chorąży wielki W. Ks. Lit. we Lwowie *fatis cessit*³⁹⁸, porucznik chorągwie Jego Królewskiej Miłości usarskiej.

3 maii.

Jm. pan Hrehory Ogiński *post fata*³⁹⁹ pana Białłozora został chorążym wielkim W. Ks. Lit. i porucznikiem tejże chorągwie usarskiej Jego Królewskiej Miłości *eodem die do Chorągwie comparuit*⁴⁰⁰ do Skindzierza na konsystencyją.

5 maii.

Jm. pan Ogiński chorąży wielki W. Ks. Lit. chorągiew poruczeństwa swego objął. Jego Królewskiej Miłości delegatus⁴⁰¹ byłem z j(m.) panem [Piotrem?] Rudominą starostą raduńskim od chorągwie do j. m. pana chorążego wielkiego W. Ks. Lit.

7 maii.

Jm. pan chorąży wielki W. Ks. Lit. po objęciu chorągwie był u mnie w domu moim, porucznik naszej chorągwie usarskiej Jego Królewskiej Miłości z towarzystwem.

9 maii.

Jm. pan chorąży wielki W. Ks. Lit. odjechał od chorągwie do majątności swej Łopienice⁴⁰².

Zabłudów 4 I 1687 r., tamże, królewska chorągiew husarska przechodziła przez Zabłudów, stacjonując w Rynku w same święta.

³⁹⁸ Uległ przeznaczeniu, tj. zmarł.

³⁹⁹ Po śmierci.

⁴⁰⁰ Tegoż dnia... stawił się.

⁴⁰¹ Delegowany.

⁴⁰² W tym czasie królewska i hetmańska chorągwie husarskie „od

8 *junii*.

Jm. pan chorąży wielki W. Ks. Lit. był u mnie w domu z towarzystwem.

21 *junii*.

Chorągiew ruszyła do obozu pod Dubenkę, na noc do Jasionówki.

22 *junii*.

Powróciłem z Jasionówki chorym będąc do domu z jm. panem Aleksandrem Oginskim wojewodziec połockim, towarzyszem chorągwie naszej usarskiej Jego Królewskiej Miłości.

5 *julii*.

Zacząłem dekokt pić w domu *ex consilio*⁴⁰³ panów doktorów.

2 *augusti*.

Dekokt skończyłem przez niedziel cztery pijąc, który mało co nie przyprowadził *ad pristinas vires*⁴⁰⁴ siła kosztujący.

Tej kampaniejęj wojsko było pod Kamieńcem Podolskim przez trzy dni z dział biwszy, granaty rzucawszy miasto granatami zapaliwszy odstąpiło.

Tykocina wróciwszy się do Zabłudowa nakierowały donosił Tobiasz Pękałski konsyliarzom księżny Ludwiki Karoliny Radziwiłłówny 16 V 1687 r. z Zabłudowa", tamże.

⁴⁰³ Z porady.

⁴⁰⁴ Do poprzednich sił, dawnych sił.

Anno 1688

*Januarius**Die 25.*

Król JM Jan Trzeci do Grodna na sejm z Królową Jej Miłością comparuit⁴⁰⁵ w nocy.

Die 27.

Sejm zaczął się w Grodnie⁴⁰⁶.

Die 28.

Króla JM. witałem i Królową Jej Miłość w zamku.

Die 29.

U Króla JM. byłem i w poselskiej izbie.

Die 30.

U Króla JM. byłem i w poselskiej izbie.

Die 31.

U Króla JM. byłem i w poselskiej izbie. Ich m. panowie wołynianie nie chcieli accederere⁴⁰⁷ do obierania jm. pana marszałka poselskiego aż wojsko litewskie z Wołynia ustąpi, które in terrestres bonis⁴⁰⁸ stało contra⁴⁰⁹ konstytucyjom.

*Februarius**Prima (dies).*

Królowa Jej M. była w kościele farskim sama bez Króla JM.

⁴⁰⁵ Przybył, dosł. pojawił się.

⁴⁰⁶ Sejm grodzieński 27 I – 5 III 1688 r.

⁴⁰⁷ Przybyć.

⁴⁰⁸ W dobrach ziemskich (szlacheckich).

⁴⁰⁹ Przeciwno, wbrew.

2-da (*dies*).

Króla JM prowadziłem do kościoła farskiego z zamku i do zamku.

3-tia (*dies*).

U Króla JM byłem (i) w poselskiej izbie, tractabatur⁴¹⁰ prosić ich mościów panów posłów, aby się wrócili, którzy z izby poselskiej wyszli cum protestatione de activa voce⁴¹¹. Nie zgodzili się ich m. panowie posłowie contradicebant⁴¹² niektórzy.

6-ta (*dies*).

Odjechałem z Grodna do domu do Zwirzan, na noc byłem.

7-ta (*dies*).

Stałem w Krzywej w domu.

8-va, 9-na, 10-ma, 11-ma, 12-ma, 13-ma, 14-ta. 15-ta (*dies*).

W domu zabawiałem się. Podwozy wyprawilem do Królewca.

20 (*februarii*).

Wyjechałem do Grodna. Sejm ten nie doszedł, bo termin expirabat⁴¹³ sześćniedzielny bez obranego marszałka poselskiej izby i tak się rozjachali z Grodna. Król JM do Wilna jechał, Królowa Jej M. do Warszawy. Chorągiew Jego Królewskiej Miłości usarska, pod którą zostawałem, miała konsystencyją na Wołyniu w Porycku w dobrach jaśnie wielmożnego j(m.) pana Wielopolskiego kanclerza koronnego.

⁴¹⁰ Postanowiono.

⁴¹¹ Z protestacją o odebraniu aktywności głosu (sejmowi).

⁴¹² Sprzeciwiali się.

⁴¹³ Upływał, kończył się.

Tej kampaniej wojsko było pod Kamieńcem Podolskim nic nie sprawiwszy powróciło ad Litvaniem⁴¹⁴ na konsystencyje.

Anno 1689

January

Die 14.

Sejm w Warszawie zaczął się, utinam feliciter⁴¹⁵. n-Ten sejm w Warszawie zerwał się⁻ⁿ⁴¹⁶.

Apryla

Die 3.

Rodzony mój jm. pan skarbný Wielkiego Księstwa Litewskiego, pisarz ziemski województwa trockiego [Andrzej Kazimierz Skorobohaty] w Warszawie eo tempore⁴¹⁷ z tym się ro(z)stał światem w klasztorze księży marcinkanów⁴¹⁸, którego tamże excusserowano intestina⁴¹⁹ w tymże kościele schowano.

Maius

1-ma (dies).

Muszkiet w domu moim będąc u mnie towarzystwo, jeden z ich gościów kazał chłopcowi ukraść, po którego odebraniu zwada była ze mną w domu moim.

Choraągiew usarska eo tempore miała konsystencyją w Suchej Woli.

⁴¹⁴ Na Litwę.

⁴¹⁵ Oby szczęśliwie.

⁴¹⁶ Sejm warszawski 17 XII 1688 – I IV 1689 r.

⁴¹⁷ W tym czasie.

⁴¹⁸ Klasztor i kościół pod wezwaniem św. Marcina.

⁴¹⁹ Wyjęto wnętrzności.

Die 3.

Z kościoła na pojedynek rano tenże mię wyzwał. Wziął w łeb, szyję y w rękę innocentia salvabat me⁴²⁰.

Tegoż dnia w wieczór ciało jm. pana skarbnego jm. pan Felicjan syn zeszłego jm. z Warszawy do mnie przyprowadził do Krzywej cum assistentia⁴²¹.

Die 4.

Ciało nie ruszono w drogę.

Die 5.

Egzekwie sprawowałem w kościele chodorowskim, w Suchej Woli ich m. panowie towarzystwo było chorągwie usarskiej jm. pana wojewody wileńskiego hetmana wielkiego W. Ks. Litewskiego [Kazimierza Jana Sapiehy].

Die 6.

Ruszyłem się z Ciałem na noc do Kamiennej, które prowadzone było przez Suchą Wolę z muzyką wojskową teje chorągwie. Przybywszy do Kamiennej ea nocte⁴²² zachorowałem terribiliter⁴²³.

Die 7.

Ruszyłem się do Ostrowia, stamtąd nie mogłem dalej jachać wyprawwszy z Ciałem do Seyn.

Die 8.

Leżałem w Ostrowiu, krew puszczałem, jakoż desperata salus⁴²⁴ była.

⁴²⁰ Ocaliła mnie niewinność.

⁴²¹ Z orszakiem.

⁴²² Tej nocy.

⁴²³ Bardzo groźnie.

⁴²⁴ Zdrowie zagrożone.

Die 9.

Prowadzono mię do domu *cix viventem*⁴²⁵.

Die 10.

Przyprowadzono mię do Krzywej do domu.

Tej kampaniej wojsko było pod Kamieńcem Podolskim nic nie sprawiwszy powróciło ad Litvaniam straciwszy dział sześć i zabito jm. pan(a) Judyckiego i innych kawalerów w aproszach zostających. Działo się to die 7 septembris.

ⁿ⁻ⁿ Przekaz dopisany później.

Anno 1690

Wojsko pod Kamieńcem było i po Zwańcem tej kampaniej, nic nie zrobiwszy, konie potraciwszy powrócili ad Litvaniam⁴²⁶.

Anno 1691

Król JM z wojskiem koronnym i Księstwa Litewskiego chodził do Wołoch Sorokę zameczek dobywszy osadził dawszy swoje praesidium⁴²⁷, stamtąd ruszył się z wojskami pod zameczek nazwany Niemiec⁴²⁸, pod którym stojąc siła usarii i Niemców z wojsk naszych i z jazdy polskiej nagięło i od koni odpadło. Jako się poddał Król JM dawszy swoje praesidium osadził. Bodaj się był zapadł ten Niemiec dla którego tak siła straciliśmy. Król JM ruszył się nazad z wojskami już

⁴²⁵ Ledwie żyjącego.

⁴²⁶ Na Litwę.

⁴²⁷ Garnizon, załogę.

⁴²⁸ Neamt (Tîrgu-Neamt).

barzo ruźnemi dla wielkich niepogod i śniegów, że trudno było i o wiszar tym barziej o trawę. Przyszędłszy Król JM pod Bukowinę, jako były zatoczone obozy porzuciwszy wszystkie rozbite namioty obojga wojsk jako miasta jakie i wozy wszystkie, ruszył się przez Bukowinę cum magno periculo⁴²⁹ bo się Orda wieszala nad wojskami. Acz i sama barzo ruźna była tej kompaniej straciłem wszytek usarski poczet ze wszystkim rynsztunkiem i z końmi wszystkimi. Może się doczytać w tym Dyaryjuszu jako długo usłużyłem, °lat 37 incessanter^o, i co utraciłem dla Rzeczypospolitej sine respectu. Vale⁴³⁰.

°° Dopisek na marginesie.

Anno 1692

Wojsko koronne i litewskie było pod Kamieńcem Podolskim. Król JM rezydował w Pomorzanach dla korespondencyji z wojskami.

Tej kampaniej szanc wojsko wysypało między Kamieńcem i Zwańcem z jednej strony rzeka Dniestr z drugiej strony Smotrycz, nazwano go Trójcą⁴³¹ na którym praesidium nasze mocno ufortyfikowane zostawa.

Anno 1693

Sejm w Grodnie die 22 decembris (1692) zaczął⁴³². Jm. pan Kryszpin marszałkiem koła poselskiego był.

⁴²⁹ Z wielkim niebezpieczeństwem.

⁴³⁰ Bez nagrody, żegnaj (służbo wojskowa).

⁴³¹ Okopy Świętej Trójcy.

⁴³² Sejm grodzieński 31 XII 1692 – 11 II 1693 r.

February

Die 11.

Sejm panowie posłowie województwa łęczyckiego zerwali.

12.

Króla JM witałem.

14.

Consilium bellicum⁴³³ zaczęło.

18.

Wota skończyły.

19.

Sądy Króla JM zaczęły.

21.

Sądy Króla JM skończyły.

26.

Król JM wyjechał z zamku na noc do ojców franciszkanów w Grodnie.

27.

Król JM stanął do Nowego Dworu na noc.

29.

Król JM do Kamiennej stanął na noc.

Martius

Die 1.

Król JM do Chodorówki na obiad stanął z Królową Jej M, eadem die⁴³⁴ na noc do Krzyszyna Króla JM prowadziłem.

⁴³³ Rada wojenna.

⁴³⁴ Tegoż dnia.

ANEKSY

ANEKS I

Kraków 17 listopada 1669

Konsens urodzonemu (Janowi) Politalskiemu na ustąpienie dóbr pewnych Zwierzany nazwanych, z półtrzcią włók i półtrzcią morgów, na osobę urodzonego (Aleksandra) Skorobohatego (podczaszego derpskiego).

Oryg. AGAD Dokumenty papierowe, nr 1729.

Zapiski na odwrocie: IV 5.3 (B.) Nr lc. Spis dypl(omów) IV Nr 343 (1973) (nizej ołówkiem numer) 19, atramentem Nr 7mo.

Michał z Bożej łaski król Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruskie, Pruskie, Żmudzkie, Mazowieckie, Inflantskie, Smoleńskie, Kijowskie, Wołyńskie, Podolskie, Podlaskie, Czernihowskie.

Oznajmujemy tym listem konsensem naszym, iżemy pozwolili urodzonemu Janowi Politalskiemu, towarzysowi roty pancernej jaśnie wielmożnego hetmana wielkiego W. Ks. Lit., żołnierzowi dobrze zasłużonemu, z prawa swego, które jemu służy na dobra pewne, wieś Zwierzany i włók półtrzcia, morgów półtrzcia pustych Chadikowszczyzna nazwanych, do tejże wsi należących, w ekonomii grodzieńskiej kluczu nowodworskim leżących, na osobę urodzonego Aleksandra Skorobohatego, podczaszego derpskiego, towarzysza

roty usarskiej wielmożnego wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego W. Ks. Lit. zrzec się i wlewek prawnie sprawiony uczynić. Jakoż tym listem, konsensem Naszym pozwalamy; mocą którego ma i wolen będzie pomieniony urodzony Aleksander Skorobohaty dobra przerzeczzone, od urodzonego Jana Politalskiego sobie cedowane, ze wszystkimi in genere et specie¹ przynależnościami, tak jako się z dawna w swoich granicach i cirkumferencyjach miały, i teraz mają, z gruntami oromemi i nieoromemi, lasami, borami, gajami, sianożęciami, zarosłami, poddanymi i ich powinnościami na się objąwszy, spokojnie trzymać, używać i wszelakich stamtąd sobie pożytków przymnażając do żywota swego, czynsz goły pieniężny annuatim² do skarbu Naszego z włóki po złotych półtrzecia wnosząc, a nadto żadnej inszej nie pełniąc powinności. Na co dla lepszej wiary ręką się Naszą podpisawszy pieczęć W. Ks. Lit. przycisnąć rozkazaliśmy. Dan w Krakowie dnia XVII miesiąca Nonembra, Roku Pańskiego MDCLXIX^o, panowania Naszego pierwszego roku. Michał Król. (odciśnięta pieczęć wielka W. Ks. Lit.) Jerzy Walerian Judycki, archidiakon wileński, pisarz W. Ks. Lit. manu propria³. (zapiski na odwrocie:) Roku 1670 miesiąca Junii 29 dnia przed nami komisarzami od Jego Królewskiej Miłości do ekonomij grodzieńskiej zesłanymi, ten przywilej JKM był pokładany, który jako słuszny i z inwentarzem terażniejszym zgodny podpisujemy. Pisan w Kuźnicy ut supra⁴

¹ W ogólności i w szczegółowych postaciach.

² Co roku.

³ Ręką własną.

⁴ Jak wyżej.

Aleksander Kotowicz scholastyk wileński, JKM sekretarz i komisarz, kancelarii większej W. Ks. Lit. regent. Krzysztoph Wodziński kanonik poznański, JKM sekretarz i komisarz manu propria.

Anno Domini 1675 die 2 Decembris. Productum⁵ przed nami komisarzami JKM Pana Naszego Miłościwego do ekonomii grodzieńskiej na generalną rewizyją zesłanymi. Płacić będzie j (m). pan horodniczy grodzieński do skarbu JKM według tego przywileju po złotych półtrzecia z każdej włóki co rok.

Productum ut supra⁶, w Nowym Dworze. S(zczęsny) Morstin z Raciborska p(odkoniuszy) W. Ks. Lit., Dworu Polskiego sekretarz i komisarz JKM. Andrzej Ossowski JKM sekretarz i komisarz. (niżej uwagi o treści dokumentu:) Po jm. Politalskim jm. panu Aleksandrowi Skorobohatemu horodniczemu grodzieńskiemu, teraz dzierżącym.

Za świętej pamięci Króla JM Michała uczyniony konsens od Jana Politalskiego jm. panu Skorobohatemu.

Michała Króla zatwierdzony (?) konsens ad cedendum⁷ Skorobotom (s).

⁵ Roku Pańskiego 1675 w dniu 2 grudnia. Przeprowadzone zostało.

⁶ Przeprowadzone jak wyżej.

⁷ Zezwolenie (zgoda) na przekazanie (prawne).

ANEKS II

Kraków, 3 lutego 1676

Urząd horodnictwa grodzieńskiego urodzonemu Aleksandrowi Skorobohatemu, towarzyszowi rotysarskiej.

Kopia. ML Wp 138, s. 34–35.

Jan trzeci z Bożej łaski król Polski

Oznajmuję tym listem, przywilejem naszym komu o tym wiedzieć by należało. Iż dobrych ojczyzny synów odwaga i męstwo z ciężkiego Rzeczypospolitą upadającą zwykły dźwigać raz, który przez wszystkie ojczyzny zamieszania w wojsku naszym W. Ks. Litewskiego zostając, zdrowie za nią i za dostojęństwo majestatu naszego, także królów ich miłości antecessorów naszych odważali i dotąd w tejsze ku nam i Rzeczypospolitej non deficiunt⁸ usłudze. A że urodzonego Aleksandra Dyonizego Skorobohatego, towarzysza rotysarskiej jaśnie wielmożnego wojewody wileńskiego, hetmana wielkiego W. Ks. Litewskiego [Michała Paca] wierna i stateczna w wojsku W. Ks. Litewskiego od niemałego czasu persewerancja⁹ jest nam dobrze wia-

⁸ Nie ustają.

⁹ Wytrwałość.

doma z utraceniem zdrowia w różnych ekspedycjach, w utarczkach z nieprzyjacielem różnym, otrzymanych szwanków i postrzałów, także i z uszczerbkiem substancyjnej onego. Przeto do dalszych naszych i Rzeczypospolitej usług chcąc w nim excitare studium¹⁰, umyśliłszy onemu urząd horodnictwa powiatu grodzieńskiego za cesyją urodzonego Jana Lewosza horodniczego z płaceniem rocznej prowizyjy na te horodnictwo z dawnych czasów z ekonomijy grodzieńskiej naszej należącej, którą na którymkolwiek urządzie pomieniony Lewosz horodniczy in personam¹¹ urodzonego Skorobohatego horodniczego grodzieńskiego ^a–pomienioną^a uczynić cesyją ma i mocen będzie tego horodnictwa do żywota swego być dzierżącym i ta prowizyja pomieniona wyż dochodzić ma. Na co dla lepszej wiary ręką się naszą podpisawszy pieczęć Wielkiego Księstwa Litewskiego przycisnąć rozkazaliśmy. Dan w Krakowie MDCLXXVI, miesiąca lutego III dnia, panowania naszego II roku.

Jan Król

J. W. Brzostowski Pisarz

W. Ks. Litewskiego

^a–a Wyraz nadpisany.

¹⁰ Wzbudzić zapał.

¹¹ Na osobę.

ANEKS III

Dwa zapisy Andrzeja Litawora Chreptowicza chorążycza starodubowskiego na rzecz Aleksandra Skorobohatego horodniczego grodzieńskiego.

Kopie w Diariuszu na kartach 47 v.–49 v.

Krzywa, 3 października 1693

Tekst A.

Ja Andrzej Littawor Chreptowicz chorąży(c) starodubowski czynię wiadomym i jawnie zeznamawam tą kartą moją iż sąsiedzką będąc szczerą, życzliwą jego miłości pana Alexandra Skorobohatego horodniczego grodzieńskiego zniewolony przyjaźnią, którego nieraz różnych doznawając ku sobie darunków, abym wdzięczność wiecznością jego miłości wypłacił umyśliłem z dobrej woli i z affectis¹² poko Pan Bóg Wszechmogący przedłużyć mi życia mojego w Krasnym Borze, majątności mojej wieczystej mieszkającemu, na każdy rok dawać z tejeż majątności mojej krasnoborskiej pięćdziesiąt ludzi, czy do żniwa, czy do kośby, czyli też do jakiegokolwiek roboty na dwa dni. Co że a[–][...]–^a prawdziwego zysku i dotrzymam

¹² Afektu, tj. wdzięczności, przyjaźni.

statecznie. Na to dla lepszej wiary i pamięci ręką się moją podpisuję.

A. L. Chreptowicz chorążyc starodubowski ręką swą własną. Pisan w Krzywej Roku 1693, octobris die 3¹³.

Zelgał, słowa nie dotrzymał i jednego robotnika nie było na mój efekt dobry, bo wziął u mnie rumaka i charta na słowo, miał mi się oddarować rumakiem, a za charta tych robotników dać.

1697

Tekst B

Ja niżej na podpisie ręki mojej mianowany czynię wiadomo tą kartą moją komu o tym wiedzieć należało, iż wziąłem od jm. pana Woyszka Skorobohatego, horodniczego grodzieńskiego półkirysie usarskie towarzyskie¹⁴, takiz szyszak¹⁵, obojczyk¹⁶, narinczagi¹⁷, karwasze¹⁸ i łapcie¹⁹, opravne w srebro, obojczyk na pacholka pocztowego, to wszystko według wynalazku przyjacielskiego szacując zł. 200, a ja dałem tynfów 300. Jezelibym przy okazji jm. panu horodniczemu abo samej jej m. ²⁰ nie oddał tych pomienionych tedy mam

¹³ Dnia 3 października.

¹⁴ Półzbroja towarzysza husarskiego, lekka zbroja.

¹⁵ Hełm husarski.

¹⁶ Obojczyk był częścią zbroi husarskiej osłaniającą szyję i kark, złożoną z dwóch połówek, w XVIII w. zwany również ryngrafem.

¹⁷ Narinczagi, poprawniej naręczaki. Naręczak stanowił osłonę ręki od łokcia w górę do obojczyka.

¹⁸ Karwasz, żelazny naramiennik, osłona ręki od dłoni do łokcia, nazwa z węgierskiego.

¹⁹ Łapcie, pancerne osłony dłoni z płytek stalowych na skórze lub plecionki kolczej w formie jakby rękawicy z jednym palcem, przymocowane do karwaszy, palce od strony wewnętrznej były gołe.

i powinien będąc jm. panu Horodniczemu Gro(dzieńskiemu) abo samej jej m. abo successorom jego m(ilo)ści wrócić te pieniądze na co się ręką własną podpisuję.

^bPisan w Roku 1697^b. Andrzej Litawor Chreptowicz chorążyc starodubawski m(anu) p(ropria)²¹.

^{a-a} Wyrazy nieczytelne.

^{b-b} W rękopisie *Diariusza* wpisano datę wyżej po słowach: nie oddał tych pomienionych tedy nam..., umieszczamy ją na właściwym miejscu.

²⁰ Żona pamiętnikarza Aleksandra Skorobohatego.

²¹ Ręką własną.

INDEKS OSÓB*

Aleksandrowicz Stanisław 11

Aleksy Michajłowicz Romanow 65

August II Wettin 30, 37, 134, 138, 151

August III Wettin 16, 19, 52

Białłozor Gabriel 140

Białłozor Krzysztof 133, 134, 136, 138, 141

Bokum Leon Kazimierz 25

Borkowski Dunin Jerzy 16, 19, 52

Borzobohaty 12

Botwina 100

Boyneburg Johann Christian 112

Brzostowski Cyprian Paweł 24, 94, 139

Brzostowski Emanuel 71

Brzostowski Jan Władysław 159

Buchowiecki Krzysztof 46, 104

Bury Michał Jan 32

Bychowcowa ze Starzyńskich Dorota 18

Bychowiec Mateusz 24

Bychowiec Trojan 18

cesarz turecki, zob. Mehmed IV

Cetner Aleksander (?) 135

* Wykaz ten obejmuje całą część wstępną, tekst *Diariusza* Aleksandra Dionizego Skorobohatego, wszystkie przypisy, aneksy.

Pominięto autora tego pamiętnika oraz tablice genealogiczne i mapy.

Nazwiska występujących w indeksie cytowanych autorów prac drukowanych wyróżnione zostały kursywą. Znak „?” umieszczony po nazwisku lub imieniu oznacza niepewność co do tożsamości osoby.

- Chalecki Władysław Jerzy 32
Chavegnac Gaspar de 113
Chitrowo Bohdan Matwiejewicz 64
Chlebowski Bronisław 34
Chmielewski 37
Chodkiewiczowa Zofia z Paców 92
Choncewicz Michał 16
Chowański Andriej Iwanowicz 73, 90
Chowański Iwan Andrejewicz 28, 31, 32, 45, 73, 78, 81,
87–90, 95, 100
Conti Franciszek Ludwik Bourbon diuk de 151
Chrapowicki Jan Antoni 32, 52, 74, 79, 85, 92, 94, 96, 97,
98, 100, 101, 110, 118
Chreptowicz Litawor Andrzej 160, 162
Chreptowicz Samuel (?) 139
Chreptowicze Litaworowie 23
Corazzi 125
Czarniecki Stefan 9, 27, 28, 43, 45, 53, 66, 68, 69, 79,
81–85, 87, 91
Czerkaski Jakov Kudenetowicz (Kudenekowicz, Kudenia-
kiewicz) 101
Czerkaski P. E. 65
Częścik Ł. 9
Czyż Krzysztof 32
- Dąbski (Dombski) z Lubrańca Stanisław Kazimierz 20,
22, 131
Dedesz aga 112
Dłużniewscy 23
Dołgoruki Jurijewicz Piotr 31
Dołhoruki (Dołgoruki) Jurij Aleksiejewicz 44, 45, 71,
84, 85, 87
Dostojewska Stefanówna Maryna 14
Douglas (Duklas) Robert 44, 75, 76

Dubicki Stanisław 18

Filip Wilhelm Neuburg 112

Fehr Jan Richard 140

Fryderyk Wilhelm Hohenzollern 70

Gałecki Franciszek 46, 111

Gembicki (Gębicki) Piotr 79

Giedroyć Marcin 32

Giedroyciowie 23

Ginwił Kubiłojciowie 23

Ginwił Kubiłojciówna Zofia 17, 18

Golos E. 64

Gorczał Bronisław 20

Gosiewski Wincenty Korwin 18, 19, 26, 27, 29, 44, 46,
62, 65, 71, 74, 75, 77, 78, 84, 86–89, 92–94, 97

Goski 66

Górcy 35

Górski Marcjjan 35

Górski Konstanty 122

Górzyński Sławomir 21

Grabowski Ambroży 119

Grużewscy 23

Gubilujciówna, zob. Ginwił Kubiłojciówna

Gumowscy 23

Gvaldo Priorato G. 72

Heidenstein Jan Reinhold (?) 66

Hlebowicz Jerzy Karol 91

Horn Bengt 128

Horodyński Łukasz 150

Hoverbeck Johann von 112

Huryn Władysław 82

Hussein aga 119

Hussein pasza 120

- Ibrahim Szejtan pasza 48, 125, 126
Ibrahim Szyszman 123
Ihnatowicz Łubiański Jan Aleksander 29, 32, 98, 99
Imbraim basza, zob. Ibrahim Szyszman
Izopolski Erazm 38
- Jan Kazimierz Waza 18, 33, 40, 45, 48, 62, 67, 79, 85,
91, 92, 96, 97, 98, 99, 102, 104, 105, 107–110,
114, 119, 124
Jan III Sobieski 24, 35, 36, 40, 41, 47, 48, 119, 121–126,
130, 132, 134, 138–140, 143, 144, 147–150, 158
Jasnowski Józef 74
Jelczowey bej, zob. Murawski Hussej bej
Jemiołowski Mikołaj 8, 9, 122, 125
Jerlicz J. 8
Judycki Jerzy Walerian 156
Judycki Mikołaj 73, 88
- Kaczanowski Jan 134, 138
Kamiński Piotr 31
Kara Mustafa, zob. Köprülü Kara Mustafa
Karłowicz Stanisław 14
Karol Ferdynand Waza 110
Karol V Lotaryński 113, 115
Karol X Gustaw 65, 80
Karpński Rafał 10
Kasza 100
Kersten Adam 53, 69, 79, 83, 85, 91
Kiersnowski Gabriel 32
Kłapkowski Władysław 24
Kmicic Samuel 27, 66, 73, 75, 87
Kochowski Wespazjan 85
Kociół Konstanty 32
Kojałowicz Wojciech Wijuk 12, 20, 53
Komajewscy 23

- Komorowski Samuel 74, 77
Korolko M. 8
Korsak 90
Koryzna 135
Korzon Tadeusz 122
Kotowicz Aleksander 157
Kotowski Konstanty 93, 94
Köprülü Kara Mustafa 132
Kozarzycki Okulicz– Jan Władysław 27
Kraśiński G. 8
Kraszewski Józef Ignacy 25
Kruniewicz Hrehory 32
Kryczyński 136
Kryszpin Kirszensztein Andrzej 148
Kryszpin Kirszensztein Hieronim 20
Kubala Ludwik 65, 77, 95
Kulesza Józef 29
Kurczowie 23
- Laucevicius E.* 39
Leopold I cesarz 72
Lewosz Jan 159
Lipnicki 37, 38
Lubecki Szymon Dominik z Drucka 24
Lubomirski Hieronim 125
Lubomirski Jerzy Sebastian 68, 102, 103, 111
Ludwik XIV 9
Lulewicz H. 62
- Łokicki Jerzy Kazimierz 17
Łoś 8, 9
Łyszkiewicz Michał 17
- Maciek 12
Makowiecki S. 8

- Malcew Aleksander N. 64, 65
 Maria Kazimiera d'Arquien (Marysieńka) 124, 134, 143,
 144, 149
 Massalski Stanisław 117
Medeksza Stefan Franciszek 19, 29
 Mehmed IV (Muhammed IV) 132
 Michał Korybut Wiśniowiecki 16, 19, 34, 48, 52, 111,
 114, 116, 119, 120, 124, 155
 Michnicz Jan 29
 Mikutowicz Jan 12
 Mikutowicz Kacper 12
 Mincer F. 64
 Mokrzecka ze Skorobohatych Krystyna 37
 Mokrzecki Kazimierz 37, 152
 Morsztyn Szczęsny z Raciborska 157
 Morsztyn Zbigniew 140
 Murawski (Morawski) — Hussejn bej 47, 122
- Nagielski M. 9
 Naruszewicz Aleksander 104
 Naruszewicz Krzysztof 13
 Naruszewicz Mikołaj Jan 11, 13
 Naruszewicze 11, 22, 23
 Naruszewiczowa Barbara z Kuncewiczów 11
Niesiecki Kasper 22
 Niewiarowski Stefan 94
- Odachowski Krzysztof 88
 Ogińska z Hlebowiczów Marcybella 20
 Ogiński Aleksander 142
 Ogiński Hrehory 141, 142, 150
 Ogiński Marcjan 19, 23, 24
 Ogiński Szymon Karol 31, 89
 Olędzcy 23
 Olszowski Andrzej 119

- Osiński Stanisław 31
 Ossowski Andrzej 157
- Pac Bonifacy 33, 103, 119
 Pac Dominik 117
 Pac Dominik Kazimierz 117
 Pac Jan Samuel 117
 Pac Krzysztof Zygmunt 19, 75, 88, 117
 Pac Konstanty Władysław 117
 Pac Michał Kazimierz 29, 31–33, 45–47, 75, 77, 78, 84,
 87, 94, 96–98, 101, 103, 104, 111, 114, 119, 121,
 122, 128, 130, 131, 150, 156, 158
 Pac Piotr 20
 Pacowie 30, 33
 Pasek J. Ch. 9
 Petryczeyko Stefan 120
 Pękalski Jan 14
 Pękalski Tobiasz 133, 140, 142
 Pękoślawski Mikołaj 112
Pietruski Oswald 16, 30, 53
 Pikarski Adrian 67
 Pilecka Helena 18
 Piwniccy 23
 Pobjewski, zob. Skorobohaty Benedykt Kazimierz
Odlanicki Poczobut–Jan Władysław 7, 8, 41, 44–46, 74, 75,
 77, 85, 88–92, 94, 96–98, 117
Podborodecki Leszek 75
 podkomorzy orszański, zob. Stetkiewicz Krzysztof
 Pokłoński Konstanty 64
 Politalscy (Politanscy) 23
 Politalska Krystyna Zofia ze Skorobohatych 16, 36, 131
 Politalski Fabian 17, 34, 118, 127
 Politalski Jakub 36
 Politalski Jan 34, 127, 155, 157
 Politalski Maciej 16, 61, 129

- Politalski Rafał 127
Politalski Stanisław 16, 61
Politalski Szymon 132, 139
Połubiński Aleksander Hilary 24, 27, 28, 45, 66, 68, 71,
74, 75, 78
Połubiński Jan Dominik 24
Połubiński Krzysztof Franciszek 24
Poszakowski Jan 17
Potocki Andrzej 134, 136
Potocki Stanisław Rewera 68
Potocki Szczęsny Kazimierz 46, 111
Przyboś Adam 88
Przyjemski Władysław 129
Pufendorf Samuel 77
Putkamer Chrystian Henryk 112
- Rachuba Andrzej 41, 53, 62
Raczyński E. 85
Radziwiłł Bogusław 14, 64, 77, 82
Radziwiłł Janusz 62, 63, 65
Radziwiłł Krzysztof 14
Radziwiłł Michał Kazimierz 121, 122, 123
Radziwiłłówna Karolina Ludwika 24, 133, 142
Rajeccy Duninowie– 23
Rakoczy Jerzy 27, 28, 67, 69, 72
Remer Stefan Wilhelm 24
Rbedey Laszlo 53, 67, 68
Rusiecki Józef 52, 74, 118
Rudomina Dusiacki (Dusiatski) Piotr (?) 141
- Sakowicz Adam Maciej 33
Sapieha Benedykt Paweł 20, 28, 68, 121, 134, 138
Sapieha Franciszek Stefan 32, 128
Sapieha Jan Fryderyk 32
Sapieha Jerzy Stanisław 150

- Sapieha Kazimierz Jan 20, 139, 146, 150
 Sapieha Krzysztof 82, 87
 Sapieha Paweł 28, 32, 33, 66, 71, 73, 75, 78, 79, 81, 82,
 88, 96, 101–103
 Sapiehowie 20, 33
 Sapieżyna Krystyna z Hlebowiczów 20
Schillings A. 24
 Selim Girej (Gerej) 125
Seredyński W. 19
 Siekluccy 23
 Sielicki 79
 Sienicki Paweł 24
 Sienicki Wespazjan 133
 Sienkiewicz 5, 6, 9
 Skorobohaci Woyszkwowie 11–13, 15, 21, 23, 26, 27, 38
 Skorobohacianka Krystyna Zofia, zob. Politalska
 Skorobohacianka Krystyna, zob. Mokrzecka
 Skorobohacina (Skorobohata) z Głoskowskich Barbara
 Aleksandra, 1° v Górska 35–37, 127, 161
 Skorobohacina NN (z Gostkowskich) 16, 102
 Skorobohacina Katarzyna 15
 Skorobohacina z Wolskich Konstancja 33–36, 116, 122,
 124
 Skorobohata Hryszkowa 13
 Skorobohatko Iwan 13
 Skorobohaty Adam 14
 Skorobohaty Adam Jerzy 23, 29, 30
 Skorobohaty Woyszko Andrzej Kazimierz Franciszek 12,
 17–20, 22–25, 145, 146
 Skorobohaty Antoni 16
 Skorobohaty Benedykt Kazimierz 26, 29, 30, 68
 Skorobohaty Dawid 12
 Skorobohaty (?) Dawid 23
 Skorobohaty Fedor 13
 Skorobohaty Felicjan Jan 24, 25, 146

- Skorobohaty Gabriel 15
Skorobohaty Hleb 22
Skorobohaty Hrehory Józef 16
Skorobohaty Hryhory 15
Skorobohaty Jakub 15
Skorobohaty Jan 11, 12
Skorobohaty Jan z Wysokiego Borku 15
Skorobohaty Jerzy 12, 16
Skorobohaty (?) Jerzy 23
Skorobohaty Kazimierz 34, 35, 119, 122, 124
Skorobohaty Krzysztof 14
Skorobohaty Ławryn 14
Skorobohaty Michał Kazimierz 15, 24, 25
Skorobohaty Mikołaj 15
Skorobohaty Nikita 14
Skorobohaty (?) Piotr 23
Skorobohaty Piotr Jerzy 26, 28
Skorobohaty Polidor 117
Skorobohaty Rafał 15
Skorobohaty (?) Stanisław 23
Skorobohaty Stanisław Jan, s. brata pamiętnikarza 20,
130, 131
Skorobohaty Stanisław, s. pamiętnikarza 37, 152
Skorobohaty Stanisław, jezuita, brat pamiętnikarza 17, 40,
102
Skorobohaty (?) Teodor 23
Skorobohaty Teodor Jan 16, 20
Skorobohaty Teodor Mikołaj 34, 36, 37, 118, 129, 152
Skorobohaty Wasilij 13
Skorobohaty Wincenty 16
Skorobohaty NN 14
Skorobohaty Wojszko D. 8
Skrzydylka W. 134, 138
Słoński 81
Słuszka Dominik 151

Słuszka Józef 140
 Sokolińska, zob. Sokolnicka
 Sokolnicka 135
 Soliński Marcin 30
 Sopoćko Stanisław 33, 116
 Stanisław bp 124
 Stanisław Leszczyński 16, 19, 52
 Stanisław August Poniatowski 16
 Stetkiewicz Jan 27
 Stetkiewicz Krzysztof 27–29, 67, 86
 Strawińscy 23
Sulimierski Filip 34
 Szejten basza, zob. Ibrahim Szejtan pasza

Terlon H. de 9

Uhlik Gotfryd Jan 32
 Uhlik Jerzy Władysław 32
 Ukolski Jan Władysław 25
 Unichowska Anna Dorota 25
Unn baron G. 134, 138
 Urusow Siemion Andriejewicz 66
 Usein basza, zob. Hussein basza
Vorbek–Lettow Maciej 64

Walewski Władysław 34
 Wasilewska ze Skorobohatych Wiktoria 16
 Wasilewski ze Skorobohatych Tadeusz 16
Wasilewski Tadeusz 9, 10, 13, 52, 64, 65, 78, 79, 85, 92,
 94, 96–98, 100, 101, 133–135
Wąsowicz Dunin–Mieczysław 16, 19, 52
Wegner Jan 65
 Wiazewicz Jerzy Piotr wojewodziec nowogrodzki 90, 91, 97
Wieliczko Samuel 13
 Wielopolski Jan 144

Wisner Henryk 65

Władysław IV Waza 16, 19, 52, 61, 64, 110

Włoskowska, zob. Skorobohacina z Głokowskich Górską
Barbara Aleksandra

Wodziński Krzysztof 157

Wojszko (Woszko) 11, 12

Wojtowicz Piotr 67, 69

Wolff Józef 25

Wolscy 34, 36

Wolska Konstancja, zob. Skorobohacina

Wolska Helena z Tryznów 34, 123, 128, 130

Wolska NN, 2° v Stanisławowa Sopoćko 116

Wolski Hieronim 32, 34, 116, 117, 128, 130

Wołowicz Władysław 46, 73, 104

Wołodkiewicz Aleksander 31

Woyniłowicz Michał 22, 23, 26–29, 32, 42, 116

Woyniłowiczowa ze Skorobohatych Anna 22

Woynowie 23

Zahorski 38

Zajlibowski Michael 38

Zakrzewski Andrzej prof. 10

Zawisza Krzysztof 96

Zenowiczowie 23

Zenowicz (Zienowicz) Despot Jan Władysław 117

Zofia carówna 91

Zołotarenko Iwan 43, 64

Zygmunt I Stary 22

Zeromski Kazimierz Chwalibóg 89, 92, 93

Zukowski 137

INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH*

Bagno w. 33
Bar *m-ł* 32, 47, 121, 122
Basia rz. 29, 83–86
Bazanów *m-ł* 135
Belgia 24
Bełż *m.* 69
Berezyna rz. 71
Biała Cerkiew *m.* 26
Białoruś 15, 38
Bielica *m-ł* 14
Birże *m.* 24
Boh rz. 69
Borowszczyzna w. 17
Borysów *m.* 71, 81, 129
Bowsk *m.* 75, 78
Bóbr *m-ko* 81
Brabancja 24
Braclaw *m.* 47
Brahilów *m-ł* 122
Brańsk *m.* 97
Brześć Litewski *m.* 27, 66, 69, 150
Buczacz *m-ko* 119, 135
Bug rz. 78, 118
Budziaki 140
Bułgaria 9

* W indeksie nie uwzględniono nazw geograficznych występujących w cytowanych pozycjach bibliograficznych.

Użyto następujących skrótów: *m.* — miasto, *m-ko* — miasteczko, *m-ł* — miejscowość, *rz.* — rzeka, *w.* — wieś.

Bujnicze *m-ć* 82, 83

Bukowina 140, 148

Cecora *m.* 140

Ciecierzyn *m-ć* 43, 63

Chociatów w. 15, 16

Chocim *m.* 119, 120

Chodorówka w. 149

Chodykowszczyzna (Chadikowszczyzna) w. 33, 34, 155

Czarna Rzeczka *m-ć* 33

Czarny Ostrów 69

Czarnokościńce *m-ć* 123

Czereja *m-ko* 87

Czerwony dwór *m-ć* 94

Częstochowa *m.* 116

Dekszagoła w. 34, 36, 128

Desna rz. 98, 100

Dniepr rz. 38, 82, 87, 96, 101

Dniestr rz. 119, 120, 123, 148

Droków *m-ć* 100

Druck 24

Druja rz. 88

Dubienka (Dubenka) *m-ć* 118, 142

Dubno *m-ć* 93

Dubno Nowe, zob. Dubienka

Dunaj rz. 134

Dunajowice *m-ć* 136

Dyneburg (Dyneburg, Dynembork) *m.* 87, 88

Dziwałtów *m-ko* 74

Dzisiaj *m.* 45, 88, 90, 91, 140

Dźwina rz. 31, 87–90

Dźwinka rz. 88

Elbląg *m.* 94

Frankfurt am Main 70, 76, 80, 115

Filipów *m-ć* 27

Giegużyn *m-ko* 44, 74

Gliniany *m-ko* 28, 43, 68

Głębokie *m.* 91

Głuchów *m-ć* 98

Goldynga (Goldynga, Guldynk) *m.* 28, 44, 74, 75

Gołąb *m-ko* 66

Goniądz *m-ko* 71

Gostkowo *w.* 139

Grobin (Grubin, Grubyn) *m-ć* 28, 77

Grodzienszczyzna 38

Grodno *m.* 35, 36, 46, 65, 74, 103, 104, 109, 117, 118,
127–131, 143, 144, 148, 149, 151

Grubin (Grubyn), zob. Grobin

Gulbin *m-ć* 129

Guldynka (Guldynk), zob. Goldynga

Grynkiszkki *m-ć* 123

Hanuszyszkki *w.* 11, 13, 23

Hołowieńczyce *w.* 15

Hrozana *w.* 135

Husiatyn *m-ko* 47, 121, 136

Ilhoki *m-ć* 119

Inowrocław (Inewrocław) *m.* 102

Inflanty szwedzkie 27

Ipuć *rz.* 100

Janiszki *m-ko* 28

Jarosław *m-ko* 135

Jasionówka *w.* 142

Kadzyń *m-ć* 103

- Kalnik *m-ko* 47, 122
Kamieniec Litewski *m-ko* 138
Kamieniec Podolski *m.* 112, 118, 120, 121, 123, 134,
136, 137, 142, 145, 147, 148
Kamienna w. 146, 149
Kamionka *m-ć* 118
Karaczew (Karaczow, Karaczów) *m.* 32, 98
Karabczewo *m-ć* 136
Kazimierz *m.* 66
Kiejdany *m.* 27, 65
Kławany (Kławany) *m-ko* 150
Kniahinicze *m-ko* 135
Kobryń *m.* 92
Kojdany *m-ko* 64
Komarno *m.* 135
Kopeczyńce 135, 137
Kopyczeniec (Kopyczyniec), zob. Kopeczyńce
Korona 67
Kowno *m.* 132
Kraków *m.* 18, 34, 48, 62, 116, 124, 134, 135, 156, 158, 159
Krasny Bór (Krasnybór) *m-ć* 139, 160
Królestwo Polskie 110, 113
Królewiec *m.* 128, 144
Kruhtaw. 103
Krynki *m-ko* 127
Krzemienica *m-ko* 29, 30
Krzyczew (Krzyczów) *m.* 29, 96, 99, 100
Krzyszów *m-ć* 135
Krzyszyn (Knyszyn?) *m-ć* 149
Krzywa w. 35–37, 127, 133, 144, 146, 147, 161
Kulików *m-ć* 43, 67, 68
Kuszliki *m-ko* 31, 88–91, 97
Kuźnica *m-ć* 156
Kurlandia 28, 44, 74, 78

- Lachowicze *m.* 45, 78, 79, 81
 Lesienice 123
 Litwa 78, 92, 99, 103, 121, 126, 138, 140, 145, 147
 Lon (?) *w.* 135
 Lotaryngia (Księstwo Lotaryngii) 113
 Louvain 24
 Lubraniec 20, 22
 Lwów *m.* 28, 68, 69, 120, 123, 125, 135, 141
- Łągiewniki k. Krakowa 134
 Łańcuta (Łańcut?) 135
 Ławikista *rz.* 18
 Łopienica *w.* 141
 Łuki 119
 Łukomla 73
- Magierów *m-ko* 27, 43, 67
 Makowlany *m-ć* 33
 Malbork *m.* 109
 Mazowsze 69, 139
 Mątwy (Montwy) *w.* 102
 Merecz *m-ć* 61
 Miadzioł (Miazioł) *m.* 28, 73
 Międzybóż *m-ko* 43, 68
 Milaczyce, zob. Milejczyce
 Milejczyce *m-ć* 78
 Miłkowszczyzna *w.* 17
 Mińsk Litewski *m.* 17, 28, 43, 44, 63, 64, 71, 81, 101, 102
 Mińszczyzna 96
 Mir hrabstwo 15
 Mitawa (Nitawa) *m.* 28, 44, 77
 Mohylew *m.* 28, 29, 38, 45, 63, 64, 81–84, 87, 101
 Mohylów *m.* 13
 Mołdawia 121, 147
 Moskwa (Państwo Moskiewskie) 29, 46, 97–99, 101
 Mścisław *m.* 29

Musza *rz.* 44, 75

Neamt (Tirgu Neamt) *m.* 147

Niemen *rz.* 81, 128, 132

Niemiec, *zob.* Neamt

Nowe Miasto *m-ko* 23

Nowe Włóki *w.* 18, 19

Nowogródek *m.* 39

Nowogródek Siewierski *m.* 98, 99

Nowy Bychów *m.* 43, 63

Nowy Dwór k. Grodna *m-ko* 104, 149, 157

Oborowszczyzna *w.* 19

Okopy Świętej Trójcy 148

Olita *m.* 93

Olsen *wyspa* 9

Onikszty *m.* 129, 132

Orla *m-ko* 133

Orsza *m.* 96

Ostrowie *m-ko* 146

Ostrynia (Ostryna) *m-ko* 93

Oświęż *m-ko* 45, 88, 91, 92

Parkany *m-ć* 48, 134

Parnawa *m.* 27

Pawłowicze *w.* 103

Pełtew *rz.* 28, 68

Pestruń *w.* 104

Pila, *zob.* Piltyń

Pilica *m-ć* 66, 67

Piltyń *m.* 28, 74

Poberże *w.* 34, 117

Pobojów *w.* 29

Poczałtów *w.* 17

Podhajce *m-ko* 69

- Podlasie (Podlasze) 45, 69, 78, 133
 Podole 126
 Polesie 122
 Polska 155
 Połock *m.* 31, 87, 89, 90
 Połonka *m-ć* 28, 29, 81
 Połudowicze *w.* 88
 Pomorzany *m-ko* 148
 Porudomino *m-ko* 71
 Poryck *m-ko* 144
 Postawy *m-ko* 73
 Poszuszewie *m.* 123
 Potok *m.* 119
 Pozwol *m.* 129
 Praga k. Warszawy *m-ć* 19, 130, 139
 Prostki *m-ć* 27
 Prudki *w.* 45, 46, 96, 97
 Prusy Książęce 27
 Prusy elektorskie 127, 128
 Pryga *w.* 19
 Pultycza *rz.* 68
 Pułtusk *m-ko* 27
 Puzekiewiczze *w.* 82
- Raciborsk 157
 Rosienie *m.* 39
 Roślów (Roślów) 97
 Różany Stok (Różanystok) 35, 127, 132, 138
 Rudawka *w.* 17
 Rudzica *w.* 14
 Ruś 13, 94, 129
 Ryga *m.* 77
 Rzeczyca *m.* 62
 Rzeczypospolita 93, 105–108, 110, 113, 122, 148, 158,
 153

- Sambor *m.* 68
Sasy *m-ć* 101
Sejny (Seyny) 23, 146
Siewsk *m.* 98
Skalka k. Krakowa 124
Skindzierz w. 140, 141
Skorobowszczyzna w. 17, 131
Słonim *m.* 71, 79
Słuck *m.* 14, 82
Smoleńsk 43, 45, 63, 96, 97
Smoleńszczyzna 97
Smotrycz *rz.* 148
Sobolewo *m-ć* 133
Sokółka *m-ko* 33, 34
Soroka *m.* 147
Stanisławów *m.* 125
Starodub *m.* 99
Stężyca *m.* 27, 43, 66
Strzelce *m-ć* (?) 118
Syrzec (Styrzec) *rz.* 126
Sucha Wola w. 133, 145, 146
Suraż *m.* 79, 133
Susza (?) *m-ć* 26
Swinsk *m.* 98
Szack *m.* 100
Szadów *m.* 94, 127
Szepielewicz *m-ko* 26, 43, 63
Szklów *m.* 29, 31, 45, 63, 87, 100, 101
Szkruna (Szkruny) *m.* 44, 75, 77
Sużaja *rz.* 87
Szwecja 65, 80

Świack w. 33, 116
Świajsk *m.* 14

- Tarnopol *m.* 68
 Tetcza *m-ć* 87
 Tolentyn 118
 Tołoczyn *m-ko* 87, 103
 Toruń (?) *m.* 66
 Trembowla *m.* 137, 138
 Trójca, zob. Okopy św. Trójcy
 Tykocin *m.* 141
 Tylża *m-ko* 128
- Uhły *m-ć* 84, 101
 Ujazdów k. Warszawy 18
 Ukraina 69, 97–99, 122, 126
 Uła *rz.* 87
 Urzecz *m-ć* 15
 Usiatyń, zob. Husiatyn
- Waka *rz.* 131
 Warszawa *m.* 15, 17, 18, 20–22, 24, 27, 35, 62, 65, 102,
 104, 110, 116, 121, 129, 130, 131, 139, 144–146, 150
 Węgrów *m.* 78
 Węgry 68, 134
 Wenta (Windawa) *rz.* 75
 Werki *w.* 28, 44, 71
 Widukle *m-ć* 19
 Wiedeń *m.* 132
 Wielkie Księstwo Litewskie 13, 17, 18, 20, 22, 62, 65,
 71, 74, 75, 77–79, 81, 82, 84, 86, 87, 92, 94, 96–98,
 101, 102, 103, 104, 109, 110, 111, 114, 117, 119,
 121, 122, 125, 128, 130, 131, 132, 136, 140–142,
 145–147, 150, 156–159
 Wierzbołów *m-ć* 27
 Wierzchowicze *m-ć* 27, 66
 Wigry *m-ko* 104
 Wilanów k. Warszawy 130, 132, 150

- Wilija (Wilia) rz. 65, 71
 Wilno *m.* 17, 20, 22, 26, 38, 39, 46, 61, 62, 64, 65, 84,
 91–93, 101, 117, 127, 131, 144
 Wisła rz. 46, 66, 102
 Witebsk *m.* 29, 32, 87, 100
 Witebszczyzna 87
 Włodawa *m.* 119, 121, 123
 Wojniłów *m*–*ć* 125
 Wołochy, zob. Mołdawia
 Wołpa *m.* 92, 93
 Wołyń 118, 143, 144
 Woszkowicze (Wojszkowicze) *w.* 11
 Wysoki Borek *w.* 15, 16

 Zabłudów *m*–*ko* 45, 135, 140–142
 Zadnieprze 32
 Zambrów (Zembrów) *m*–*ć* 79
 Zamość *m.* 43, 67
 Zienkowo *m*–*ć* 136
 Złoczów *m.* 47
 Zubiszki *w.* 18
 Zwierzany (Zwirzany, Zwierzdany?) *w.* 33, 133, 144, 155

 Żłudek *m*–*ć* 118
 Żmudzkie Księstwo 101, 117, 123, 150
 Żmudź 34, 75, 94, 123
 Zośle *m*–*ć* 12
 Żółkiew *m.* 67, 138
 Żórawenka *w.* 126
 Żórawno (Żurawno) *m.* 48, 125, 126
 Żukowy Borek *w.* 81
 Żurawiec *w.* 16
 Żurowicze, zob. Żyrowice
 Żwaniec *m.* 138, 147, 148
 Żyrowice (Żurawicze, Żurowicze) *m*–*ko* 79, 103

SPIS ILUSTRACJI

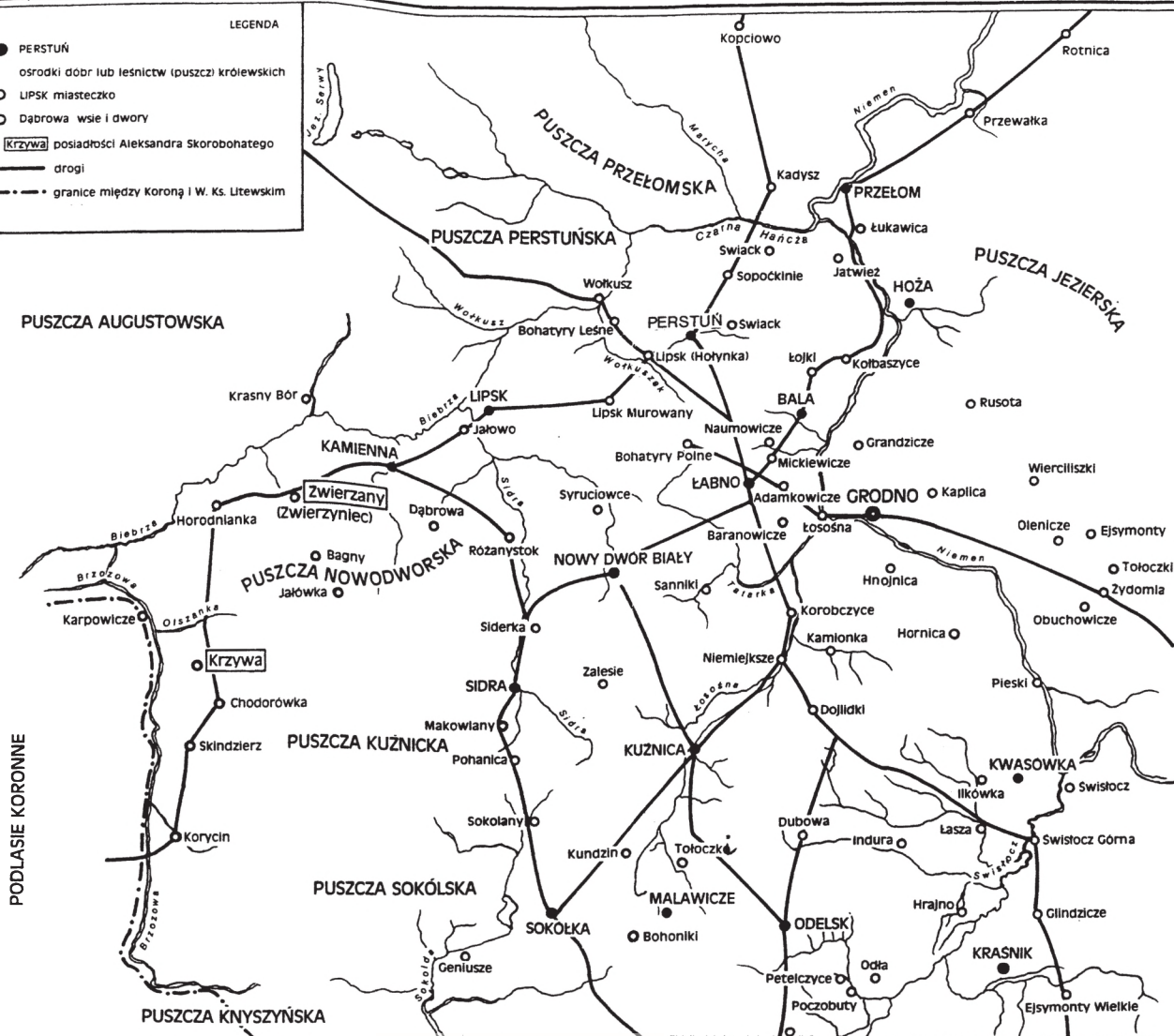
1. Grobowiec Skorobohatych w kościele św. Jacka przy ul. Freta w Warszawie (fot. S. Górzyński) 21
2. Starodruk księdza Wojniłowicza (karta tytułowa), BN, Gabinet Starych Druków, rkps 4g.14.6.263 42
3. Fryderyk Wilhelm Hohenzolern, elektor Brandenburski, miedzioryt w: *Theatrum Europaeum*, t. VIII, Frankfurt am Main, 1663 70
4. Jerzy II Rakoczy, książę siedmiogrodzki, w: G. Gvaldo Priorato, *Historia di Leopoldo Cesare 1656 fini 1670*, t. III 72
5. Robert Douglas, generał lejtnant kawalerii szwedzkiej, feldmarszałek od 1656 r., w: *Irenico–Polemographia sive Theatri Europaei...*, Frankfurt am Main 1663, t. VIII, s. 696 76
6. Karol X Gustaw, król Szwecji, w: *Irenico–Polemographia sive Theatri Europaei...*, Frankfurt am Main 1663, t. VII, po s. 76 80
7. Książę Iwan Andrejewicz Chowański (zm. 1682), sztych w: L. Kubala, *Wojny duńskie i pokój oliwski 1657–1660*, Lwów 1922, po s. 368 95
8. Karol Lotaryński, w: *Irenico–Polemographia sive Theatri Europaei...*, Frankfurt am Main 1663 115

SPIS TREŚCI

Przedmowa do serii	5
Wstęp	11
Pochodzenie i dzieje rodziny	11
Losy rękopiśmiennego Diariusza i jego wartość źródłowa	37
Sprostowania do chronologii Diariusza Aleksandra Skorobohatego	43
Tablica genealogiczna 1a	49
Tablica genealogiczna 1b	50
Tablica genealogiczna 2	51
Wykaz skrótów	52
Słowniczek	56
Diariusz	59
Aneksy	153
Aneks I	155
Aneks II	158
Aneks III	160
Indeks osób	163
Indeks nazw geograficznych	175
Spis ilustracji	185

LEGENDA

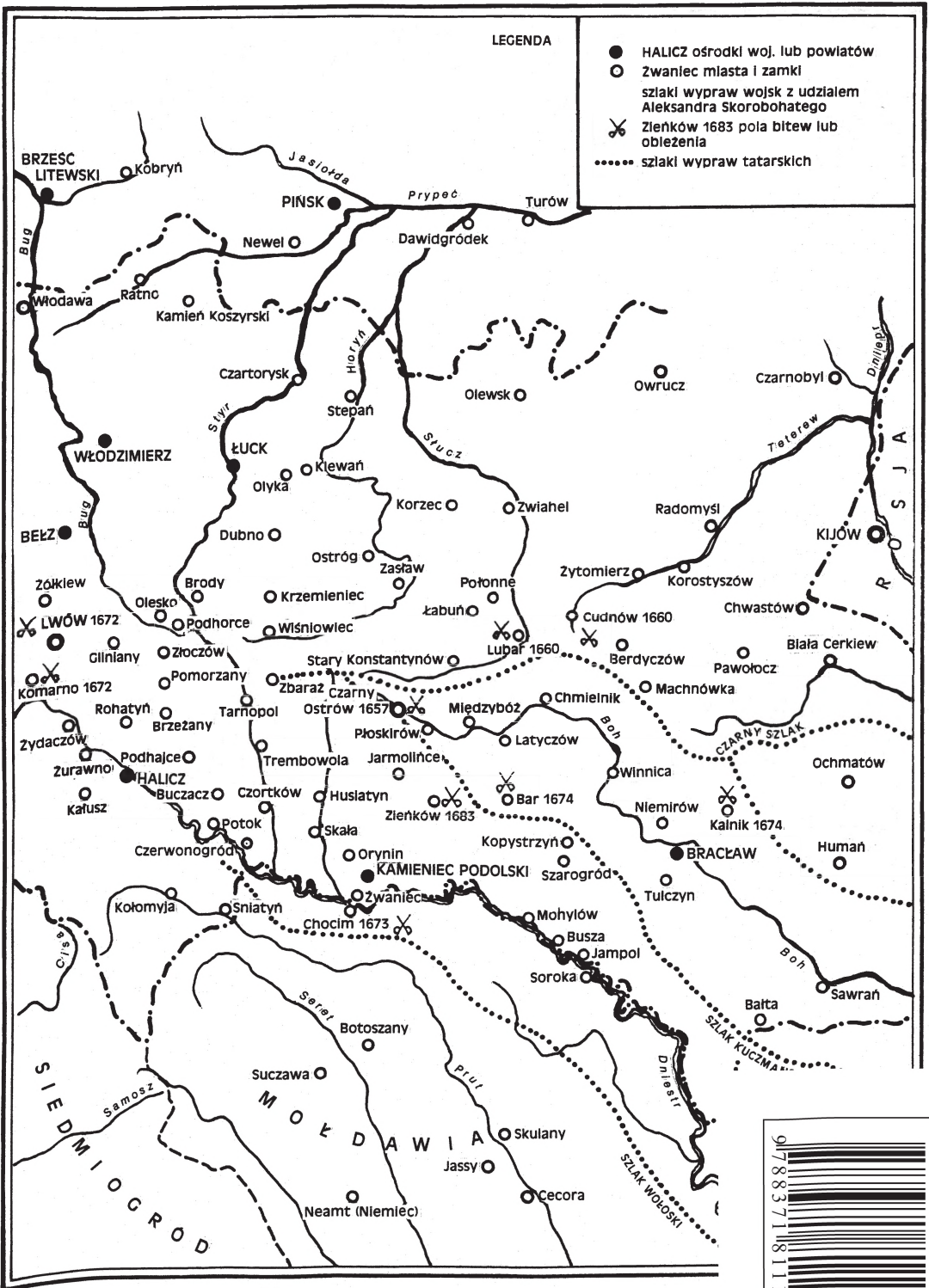
- PERSTUŃ
- osrodki dobr lub leśnictw (puszczy królewskich)
- LIPSK miasteczko
- Dąbrowa wsie i dwory
- Krzywa posiadłości Aleksandra Skorobohatego
- drogi
- - - granice między Koroną i W. Ks. Litewskim

PODLASIE KORONNE

LEGENDA

- HALICZ ośrodki woj. lub powiatów
- Zwaniec miasta i zamki
- szlaki wypraw wojsk z udziałem Aleksandra Skorobohatego
- ✂ Zienków 1683 pola bitew lub oblężenia
- szlaki wypraw tatarskich

Cena 39,00 zł

Aleksander D. Skorobohaty • DIARIUSZ

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Digitalizacja sfinansowana w ramach finansowania w ramach ustawy 716-P-DK-N-2016 ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego przeznaczonych na działalność upowszechniającą nauki.